די פּעלקער וועסטו ניט האָבן קיין רו און קיין־מנוחה וועט ניט זיין פאַר דיין פוסטריט" דברים כ"ח) . . . עס איז אויך אמת, וואָס פריינד א. גאָלאָמב, באַהויפּטעט אַז די אָנהענגער פון דער דיאַספּאָרע־פּאָלק־אידיי האָבן איר אָנ־געהויבן צו פאַרווירקלעכן נאָכן ערשטן חורבן, אָבער ברוך בן נריה איז געווען דער איניציאַטאָר, ניט ירמיה. ער — ירמיה — קלאָגט „מלכה ושריה בגוים אין תורה" — איר מלך און אירע האַרן וואָס זענען צווישן די פּעלקער האָבן ניט מער קיין תורה, און הסכם מיט די רייד פון משה) אויך אירע נביאים געפי־נען ניט קיין זעאונג פון גאָט. איכה ב׳)

ברוך בן נריה האָט געגרינדעט די ערשטע ישיבה פון תורה אין גלות בבל און איז געוואָרן דער ערשטער גלות־נביא. (מגילה ט"ז־רש"י) צום ווידערווילן פון ירמיה. עס איז קיין ספק ניט, אַז אויך ברוך בן נריה האָט ירמיה געזאָגט די האַרבע ווערטער — „מדוע שובבה העם הזה" — פאַרוואָס האָט זיך דאָס פּאָלק אָפּגעקערט פון ירושלים אין אייביקע אָפּקערונג? זיי האַלטן זיך אָן אין באַטרוג, זיי ווילן ניט צוריקקערן קיין ירושלים . . . ווי קענט איר זאָגן — חכמים זענען מיר און די תורה פון אלמעכטיקן איז מיט אונז, ווען אין אמתן האָט איר זי פאַרפעלשט מיט א פאַלשער פען פון סופרים. ירמיה ח׳) דערפאַר האָט ירמיה געהאַלטן אַז ברוך בן נריה איז ניט ראוי צו ווערן א נביא און אים ניט געוואָלט געבן קיין סמיכה. (ירמיה מ"ה — מכילתא סוף פתיחתא דפס־חא, רמב"ם מורה נבוכים ח"ב פל"ב)

ברוך בן נריה׳ס ישיבה האָט קיום אָנגעהאַלטן עטלעכע דורות, ביז די תורה־ישיבות האָבן אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן אין ארץ ישראל. מען גרויסט זיך נאָר אַז עזרא, הלל און רבי חייא האָבן פאַרפעסטיקט די פאַרגעסענע תורה אין ארץ ישראל, ווען זיי זענען געקומען פון בבל האָבן הלל און רבי חייא ניט מיטגעבראַכט קיין תורה, זיי זענען געקומען לערנען אין די ישיבות פון שמעיה ואבטליון און רבי, ווייל בבל האָט ניט מער געהאַט קיין וויכטיקע ישיבות. (סוכה כ׳) ערשט א לאַנגע צייט נאָכן צווייטן חורבן געפינט מען ווידער מאמרים אין די תלמודים וואָס די אָנהענגער פון די צוויי שיטות האָבן געדרשנט צו באַרעכטיקן זייער שטעלונג.

אַן איינוווינער פון ארץ ישראל און אַן אָנהענגער פון „שלילת הגלות" באַהויפּטעט, אַז די קלענסטע סעקטע אין ארץ ישראל האָט דער אלמעכטיקער מער ליב, ווי די סנהדרין הגדולה אין חוץ לארץ. (ירושלמי נדרים פט"ו ה"ח) אַן אַנדערער אָנהענגער, ר׳ זירא, ווען ער איז אויפגעגאַנגען פון בבל קיין ארץ ישראל, האָט ער געפאַסט הונדערט תעניתים, אַז ער זאָל פאַרגעסן די תורה וואָס ער האָט געלערנט אין בבל. און אַן אָנהענגער פון „חובת הגלות", רב יהודה בר יחזקאל, האָט געזאָגט — ווער עס פאַרלאָזט די ישיבה פון בבל און גייט לערנען תורה אין ארץ ישראל איז עובר אויף אַן עשה . . . ווייל ווי עס ווייזט זיך אַרויס פון זיינעם אַן אַנדערן מאמר האָט ער געהאַלטן אַז אין ארץ ישראל לערנט מען ניט תורה לשמה. (בבא מציעא פ"ה, כתובות ק"י, נדרים פ"א—ר"ן)

ווערט א מיטגליד פון „פריינט פון יידיש־לשון"

לשון און לעבן

חודש־זשורנאַל פאַר ליטעראַטור, טעאַטער, קונסט און קולטור

נומער 7־5 (העפט 15־413) זיבן און צוואַנציקסטער יאָר מאַי־יולי 1966 לאָנדאָן

א י נ ה א ל ט :

צו שלום־עליכמס פיפציקסטער יאָרצייט .... * 1
שלום־עליכמס 50׳סטער יאָרצייט .... א. מ. קייזער 3
שלום־עליכם דער ציוניסט .... יוסף פרענקעל 4
שלום־עליכם נאָך 50 יאָר .... ש. גאָלדשמידט 7
די געפּערלעכע מצה (דערציילונג) .... שלום עליכם 9
דער מאַגנאָליע בוים (ליד) .... עלא זילבערג 10
ווי א הונט (ליד) .... שמואל וזהייט 10
ראָמאַנס (ליד) .... רבקה קאָפּע 11
אין הייליקן לאַנד (ליד) .... יוסף לעפּטוויטש 11
ביי דער קו אונטערן עק (פּראָזע) פּאַריז (לידער) .... א. נ. שטענצל 12
ירוחם דעם מלמד׳ס פרנסות (הומאָרעסקע) .... א. מ. קייזער 30
טרוימעריי (דערציילונג) .... יוסף ד. באַסט 31
ש. איזבאַן אין העברעאיש (רעצענזיע) .... ש. י. דאָרפסאָן 34
אונזער אַנגעצינדן יאָרצייט ליכט עלעק וואַטערמאַן ע"ה וועגן יידיש אין
לאָנדאָן, א גוטער גרוס געברענגט פון דר. י. מייטליס .... פון ש. 35
דער וואַרשעווער געטאָ .... י. ריכטיגער 36
דער ציל פון דער 19׳טער אַפּריל פייערונג ...... מאיר באָגדאַנסקי 42
ייווא־טעטיקייט אין ענגלאַנד .... מיכאל זילבערבערג 45
ראָמען ראָלאַן (עסיי) .... אברהם סילקעס 47
קולטור־ידיעות באַריכטן, דער שבת נאָכמיטאָג.

ראש השנה־ווונטשן

מיר בעטן אונזערע אָבאָנענט און פריינט באַצייטנס אונז צוצו־שיקן אייערע ראש־השנה ווונטשן. ד. ר.

רעדאַקטירט פון א. נ. שטענצל

פרייז 2 שילינג

אַבאָנאַמענט־פרייז :—26 שילינג פאַר א יאָר
אין אויסלאַנד :—8 דאָלאַר א יאָר

אַדרעס פון רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע :—
'LOSHN UN LEBN," 17 DELAMARE BUILDINGS,
COLLINGWOOD STREET, LONDON, E.1. ENGLAND

Published and Edited by A. N. STENCL, 17 *Delamare Bldgs., Collingwood Street, London, E.1, and printed in England by The Narod Press,* 129-131 *Cavell Street, London, E.1*

לשון און לעבן

חודש-זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור

נומער 7־5 (העפֿט 15־413) זיבן און צוואנציקסטער יאר מאי־יולי 1966 לאנדאן

צו שלום-עליכמס פופציקסטער יארצייט

מ׳הערט לאכן א טויב, א הירזשעדיק פֿערד,
א שאקאל, אן אייזל, א וואלף — וויינען;
צוזאמען ביידע עס קאן נאר רק דער מענטש,
ווי ריידן, ווי שרייבן און ווי ליי׳נען.

בלויז אז אין לאכן גופא ס׳אל זיין געוויין
און אין יללה־יאמערן — לאכן!
ס׳איבערמענטשלעכע, ממש געטלעכע,
נאר איינער אין דער וועלט געקענט מאכן.

„שלום־עליכם — עליכם שלום“ —
בהעלם אחת לאכן און וויינען!
דער צער פֿון יידישן פאלק, זיין בטחון,
אין איין מענה־לשון זיך פֿאראייבען.

מיט אויסגעשטרעקטער האנט אן ארעמאן,
וואס גייט טרויעריק איבער די הייזער,
און לבנהאיש־פֿארחלומט, מלא־שמחה,
אקייגן משיחן דעם דערלייזער.

זעט ווי ער גייט — ער שטייט דאך ביים ראנד שוין!
פֿאר זיין לעבן נישט געבן קיין צווייער!
ווען נישט מנחם מענדלס שלוש דברים,
אין אפגרונד אראפ פאלט ער דער גייער —

„על שלושה דברים העולם עומד“—
ס׳שטייט די גאנצענע וועלט אויף דריי־זאכן!
אז וויאזוי וואלט מען געקענט לעבן,
פֿון די צרות זיך נישט אויסצולאכן.

וואסער פנים דער עמק־הבכה,
מיט אלע טוביה׳ס, זיי זאלן לעבן
אן מנחם מענדלען מיט זיין פאראסאל,
אין הימל אריין טוען טאן שוועבן —

דרייען, דרייען ביז ארויף מען דרייט זיך,
ניין איילן טיף אין דער ערד צו ליגן;
אז וואס איז לאכן, אז וואס איס וויינען,
טענער און פֿאלן פון זעלבן ניגון.

אין דער פופציקסטער יארצייט פֿון אונזער קלאסיקער, אונזער גרויסן הו־מאריסט שלום־עליכם, האט זיך אונזער ישוב מיטבאטייליקט אין א לעבעדי־קער ציונג, איינגעארדנט פֿון שריי־בער־פאריין צוזאם מיטן יידישן וועלט קאנגרעס, פון בן־אורי צוזאם מיטן „דזשואיש קווארטערלי“ און פֿון „פֿריי־נט פֿון יידיש־לשון“ ביים יידיש־לי־טעראַרישן שבת־נאכמיטאג.

אונזער טיפֿן מיטלייד צו פריינט **א. ז. גרינבי**, דער בעל בית פון יידישן טעאטער „גרענפאלעי“ איבער טויט פֿון זיין פֿרוי **גאלדע** ע״ה. זאל ער דער מאן און די קינדער און אייניקלעך זיין געטרייסט אין דעם גוטן נאמען וואס זי האט איבערגע־לאזט.
פֿריינט פון יידיש־לשון.

יידן אין ענגלאנד, שטודיעס און מאטעריאלן, 1914־1880

דער באנד „יידן אין ענגלאנד“ איז נאר וואס דערשינען אין ניו יארק און נעמט ארום פֿאלגנדיקע ארבעטן:
אריינפֿיר־ווארט — אהרן שטיינ־בערג — יידישע אימיגראציע — ד. ב. האלפערן — יידישע פרעסע — יעקב הדס — חיבת ציון און ציוניזם — יוסף פרענקעל — ארטאדאקסיש יידנטום — ב. האמא — רעפֿארמיזם און קאנסערוואטיזם — איגנאץ מייר־בוים — יידישער חינוך — פ. ל. ס. קווין — יידישער צושטייער צו קונסט — ארטשיבאלד זיגלער — יידיש טע־אטער — ש. י. הארענדארף — קריס־טלעכע מיסיעס — מיכאל זילבערבערג — יידישע ארבעטער־באוועגונג — אהרן ר ראלין — קאטאלאג פֿון דער דוד מאושאוויטש־קאלעקציע אין ייווא — ז. שייקאווסקי —

די איצטיקע אויסגאבע גייט אריין אין דעם יובל־פראגראם לכבוד פער־ציק יאר ייווא — 1965־1925 — און איז די ערשטע פובליקאציע אין יידיש וועגן דער געשיכטע פון יידן אין ענגלאנד.

יוסף פיינגאלד

דער באקאנטער מעטאל־פלאסטיקער און סקולפטאר פֿון ווארשע איז איצט אויף א באזוך אין לאנדאן. דער קינס־טלער האט שוין מערע מאל איינגע־שטעלט זיינע זאכן אין פוילן און בא־קומען מעדאלן פאר זיינע ווערק. ער האט מיטגעברענגט אייניקע זאכן און ער וועט זיי אויסשטעלן אין בן־אורי. ער האט צווישן זיי ווערק א סך יידישע מאטריאל. מיר זאגן דעם קינסטלער יוסף פֿיינגאלד א ברוך הבא.

דאס שלום עליכם הויז אין וזהייטשעפל

א. מ. קייזער צו זיין יובל השנעים

ווען כ׳ גיי פארביי דאס הויז וואו ער געוואוינט האט,
איינגעהאלטן שטילער און שטאלצער מיין טראט;
ווי פון אזא פרייד־טרער ווערט פייכטלעך מיין אויג,
בלייב שטיין א רגע ווי געטון א פארנויג.

כ׳זע ליכטיק א האנט שרייבן אויף גרויער וואנט:
אייביק בלייבן דאס לאנד, דו האסט עס דערמאנט ..
איז פון ניטווה די שטאט נאך עפעס פאראן?
„לאנדאן, פארוואס ברענסטו נישט?״ און ווייטער כ׳שפאן.

האט יונה נישט אפגעראטעוועט די שטאד
מיט זיין כעס, וואס ווי סנה געברענט ער האט ?
און אין זיין גרויס גרימצארן גאט זיך צעלאכט — — —
און איך גיי ווייטער שטאלץ און שטיל און פארטראכט.

א ליד צו דער הונדערסטער יארצייט פון „תפארת שלמה״

— צו פארשטיין דעם זאץ: „לאנדאן, פארוואס ברענסטו נישט?״—

דער תפארת שלמה״, זכרונו לברכה,
אז ער האט עמעצן א ברכה געגעבן,
א געבייזער גאר זיך אים ארומגעריסן;
„צו אלדע גוטע יאר מיט דיין לייב און לעבן!״

מיטן קוויטל־פדיון אין האנט, אויפגעציטערט,
האט זיך דער ייד צעוויינט מיט ביטערע טרערן:
„גאט, טאטע־פאטער, אויבן אין הימל, העלף מיר,
זעסט דאך, נאר דו אליין נאך קאנסט מיך דערהערן״.

דעמאלט דער ״תפארת־שלמה״ זיך אויסגעדרייט,
זיין צורה — א נחתדיק, חכמהדיק לאכן;
„הערסט, ווען ער זאל אפילו א וואלד־גזלן זיין,
עס וועט אזא געוויין דאס הארץ אים צעבראכן״. ן

דער ייד ארויסגעגאנגען א געהאלפענער,
און אין „תפארת־שלמה״ וויינט שטיל א ניגון:
„זאל דאס טאקע זיין מיין גאנצענע עבודה,
רק געבייזערט זיך און אויף יידן געשריגן?

„העלף מיר דאך, קאנען דערפילן דעם צער פון א הארץ,
דערשפירן יענעמס בראך, ס׳וואלט געווען מיין אייגן;
פארשווייגן אין מיין הארץ אים אויסגיסן פאר דיר
און מיט א ברכה יעדן ייד גיין אקייגן״.

פלוצים פון וויינענדיקס ווערט א פריילעכס —
א קינד וואלט זיך צעלאכן אינמיטן וויינען;
„זאל זיך דאך א ייד אין נויט קאנען פארלאזן,
גאט, נאר אויף דיר און אויף ווייטער קיינעם״.

א. מ. קייזער

שלום עליכם׳ס 50טע יארצייט

מיר מופן

אין אמעריקע איז א מנהג — מע מופט. דאס הייסט, מע פעקלט זיך פון איין דירה אין דער אנדערער. יעדער איינציקער מוז מופן. מופט ער ניט מיט זיין גוטן ווילן, מאכט מען אים, ער זאל מופן. דאס הייסט, אז איר צאלט נישט קיין דירה־געלט, גיט מען אויף אייך איין און מעווארפט אייך ארויס, ווערט דאס אנגערופן אז מע האט אייך ארויסגעמופט. ....

„מיר מופן״ איז געווען דער אנהויב פון לעצטן קאפיטל פון „מאטל פייסי דעם חזנס אין אמעריקע״. וואס שלום־עליכם האט געשריבן דינסטיק דעם 9טן מאי, פיר טעג פאר זיין טויט.

אנגעהויבן און נישט פארענדיקט. ער האט שוין געוווסט, אז ער האלט ביים מופן ... ער האט זיך אפילו געוויצלט, געזאגט צו באקאנטע: „גיט מיר מיט גרוסן אויף יענער וועלט״. אבער ס׳איז נישט געווען קיין וויץ. ער האט שוין געזעגן דעם סוף.

דוד פינסקי, וועלכער איז געווען ביים גסיסה־בעט, דערציילט אז דאנערשטיק, דעם 11טן מאי, האט שוין ש״ע אליין דערפילט דעם אנקומענדיקן טויט. ער האט געהאלטן אין איין קרעכצן, מע האט אים געמאכט איינשפריצונגען צו פארלייכטערן די יסורים.

פרייטיק שפעט אין אוונט. ד״ר גינזבורג זאגט. אז די מינוטן זענען געציילטע, סיידן ס׳זאל געשען א נס, ווי ס׳איז געשען מיט אכט יאר צוריק אין באראנאוויטש, ווען ש״ע האט זיך געראנגלט מיטן זעלבן טויט און ער האט אים ביינעקומען. דער נס, זאגט דער דאקטאר, קאן בלויז געשען ווען ער קאן אויסטרינקען אכט גלעזער וואסער, וועלן די נירן אנהייבן ארבעטן און ער וועט געראטעוועט ווערן. אבער ש״ע האט זיך דאסמאל אפגעלאזט. וויל נישט העלפן דעם דאקטאר. וויל בשום־אופן נישט טרינקען.

אכט גלעזער וואסער! און שלום־עלכם בלייבט מיט אונז!

די פרוי פון אסיפ דימאוו, וועלכע איז דארט געווען, האט פרובירט אים געבן צו טרינקען, און — ער טרינקט! יא, ער טרינקט! אפילו נישט אלע אכט. אבער די נאכט איז גרויס. מע וועט שוין אין משך פון דער נאכט אריינקריגן אין אים די גאנצע אכט גלעזער וואסער. יא, דער נס וועט געשען.

דאס איז געווען ארום צוויי אזייגער פארטאג. אבער ארום 4 אזייגער איז דאס שוואכע הארץ זיינס פלוצעם שטיין געבליבן. דערנאך — ווידער אנגעהויבן צו קלאפן. דער נס! דער נס און — ווהדער זיך אפגעשטעלט, אינגאנצן זיך אפגעשטעלט. ניין! דער נס איז נישט געקומען איז דער סוף! דער סוף פון דעם „פשוטן איד״, ווי ער האט אנגעצייכנט אין זיין עפיטאפיע:

דא ליגט א איד א פשוטער
געשריבן יידיש־דייטש פאר ווייבער
און פארן פראסטן פאלק האט ער —
געווען א הומאריסט א שרייבער.
דאס גאנצע לעבן אויסגעלאכט,
געשלאגן מיט דער וועלט כפרות.
די גאנצע וועלט האט גוט געמאכט,
און ער — אוי ווי — געווען אויף צרות.
און דוקא דעמלט ווען דער עולם האט
געלאכט, געקלאטשט, און פלעגט זיך פרייען,
האט ער געקרענקט — דאס ווייס נאר גאט —
בסוד, אז קיינער זאל נים זעען.

יענעם שבת, ווען ס'איז אנגעקומען די שרעקלעכע ידיעה וועגן שלום־עליכמ'ס טויט, האבן זיך אויסגעלאשן אונזערע שבת־ליכט. פינצטער איז געווארן אונזער וועלט. מיט שלום־עליכמ'ן איז דאך געווען אזוי שבת־יומטובדיק אויפן הארצן. ווי אזוי וועלן מיר לעבן אן אים? און מיר האבן געריסן קריעה אין די קלאפעס פון אונזערע פאר'אבל'טע נשמות.

ווי זאגט דער זוהר: „הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל". יעדעס ספר האט זיין מזל. אזוי אויך יעדער שרייבער. נישט קיין מזלדיקע שרייבער, ווערט זייער אנדענק נעלם מיט זייער טויט, ווערט פארשאטן מיט דער לעצטער לאפעטע ערד. נעמט זלמן שניאורן למשל; אזא פייערדיקער זייל פון אונזערע בידע ליטעראטורן, איז פשוט פארגעסן געווארן. אמת, מע האט געמאכט א גאס אויף זיין נאמען אין תל־אביב, דאס הייסט: די גאס האט פריערט געהייסן „דבורה", האט מען אויסגעשטראכן „דבורה" און אנגעשריבן „שניאור". און חסל סדר־שניאור! אפגעענדיקט! אזעלכע פארגעסענע שרייבער זענען פאראן לרוב. נאר נישט דא איז דער ארט זיי אויסצורעכענען.

אנ־סקי האט געהאט דאס מזל פאראייביקט צו ווערן מיט זיין „דיבוק", וואס איז איבערגעזעצט געווארן אויף 20 שפראכן. אבער בלויז דער „דיבוק" האט זיך קונה־שם געווען אין דער ברייטער וועלט, צוליב זיין מיסטיציזם. אנ־סקי'ס אנדערע ווערק האבן נישט געהאט דעם „דיבוק'ס" מזל.

נאר אנדערש האט דאס מזל אפגעשפילט שלום־עליכמ'ן. ער איז איבערגעזעצט געווארן אויף 24 לשונות. זיין הומאר האט זיך צעגאסן ווי א שפרודלדיקער קוואל, כוואליעסווייז, איבער נאנטע און ווייט־ווייטע לענדער. די וועלט לאכט מיט דעם הילכיקסטן געלעכטער פון שלום־עליכמ'ס העלדן און זייערע קאמישע סיטואציעס. אומעטום, ווו דו קומסט היינט הערסטו דעם סימפאנישן געלעכטער פון שלום־עליכמ'ן.

אין אמעריקע — דער „פידלער אויפ'ן דאך", געבויעט אויף שלום־עליכמ'ס „טביה", ווערט געשפילט פאר געפאקטע הייזער. אין דייטשלאנד גייט מיט גרויס דערפאלג די „צוויי־הונדערט־טויזנט". אין ישראל האסטו ווידער דעם „פידלער אויפן דאך" אין עברית און „שווער צו זיין א איד" אין עברית. „טביה דער מילכיקער" אין יידיש און די „קליינע מענטשעלעך" אין יידיש.

שלום־עליכם לעבט מיט אונז.

עם ישראל חי ושלום־עליכם חי!

שלום עליכם — דער ציוניסט

פון יוסף פרענקעל

אין יאר 1959 איז געפייערט געווארן אין ירושלים, ניו־יארק, מאסקווע און אין ווארשע דער הונדערטסטער געבוירנטאג פון שלום עליכם, דעם גרעסטן שרייבער און הומאריסטן פון דער יידישער ליטעראטור. און מיר געדענקען אין יאר 1966 זיין 50־טן יארצייט. דאס יידישע פאלק האט אויסגעוויילט שלום עליכם צום קעניג פון הומאר און געלעכטער און די וועלט־ליטעראטור האט אים אנערקענט אלס יידישן מארק טווען.

ווען טעאדאר הערצל האט געשאפן די ציוניסטישע וועלט־ארגאניזאציע, איז שלום עליכם געווארן איר מיטגליד. ער איז געווען א ציוניסט, א שקל־צאלער אין קיעוו, האט געהאט גרויסע פארדינסטן ביים פראפאגירן דעם פאליטישן ציוניזם און איז געווען א דעלעגאט אויפן אכטן ציוניסטישן קאנגרעס אין האאג (1907).

נאכן ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס אין באזעל (1897) האט שלום עליכם איבערזעצט אויף יידיש די בארימטע רעדע פון מאקס נארדוי: „די אלגעמיינע לאגע פון די יידן". די איבערזעצונג איז ארויסגעגעבן געווארן אלס בראשור און איז געווען די ערשטע פראפאגאנדע־שריפט פון ציוניזם אין

רוסלאנד. נארדויס רעדע איז געווען א לײדנשאפטלעכע באשולדיקונג קעגן די וועלט, וואס אונטערדריקט די יידן. וועגן רוסלאנד האט נארדוי געזאגט אין דער דאזיקער רעדע אין באזעל: „ווער עס קען, וואנדערט אויס, כדי צו געפינען אין דער פרעמד לופט און ליכט, וועלכע מען בארויבט אים אין זיין היימאט. ווער ס'איז נישט יונג אדער נישט גענוג מוטיק, דער בלייבט אין זיין עלענט און וועט אונטערגיין גייסטיק, מאראליש און אויך קערפערלעך."

קיעוו, דאס דאמאלסדיקע וווין־ארט פון שלום עליכם האט געהאט אן איינציקן דעלעגאט אין באזעל — פראפעסאר מאקס מאנדעלשטאם, וועלכער איז געווען א פאליטישער ציוניסט און אן איבערגעגעבענער פריינט פון הערצלען. איניקע וואכן נאכן ערשטן קאנגרעס האט פראפ. מאנדעלשטאם געהאלטן אויף א קיעווער פארזאמלונג א צוויי־שעהדיקן רעפעראט איבער באזעל און האט אפעלירט צו דער יידישער אינטעליגענץ זיך אנצושליסן אין דער ציוניסטישער באוועגונג. די דאזיקע רעדע האט אינספירירט א סך צוהערער, צווישן זיי אויך שלום עליכם.

דעלעגאציעס פון פארשידענע שטעט אין רוסלאנד זענען געקומען קיין קיעוו, כדי צו הערן פון פראפ. מאנדעלשטאם, וואס ער האט צו דערציילן וועגן הערצלען און וועגן ערשטן ציוניסטישן קאנגרעס. ער האט זיי געזאגט, אז דער ציוניזם פון הערצלען וועט באפרייען די יידן פון דעם עלענט און וועט צוריקברענגען דאס יידישע פאלק זיין אמאליקן גלאנץ. אין דער צייט ווען אחד־העם האט גאר נישט געוואלט הערן און וויסן וועגן דעם פאליטישן ציוניזם, האט פראפ. מאנדעלשטאם באגייסטערט א טייל פון די יידן אין רוסלאנד פאר א יידישע מדינה.

שלום עליכם, וועלכער האט געהערט צום נאענטן קרייז פון פראפ. מאנדעלשטאם, האט רעדאגירט און איבערזעצט די רוסישע רעדע אויף יידיש. די דאזיקע איבערזעצונג פון פראפ. מאנדעלשטאמס רעפעראט איז דערשינען אין א בראשור פון 20 זייטן אין פארלאג „אחיאסף" אין ווארשע און איז פארקויפט געווארן צו 11 קאפיקעס. אומעטום ווו מען האט נאר גערעדט יידיש, איז די בראשור פארשפרייט געווארן דורך דער ציוניסטישער ארגאניזאציע, און אזוי איז שלום עליכם געווארן דער פארמיטלער צווישן די יידישע מאסן פון מזרח און דעם פאליטישן ציוניזם. ער, וועלכער איז שוין געווען פאפולער און באליבט, האט געפונען די ריכטיקע שפראך צו די איינפאכע יידן. די בראשור איז אפט פארגעלייענט געווארן אין בתי־מדרשים און אויף פארזאמלונגען און האט געשטארקט די האפענונג פון די יידישע מאסן. אט דאס איז טאקע געווען דער ציל פון שלום עליכמען און מאנדעלשטאמען.

שלום עליכם איז געווען דער לאכנדיקער פראפאגאנדיסט פון ציוניזם. מיט לאכענדיקע טרערן אין די אויגן זענען א סך פון זיינע לייענער געווארן ציוניסטן. ווי אזוי האט שלום עליכם אגיטירט פארן פאליטישן ציוניזם?

אין זיין בראשור „צו וואס דארפן יידן האבן א לאנד?" (אחיאסף, ווארשע, 1898) איז שלום עליכם געווען באגייסטערט אויף זיין אופן פאר א יידישער מדינה. ער ענטפערט באלד אויף דער פראגע פון דער בראשור: „וואס איז עס פאר א שאלה? פארוואס זאלן גראד די יידן נישט דארפן קיין לאנד?" פאר שלום עליכמען איז דאס יידישע פראבלעם געווען א וווינונגס־פראגע. דאס יידישע פאלק האט פארלוירן מיטן חורבן פון ירושלים זיין היים — זיין אייגענע וווינונג. יידן האט מען אין גלות ארויסגעשיקט פון איין וווינונג אין דער אנדערער. איצט איז מען צוזאמענגעקומען אין באזעל כדי צו לייזן די וווינונגס־פראגע.

שלום עליכמס בראשור איז באשטעטיקט געווארן דורך דער צענזור און

איז שטארק פֿארשפּרייט געוואָרן. זי איז געוואָרן א טעקסט־בוך פון ציוניסטישן א״ב אין מזרח. די ציוניסטישע פּרעסע האט אויך אפּגעשאצט די בראשור און פּראָפֿעסאָר מ. בערקאָוויטש, הערצלס העברעאישער סעקרעטאר, האט אין „די וועלט" געשריבן, אז שלום עליכמען איז עס געלונגען צוצוטראָגן די יידישע מאסן די פּרינציפּן פֿון ציוניזם מיט א וואונדערבארער סטיליסטישער פֿרייהייט פון שפּראך און אינהאלט.

טעאדאר הערצל האט אויך פֿארעפֿנטלעכט אין זיין צייטונג „די וועלט" אייניקע הומארעסקעס פֿון שלום עליכם, אבער הערצל דערמאנט אים נישט אין זיין „טאגבוך".

מיט יארן צוריק האב איך געפֿונען א בריוו פֿון הערצלען צו ד״ר ס. ווערנער, רעדאקטאר פֿון „די וועלט" אין ווין. ד״ר ווערנער האט געשיקט צו הערצלען ארטיקלען און מאטעריאל פֿאר די קומענדיקע נומערן פון „די וועלט" און געפֿרעגט הערצלען, צי ער קאן דאס פֿארעפֿנטלעכן. דעם 17־טן יאנואר 1904 האט הערצל געשריבן צו ווערנערן" ליבער פריינט. די סצענע פֿון שלום עליכם קענען מיר אומבאדינגט נישט ברענגען. איך בעט אייך, שיקט גלייך צוריק דעם מאנוסקריפּט". עס איז היינט שווער צו זאגן, וועגן וועלכער סצענע עס האט זיך געהאנדלט — מעגלעך וועגן אוגאנדא.

אדאנק „די וועלט" און אנדערע ציוניסטישע צייטונגען איז שלום עליכם פּאפּולער געוואָרן אין מערב. אויף ציוניסטישע פֿארזאמלונגען האט מען אלץ מער און מער געלייענט זיינע הומארעסקעס. אויב דער נאמען שלום עליכם איז געווען אינעם פּראגראם, איז דער הערפֿאלג פֿון אן אוונט געווען געזיכערט. שלום עליכם אבער האט נישט נאר געוואָלט פֿארווײַלן די יידן, נאר אויך זיי עפּעס לערנען. ס׳איז ביי אים תמיד געווען א מוסר השכל.

אין „מה נשתנה" פֿרעגט שלום עליכם א סך קשיות. „פארוואס קענען מיר אזוי גוט די געשיכטע פון אלע פֿעלקער, מיטן אויסנאם פון דער געשיכטע פֿון אונזער אייגענעם יידישן פֿאלק?" — „פֿארוואס זענען מיר אזוי היימיש אין דער געאגראפֿיע פֿון אלע לענדער — מיטן אויסנאם פֿון איין לאנד, פון ארץ ישראל?"

ווען הערצל איז געשטארבן, האבן קיעווער יידן פֿארמאכט זייערע געשעפֿטן און האבן זיך פֿארזאמלט אין די בתי־מדרשים. דעמאלט האט שלום עליכם געזאגט: „איז עס אמת, אז ישראל האט קיין מזל נישט?" זיין בראשור „טעאדאר הערצל" האט מען געלייענט אין מזרח און האט געווירקט אויף די יידישע מאסן.

„איז עס אמת, אז ישראל האט קיין מזל נישט" — האט מען באלד ווידער געהערט. אין קיעוו זענען פארגעקומען פּאגראמען (1905). שלום עליכם האט געשיקט פֿאר א צייטונג אין ניו־יארק באריכטן און אפּעלן. ס׳איז געווען אן אנדערער שלום עליכם אויס מיט לאכן און נאר שרעק און טרערן פֿון ליידן. אין זיינע ארטיקלען האט שלום עליכם „נבואה" געזאגט, אז עס וועט קומען א צייט און די רוסן וועלן מיט טרערן אין די אויגן לייענען די געשיכטע פֿון יענע טעג. די רוסן — אזוי האט שלום עליכם געשריבן — וועלן בעטן אנטשולדיקונג ביי די יידן. זיין נבואה איז ליידער נישט מקוים געוואָרן.

שפּעטער פארלאזט ער קיעוו און אין זיין טורנײ איבער אייראפּע האבן אים אלע ציוניסטן טריאומפאליש אויפֿגענומען. אים צו זען זענען געקומען אלע — ציוניסטן, סאציאליסטן, טעריטאריאליסטן, בונדיסטן און רעליגיעזע יידן — און אלע האבן געוואָלט געניסן פֿון זיין מעדיצין; לאכן איז געזונט.

יעדע נייע ציוניסטישע ביבליאטעק האט קודם כל באשטעלט שלום עליכמס ווערק אין יידיש אדער אין איבערזעצונג. אין ציוניסטישע לאקאלן. אין מזרח און אין מערב, איז געהאנגען שלום עליכמס בילד, ארויסגעגעבן דורכן קרן קימת.

אמאל האט מען שלום עליכמען פֿיל געלייענט, מער ווי י. ל. פּרץ. ער איז געבליבן דער ליבלינגס־קלאסיקער פון דעם יידישן פֿאלק. ווערט ער אויך היינט פֿיל געלייענט? ווי האט אמאל געפֿרעגט שלום עליכם: „פארוואס קענען מיר אזוי גוט פֿושקין, לערמאנטאוו, גאגאל, גארקי און טאלסטאי און מיר ווייסן גאר נישט וועגן יהודה הלוי, לעווינסאן, לעוואנדא און מענדעלע מוכר ספֿרים?".

ש. גאלדשמידט

שלום־עליכם נאך 50 יאר

הומאריסטן זיינען זייער זעלטענע דערשיינונגען אין ליטעראטור, און ריינע הומאריסטן — ניט קיין סאטיריקער נייערט הומאריסטן ממש — זיינען נאך זעלטענער. איר קענט זיי אויסציילן און איר וועט קיין פֿולע צוואנציק ניט האבן. גאגאל, מארק טווין, דזשעראם־קיי־דזשעראם און אונזער שלום־עליכם זיינען אין דער קאטעגאריע.

הומאריסטן פּראטעסטירן ניט און קלאפּן ניט קיין טרעוואגע; זיי זידלען זיך ניט און זיינען ניט אין כעס. אמת׳דיקע הומאריסטן מאכן חוזק. זיי שאקלען מיט דעם קאפּ אויף די נארישקייטן די אומגעלומפּערטקייט, די אומגלויבליכע אידיאטישע האנדלונגען פֿון זייערע מיטמענטשן — דאס הייסט ניט אז הומאריסטן זיינען ציניקער און שטייען מן הצד. לאו דוקא. אבער זייער וועג איז דער וועג פון אפּלאכן און אויסלאכן — אפּטמאל איז דער געלעכטער פֿארמישט מיט טרערן — טרערן און געלעכטער זיינען שכנים און שותּפֿים אין אונזער גוף און אין אונזער נשמה ..

לאכן איז געזונט, פלעגט שלום־עליכם זאגן. אבער ניט אלע קענען לאכן, און זייער ווייניקע האבן דעם כוח צו מאכן אנדערע לאכן. איינער אזא איז געווען אונזער שלום־עליכם.

ס׳שיינט צו זיין א פּאראדאקס. אבער שלום־עליכם איז געווען א וועלטליכער הומאריסט און ניט קיין יידישער. ער איז געווען א אוניווערסאלער שרייבער.

עס איז טאקע אמת, אז שלום־עליכם איז געווען א יידישער ייד. כמעט אלע זיינען טיפּן זיינען יידן. זיין היים איז געווען דער תחום המושב אין צארישן רוסלאנד און אנדערע יידישע צענטערס. זיינע ווארצלען דערגרייכן די סאמע טיפֿעניש פון אונזער רעליגיעזער, נאציאנאלער און שפּראכליכער טראדיציע. זיין שרייבערישער נאמען איז א פּערל פֿון יידישן פֿאלקלאר. און פונדעסטוועגן — פונדעסטוועגן איז ער א אוניווערסאלער שרייבער. מענטשן לייענען אים און האבן הנאה פֿון אים ניט נאר צווישן יידן נייערט אין כינע און בראזיליע, שוועדן און מאנגאליע, האלאנד און איטאליע, שוין אפּגערעדט פֿון ניט־יידישע לעזער אין ענגלאנד, אמעריקע און פראנקרייך, רוסלאנד, פוילן און אונגארן, רומעניע, טשעכאסלאוואקיי און שפּאניע.

שלום עליכמס טיפּן זיינען מענטשן און ניט נאר יידן. אין דעם באשטייט זיין גרויסקייט און מיט דעם טיילט ער זיך אויס פֿון אנדערע הומאריסטן ביי יידן, וואס האבן ניט דערגרייכט זיין מדרגה. טונקעלערס טיפּן זיינען יידן. י. ל. פּרץ׳ס טיפּן זיינען יידן. חיים טאווריסעס טיפּן זיינען יידן, אבער ניט שלום־עליכמס. זיי זיינען יידישע מענטשן, און דער חילוק איז זייער א גרויסער.

מנחם מענדל האט אפּערירט אויף דער בירזשע אין יעהופּעץ. די לאנדאנער בירזשע און וואל־סטריט האבן ניט זוכה געווען אים צו האבן אלס מיטגליד. אבער בעצם זיינען אלע מעקלערס אויף אלע בירזשעס מנחם־מענדלס. אין תוך זיינען זיי אלע ווי ער. זיי לויפֿן ארום ווי ער, שמייען פֿון איין עסק צום צווייטן, קויפֿן עפּעס, וואס זיי זיינען ניט בכוח צו זען, שלאפֿן רואיקער מיט איין מין אקציעס אין פּארטפעל איידער מיט אן אנדער מין — הכלל אזוי ווי אונזער אייגענער מנחם־מענדל. אלא וואס, זיי האבן מער

מזל און בעסערע תנאים, און זיי פֿארן אהיים יעדן אונטש, דארפֿן זיי ניט שרייבן קיין לאנגע בריוו אזוי ווי מנחם מענדל. דאס הייסט ניט, דרך אגב, אז זיי האבן בעסערע ווייבער אײדער שיינע־שיינדל.

אדער נעמט טביה דעם מילכיקן. ער איז א ייד מיט אלע זיינע רמח אברים און דאך איז ער א אוניווערסאלער טיפּ. זיינע דאגות זיינען מענטשליכע און ניט קיין ספּעציעל־יידישע — ווער האט ניט קיין דאגות פֿון טעכטער? פֿון קעניג ליר ביז מיין שכן — אלע האבן ענינים און פּלאגענישן מיט טעכטער. מיר לייענען אפֿט אין די צייטונגען וועגן יונגע מיידלעך, וואס האבן חתונה מיט עלטערע מענטשן, אזוי ווי צייטל האט געהאלטן ביים טאן. אין דעם פּרט האט טביה געהאט מער מזל. ער האט עס אפּגעשריגן און צייטל האט סוף כל סוף חתונה געהאט מיט אים חתן דעם שניידער. אבער עס האט געפֿעלט א האר . .

און ווער האט ניט געהערט וועגן יונגע מיידלאך, וועלכע פֿארליבן זיך אין קאמוניסטן און האבן צרות מיט דער פּאליציי צוליב זייער יונגנמאן?

אפֿילו שימעלע סאראקער פֿירט זיך ווי אלע אויפֿגעקומענע גבירים פֿון אלע פֿעלקער. מיר לייענען אפֿט וועגן דעם לעבנסשטייגער פֿון די, וועלכע געווינען אין לאטערייען.

ער איז אפֿילו מער מענטש ווי אנדערע געווינער, ער טרינקט ניט. נעמט איך לעמאנאד, נעמט איך נאך לעמאנאד" — זאגט ער זיינע געסט. קיין בראנפֿן גיט ער זיי ניט און טרינקט אליין ניט . .

מאטל פּייסי דעם חזנס איז אוודאי א אוניווערסאלער טיפּ. א יתום. אלע האבן רחמנות אויף אים אבער נאר ווייניקע ווילן עפּעס טאן אים צו העלפֿן. און דאך די פּרנסות, איבערפּראדוקציע איז דער אומגליק.

מיר האבן וועגן דעם געהערט און מיר הערן נאך אלץ. איבערפּראדוקציע. צופֿיל טינט, צופֿיל פּראשקעס פֿאר מייז.

דאס איז אונזער עקאנאמישע וועלט אין קאריקאטור. עד היום שיט מען קאווע אין ים אריין. מאטל און זיין ברודער אלי האבן ניט געהאט קיין ים, האבן זיי אויסגעגאסן דעם איבעריקן טינט אין קאנאווע און אפּגעפֿארבט די צוויי ווייסע ציגן אויף שווארץ. עס איז זיי ניט געגאנגען, און זיי האבן אפֿילו ניט געקענט באנקראטירן, היות קיינער האט זיי ניט געטרויט.

מנחם־מענדל, טביה און מאטל: איר טרעפֿט זיי היינט אויף אלע בינעס. אפֿט מישן זיי זיך איינער דעם צווייטן אונטער די פֿיס און ריידן אלע צוזאמען. טביה זינגט שוין אפֿילו אין „פֿידלער אויפֿן דאך". טביה — וועלכער האט קיינמאל ניט געזונגען קיין אנדער טאן ווי תּפֿילות — אין א מוזיקאלישן ספּעקטאקל! וואס וואלט ער מכוח דעם געזאגט?

דער הומאניסט אין שלום־עליכם איז אפֿטמאל ארויסגעקומען אויף א דירעקטן אופֿן.

שפּאצירנדיק אויף א ניו יארקער גאס האט ער באמערקט א שווארץ קינד, אפּגעריסן און אפּגעשליסן, הונגעריק און שמוציק, אויסגעמאגערט און פֿארוואָרלאזט. האט ער זיך אפּגעשטעלט, אנגעוויזן אויפֿן קינד מיטן שטעקן און באמערקט:

„מיר זיינען ניט די איינציקע אין גלות" . .

מען דערציילט אז שלום־עליכם און מארק טוויין האבן זיך געטראפֿן אין ניו יארק. דאס איז מעגליך. שלום עליכם איז דאס ערשטע מאל געווען אין אמעריקע אין 1906. מארק טוויין איז געשטארבן אין 1910. הכלל, שלום עליכם האט זיך פֿארגעשטעלט:

„איך בין דער יידישער מארק טוויין".

אויף דעם האט דער גרויסער אמעריקאנער שרייבער געענטפֿערט:

„אה ניין, איך בין דער אמעריקאנער שלום עליכם".

דער אמת איז אז זיי זיינען ביידע געווען גערעכט.

שלום עליכם

די געפֿערלעכע מצה

אמאל איז געווען א מלך. דער מלך איז געווען א גרויסער און א שטארקער, נאר ער האט נישט ליב געהאט קיין יידן, האט ער ארויסגעגעבן אלע מאל אויף זיי נייע גזירות, ווי פּרעה מלך מצרים.

איינמאל — פּסח איז דאס געווען — האבן זיך צונאויפֿגעקליבן ביי אים אין סענאט אלס מיניסטארן און ער האט זיך ארויסגעזעצט טראכטן, וואס פֿאר א נייע גזירה זאל מען ארויסגעבן אויף די יידן?

יידן זאלן ניט טארן זיצן אומעטום— איז שוין דא, יידן זאלן ניט טארן זיין קיין אפֿיצירן — איז שוין דא. יידישע קינדער זאלן ניט טארן לערנען אין די גימנאזיעס — איז שוין דא.

איז איינעם איינגעפֿאלן, ער זאל ארויסטרעטן קעגן מצה. איז ער ארויס מיט א מסירה — אזוי און אזוי. דיינע יידעלעך, אז עס קומט פּסח באקן זיי אן אויף אכט טעג כסדר אזעלכע טרוקענע קיילעכיקע קארזשעקלעך, וואס מע רופֿט זיי מצה. ווער ווייסט, וואס דאס איז פֿאר א מין מאכל! עס וואלט געווען מער ווי רעכט מע זאל זיי פֿארבאטן עסן מצה.

האט זיך דער מלך פֿארטראכט און האט ארויסגעגעבן א באפֿעל, מע זאל אים ברענגען א מצה. . .

האט מען זיך צעלאזט איבער דער הויפּטשטאט זוכן א יידן, נאר מע האט נישט געקאנט געפֿונען קיין יידן. און אז מע האט געפֿונען א יידן און געגעפֿאדערט פֿון אים א מצה פֿארן מלך, האט ער געשווירן אז ער עסט ניט קיין מצה. (די יידן האבן פֿארשטאנען אז דא מוז זיין א נייע גזירה).

קוים מיט צרות מיט לייד האט מען געפֿונען א יידן, וואס האט ניט מורא געהאט אויסצוזאגן, אז ער עסט מצה. און מע האט גענומען ביי אים א מצה און ער האט געבראכט די מצה אין סענאט פֿאר'ן מלך.

דערזען די מצה, איז זי דעם מלך געפֿעלן געווארן, און ער האט זי פֿארזוכט און שטיקלעכווייז געגעסן — געגעסן, ביז ער האט זי אויפֿגעגעסן.

און אז ער האט זי אויפֿגעגעסן, האט זיך דער מלך געפֿילט נישט גוט. און אלע מאל ערגער און ערגער. און אז ס'איז אים געווארן גוט שלעכט, האט מען אראפּגעבראכט די בעסטע דאקטוירים מיט די גרעסטע פּראפֿעסארן פֿון לאנד, און זיי האבן אויסגעפֿונען אז ביים מלך אין בויך געפֿינט זיך עפּיס א זאך, וואס טוט אים צום טויט.

האט דער גרעסטער פֿון די פּראפֿעסארן צוגעלייגט אן אויער צום מלכ'ס בויך און גענומען זיך צוהערן. הערט ער, ווי עמיצער זינגט דארטן. רופֿט ער זיך אן צום מלך: „אדוני קעניג! אויב דו ווענסט מיר דערלויבן, וועל איך זיך דורכרעדן מיט דעם, וואס געפֿינט זיך ביי דיר אין בויך . ."

זאגט צו אים דער מלך: „רעד". רופֿט זיך אן דער פּראפֿעסאר צו דעם וואס ביים מלך אין בויך: "זאג מיר, ווער ביזט דו?" ענטפֿערט אים יענער: „איך בין א ייד." „וואס טוסט דו דא?" „גארנישט". „אפֿשר וואלסטו דו ארויס?" „איך וויל נישט". „פֿאר וואס?" „דאס איז מיין עסק". "גייסט דו ארויס, באקומסט דו א מתנה". „מיר וויסן שוין וואסער א מתנה; מע שיקט מיך ארויס אין פֿיער און צוואנציק שעה". „פֿאר וואס?" „דערפֿאר וואס איך בין א ייד, און א ייד טאר דא ניט זיין." „אבער אז מע וועט דיר צוזאגן, אז דו מעגסט דא זיין?" „מיר אליין איז בלאטע; איך וויל, אז אלע יידן זאלן דא מעגן זיין".

פֿונם דאזיקן שמועס האט דער מלך געפֿילט זער נישט גוט. דער ייד האט גערעדט מיט הענט און מיט פֿיס און מיט אלע אברים, און דער מלך האט געמיינט אז ס'איז אן עק פֿון זיין לעבן. האט ער אנגעהויבן בעטן ביי די פּראפֿעסארן זיי זאלן זען מאכן אן עק. רופֿט זיך אן דער עלטסטער פֿון די פּראפֿעסארן צו דעם וואס ביים מלך

אין בויך: „דער מלך זאגט דיר צו, דו וועסט דא מעגן זיין וויפל דו ווילסט." "האב איך דאך געזאגט שוין, אז פאר מיר אליין איז בלאטע; איך וואלט וועלן אז אלע יידן זאלן מעגן". „גוט, אלע יידן וועלן מעגן, אבי גיי־ארויס וואס גיכער". „ווער זאגט דאס?" „דאס זאגן מיר, דאקטוירים, נאר אזוי איז דער ווילן פונם מלך". „פון וואנען ווייס איך דאס?" „האסט דאך געהערט, ווי דער מלך זאגט". „דער מלך זאגט — דאס איז נאך אלץ ווייניק. איצט, אז סע טוט אים וויי, זאגט ער; שפעטער, אז ס׳וועט אים אויפהערן וויי טאן, וועט ער זאגן עפּיס אנדערש. אזוי ווי פרעה מלך מצרים." „ייאס׳זשע ווילסטו?" "וויל איך, ער זאל עס חתמ׳ענען, ארויסגעבן אויף פאפיר, דורכפירן דורכ׳ן סענאט"...

און דער ייד, וואס ביים מלך אין בויך, האט גענומען אזוי שטארק ווארפן מיט הענט און מיט פיס, אז דער מלך האט שוין מער ניט געקאנט איבערטראגן די ווייטאקן. האט ער געהייסן, מע זאל צונאויפרופן די מיניסטארן און מע זאל אנשרייבן א פאפיר, צוליגן דעם מלכ׳ס חתימה און דורכפירן דורכ׳ן סענאט א נייעם געזעץ, אז יידן מעגן וווינען דא אין דער קרוינשטאט און אומעטום אין׳ם גאנצן לאנד פראנק און פריי — והכל שריר וקיים.

און ווי נאר דער ייד האט דאס דערהערט, האט ער זיך געגעבן א שפאר ארויס דורכ׳ן מינדסטן פינגערל פונ׳ם מלכ׳ס לינקער האנט, זיך פארנייגט פאר׳ן גאנצן סענאט און איז גלייך אוועק צו זיינע ברידער זוכן געשעפט.

מזל-טוב

צו דער חתונה פון **דר. אלכסנדר אהרן דויטש** און **גלאריע שיל-דהויז**, דעם 27סטן יולי, א הארציקן מזל־טוב דעם יונגען פאר און די עלטערן פון חתן וכלה.

עלא זילבערג

דער מאגנאליא-בוים

ווי ווייסע טויבן,
די פליגלען צעשפרייט,
די קעפלעך דערהויבן,
צום פליען געגרייט

שטייט דער מאגנאליא
באלאדן מיט בליטן,
א סטאדע פון פויגלען,
א וועכטער אינמיטן.

אזוי שיין און מעכטיק,
פארפירעריש אידל
א יונגע פרינצעסין,
א טאנצנדיק מיידל.

צעגליט זיך דער הימל,
מיט פייערדיק שטראלן,
פאררויטלען זיך קנאספן
ווי רויזן־קאראלן.

ווי שווער אויפן הארצן,
ווי גרויס אויך די זארגן
דער בוים מיט מאגנאליא
דערפריידט מיך יעדן מארגן.

א בילד פון א קינסטלער,
אין שיינקייט קיין גליכן;
שיין דאנק ווי א תפילה
זאל צום בורא דערגרייכן!

שמואל וווהייט

ווי א הונגעריקער הונט

ווי א הונגעריקער הונט
וויל איך אלעס פארצערן;
איך וויל ניט וויסן,
אז ס׳וועט אליין מיך צעשטערן.
ווער איך אין האסטיקן
יאגן אליין צעריסן ...
איך ראיע אין מיסט,
וואו אלץ איז פוסט און וויסט
און ווי א הונגעריקער הונט —
מיט קריציקע ציינער —
פרעס איך מיינע אייגענע ביינער . .

רבקה קאפע

ראמאנס

ווען איך וואלט א פייגעלע זיין אויף דער פריי,
וואלט איך אין באגין דיין פענצטער באזונגען.
איך וואלט אין מיין שנעבל א זאנג דיר געבראכט
און וואלט אויף דיין דאך זיך א נעסט מיר געמאכט.

איי, ווען ס׳וואלט א פייגעלע זיין מיר באשערט,
געזונגען כ׳וואלט אויך אין דיינע חלומות.
כ׳וואלט דיך געוועקט, פאר דיין וויע געפליגלט
און וואלט מיט א זונזאנג דיין אויג אויפגעזיגלט.

און וואלט איך א פישל אין וואסער געווען,
וואלט איך פון דיין אויג מיר מיין טייכל געמאכט.
געווען וואלט איך נאנט צו דיינע פארלאנגען
און זיך געלאזט אין דיין ווענטקע מיך פאנגען ...

וואלסט דו כאטש געווען א פערעלע קליין,
וואלט איך מיט מיין גלוסט געקאנט דיך פארשלינגען.—
נאר וואס טויג מיר א בארג וואס גייט איבער וועלט,
וואס טויג מיר א ראמאנס - און ווייט פון מיין העלד ?!

יוסף לעפטוויטש

אין דעם לאנד ישראל

דער ראטשילד־בולעוואר אין תל־אביב
איז דורכן מדבר געקומען אהער.
און צו אונז וואס זענען דעם וועג געגאנגען
האט משה גערופן — הער!
איר זאלט געדענקען לך־לך
מיינט נישט איר זענט געווען אייביק דא.

אז איר גייט אין אלענבי זאל פאלן אייער טריט
ווי ס׳וואלט געווען מדבר־זאמד אין דער מיט.
איר זאלט ניט פארגעסן דעם וועג אהער,
ווי ס׳איז אייך געגאנגען שווער,
ווי איר האט געשווירן ביים בארג סיני דארט:
מיר וועלן געדענקען, מיר וועלן האלטן ווארט!

דאס איז ניט אייער לאנד — ס׳האט אייך ג׳אט געגעבן,
אז איר זאלט דינען אייער גאנץ לעבן.
אבער טאמער הויבט איר זיך אן צו גרויסן,
וועט ג׳אט מיט א שטארקער האנד אייך ארויסשטויסן.

איר זענט ניט געקומען דא צו זיין פריי,
נאר קנעכט צו זיין ביי ג׳אט אדוני.
איר זאלט ניט זיצן ביי אייערע טישן מיט פליש,
נאר נאכגיין ג׳אטס עמוד־אש.

א. נ. שטענצל

„ביי דער קו אונטערן עק"

דער בעל־הבית פון דער דארף־שענק, „ביי דער קו אונטערן עק", האט זיך לגמרי גארנישט טועה געווען אין דעם פארשוין מיטן פאררוקטן „פעט" היטל אויפן קאפ, מיט דער ארויסשפארנדיקער, צעפלאשעטער קוטשמע פון אונטערן דאשעק. וואס איז איבערגעבליבן זיצן שפעט ביינאכט אין דער שענק ביים עק־טיש דערנאך, ווען אלע — אפילו די לעצטע! — זענען שוין אהיימגעגאנגען, ווער זונטאגדיק האלב־פארשנאשקעט און ווער שוין האלב־וואקלדיק; דער לעצטער, אין דער לידיקער פינסטערער גאס, מיט זיך קריגנדיק און צו זיך ריידנדיק: „מיט מיין רעבעקא, מיין בעקא, וויל ער זיינע פארגלייכן .. כאט פארדאמע . מיין בעקא"..

„ביי דער קו אונטערן עק", דאס איז נישט נאר א דארף־שענק, וואס א גאנצן ווינטער שטינקט מען זי אן מיט די רויכערנדיקע פייקעס, מען זופט פויל פון גלעזל און זומער נאכן הייסן טאג ארבעט קומט מען נאס מאכן דעם טרוקענעם גארגל. זונטאג נאך דער שוין צוגעגעסענער, זיסלעכער קירכן־פרעדיק, וואס קריכט שוין פון האלז ארויס צוזאם מיטן פעטן איבערגעשמאלצענעם קלויזקעס־מאכל, וואס דריקט ביים מאגן און קוועטשט ביים הארץ, קומט מען אהין אראפשווענקן מיט נאך א גלאז וואסערדיקע ביר און נאך א גלאז און ווען ס'גייט שוין איבערן לב איינעם, טרינקט מען חבריש א כוסה און מען זינגט בחברותא „מאי ווער פאן דאך, מאי ווער ווער פאן דאך מאי ווער"

„ביי דער קו אונטערן עק" איז געווען, אזוי צו זאגן, דער קלוב פון דארף! דא האט מען אויסגעקעמפט דאס גבאות אין דארף־קירכעלע, דער דארפסראט באשטימט, די „ברידערשאפט"— שמחות געפראוועט, די זשניווע־הויך אויסגעקעמפט.

אויבן אן ביים שפיץ טיש — נאנט צו די פעסלעך ביר און די בראנפן־פלאשן, א שריט צו דער טאשעוואניע, וואו ס'זענען געשטאנען די „לעקער"־שיסלען מיט פארבייסעכצן — אונטערן הענגלאמפ איז געווען דער שטאמפלאץ, דער „מזרח" פון די „שטאמבוך"־פויערם. זיי האבן געגלאנצט מיט די דיוויסקעס און מיט די קיילעכדיק־צעגלאנצטע פנימער אינם רויך פון זייערע פאפנדיקע פייקעס, לאנגע ציבוקעס, פארצעלאנענע, געמאלענע, און אזוי ביז אראפ צו פון ביידע זייטן טיש, ביזן ארעמסטן פויערל פון דארף וואס ס'האט זיך שלעכט געשפירט פון אים און פונם ביליקן טאבאק אין זיין הילצערן פייקעלע, אליין זיך פארשניצטן. געשמועסט האט מען אין צווייען, מיטן שכן ביי דער זייט אדער וויז־א־ווי קייגנאיבער אויף דער באנק. אבער אויסגעזען האט עס ווי אלע דא צוזאם וואלטן געזיצן ביי איין זיצונג, ביי א באראטונג, באהאנדלט א וויכטיקן דארפס־ענין אדער גאר להבדיל, ווי אין בית־מדרש דער עולם זיצט ארום טיש ביים „בלאט".

א קנעכט, א מעלקער, א שטאל־ארבעטער האט זיך געטרונקען זיין גלאז־ביר שטייענדיק ביחידות אדער זיך צוגעזעצט אויף דער באנק ביי דער וואנט מיט נאך איינעם, און ווען אים איז געווען אנגעזאליעט אויפן הארץ, האט ער זיך געקענט גאנץ פיין אזוי אנשיכורן, אז ס'זאל אים נישט איבערבלייבן פון די שכירות אויף א פעקל קיי־טאבאק. אבער שטיל, אן קולות, אן געשרייען, העכסטנס אין זיך אריינברומענדיק און צו זיך ריידנדיק.

דער פאטער פון איצטיקן שענקער איז נאך געווען דער גאנצער „וועטערינאר" פון דארף. אויפגעשטאכן אונטערן האלז, אונטער די ריפן, אז א קו האט זיך געהאט איבערגעפרעסן, געפראכט און געהאלטן שוין ביים גוססן, צורעכט געמאכט אן אויסגעצעלענקטן פוס אפגעזאגט א צעבראכע־

נעם הארן, געשמירט מיט זאלב א פאראייטערטע מכה, א פארפארכטע אייטער, געגעבן ביטער־זאלץ איינצונעמען, געצעהט ביים קויפן און פארקויפן א יאלעווקע, קאסטרירט א יונג ביקל, אפילו נאך געהאט א שפרוך ביי א נישט־מעלקענדיקער קו ..

ביים אפנעמען א קעלבל, ביי א שווער האבן, איז ער ממש געווען א מומחה.

אצינד, זייט דער וועטערינאר, דער דאקטאר, וואוינט אין דערוועגטער, איז דאס אלץ פארווערט; ביי יעדער קלייניקייט מוז מען כאפן דעם „פיץ" און פליען צום דאקטאר. יעדע קו פון דארף איז מיט איר נאמען איינגעשריבן ביי אים אין א גרויס בוך ווי א פאציענט, ווי א מענטש, להבדיל. פארן האבן, פארן טראגן, מוז מען לויפן צום דאקטאר און מען מוז גענוי אנגעבן ווער דער טאטע איז — דעם נאמען פונם ביק, ס'זאל חלילה נישט געבוירן ווערן קיין ממזר .. און דערנאך הייבט זיך אן די סדרה מיט די פלעשלעך און יעדעס פלעשעלע האט אן אנדער בלעטעלע אויפגעקלעבט, מיט אן אנדער קאליר: פאר דער מילך, פאר דער השתנה און „איר זאלט מיר מוחל זיין, פאר דער צואה, פארגעבן" .

דאס קעסטל „דאקטאר"־כלים פונם פאטער האט ער נאך בירושה דער איצטיקער שענקער, און ער באנוצט עס נאך אמאל אבער בגנבה און בשעת הדחק.

ווען א קו האלט ביים דערשטיקט ווערן, ביים גוססן, לויפט מען צו אים אריבער אין שענק ער זאל טעלעפאנירן נאכן דאקטאר, אבער ביז וואסווען לעקט שוין ס'קעלבל א גארשט זאלץ פון זיין האנט און די מאמע־קו באלעקט עס שוין מיט איר ווארעמער צונג, מיט א לאנגער, אויסגעצויגענער.

דער שענקער האט אויך א קי־שטאל. נישט קיין סך שטייען ביי אים אין שטאל, אבער די פאר, וואס ער האט זענען מאדעלן. יעדע האט אהיימגעברענגט א מאדעל פון אן אויסשטעלונג און ביי א סכסוך אין שענק איבער דער מאס פון א קו־שטערן, די ליניעס פונם רוקן און די ליטקעס, די גרויס פון די אייטער־טארבעס, גייט מען נישט נאר ארויס אין זיין „מאדעל"־שטאל א קוק טון, נאר מען איז זי מטריח די „רעבעקא", אין שענק אריין. מען הייבט אויף דעם לאנגן „מאדעל"־עק מען מעסט, מען שאצט; מען דרייט ארויף דעם בליץ־לאמפ און מען הייבט ווידער אן אויפסניי ביז מען פארטרינקט דעם וועט מיט א פאנדע פארן גאנצן עולם.

דער יומטוב פונם זשניווע־פעסט דאס איז דער טאג פון דער שענק „ביי דער קו אונטערן עק"! נישט נאר איז זיין, דעם שענקערס, מאדעל־קו די אויסדערוויילטע, וואס מען פירט ארום א באקראנצטע מיט בלומען דרויסן ארום די טישן, באליגטע מיט קיכנס און געבראטנס, און דער עולם באיובלט זי, נאר אויך זיינע קארטאפליעס און ווייסע ריבן נעמען אויס תמיד דעם ערשטן פרייז.

דאס איז זיין טאג, דעם דארף־שענקערס! די שפייכלערס, די סטאדאלעס זענען פול נאך שווערע חדשים ארבעט און מי, אקערן און שניידן און דרעשן ווינדשאוולען לאזט מען זיך וואוילגיין. די יוגנט קלעטערט צום שפיץ־דראנג. מען שלאגט זיך אויף פויסטן און די פויערים מיט די פעטע ווייבער זיצן ארום די טישן, שוויצן און לאזן זיך וואוילגיין. ווידער ווערט ארויסגעקוילערט א פול פאס ביר און ווידער אויסגעטרונקען, און ס'אלטווארג נעמט קוילערן די ליידיקע פעסער, ווער ס'וועט אנקומען שנעלער — די ווייבעישע בייכער שאקלען זיך פון לאכן. און אין דעם דערהיצטן הארמידער און יום־טובדיקן גערודער דרייט זיך די גאנצע צייט ארום די טישן דער שענק־קנעכט מיט דער באקראנצטער „רעבעקא" אויף א קייט און צו וועלכן טיש זי קומט צו, ווערט זי פריש באיובלט. די „רעבעקא" איז די אטראקציע פונם יום־טוב — דער בער

אויף דער קייטן צווישן דעם צעטומלטן און שמחה־פארשיכורטן עולם, איז זי, „רעבעקא“, די איינציקע, וואס קוקט יעדן אין צעהיצטן פנים אריין מיט א פאר מיושבדיק־שטילע אויגן ווי זי זאל פרעגן: שמחה מה זה עושה? דער קנעכט וואס פירט זי, גייט קוים אויף די פיס, ווייל ביי יעדן טיש איז מען אים ווידער מכבד מיט א הורא און א פריש גלאז ביר.

ווינטער האלטן א קנעכט לוינט זיך אים נישט, דעם בעל־הבית „ביי דער קו אונטערן עק“. דאס מעלקן די דריי קי, דעם אבראק קאכן באזארגט שוין די פרוי. ער שניידט די שעצקע, „מאכט“ די שטאל. אבער אז ס׳קומט פרילינג, ווארט ער שוין אויף א פארלוירענעם פארשוין, א קנעכט פון א צעקריגטן בעל־הבית דא אין דארף, אן אנטלאפענעם פון ערגעץ פון א נישט־געלונגענער ליבע. סתם א בארטאק, א פויליאק פון איבער דער גרענעץ, א מאטראז צי גלאט אזוי א פארקומענעם לידיגגייער, עס איז נישט נאר די פרילינג־ארבעט, וואס ברענט דעמאלט און ס׳איז נויטיק א הילף, א האנט. עס איז דער עיקר — „די גרוב“!

די גרוב פון שענק איז אן אוצר, א גאלד־גרוב! מענטשלעכע השתנה, מענטשלעכע צואה, דאס איז די בעסטע באמיסטיקונג. דאס ברויך מען נישט ערשט לערנען פון די ביכער, מען ברויך נאר א קוק צו טון אויף זיינע צוקער־ריבן אקערס און קארטאפל מארגעס ווען זיי שטייען נאך אויפן פעלד. אויף די זונטאג־שפאצירן און גייענדיק פון קירכעלע, בלייבט מען שטיין באוואונדערן. און טאקע זיי, די קארטאפל און די ווייסע צוויקל, נעמען אויס די ערשטע מאדעלן ווי זיין מאדעל־קו „רעבעקא“.

די השתנה פון די טרינקערס א גאנצן ווינטער שטייט זיך אפ אין גרוב ווי דער יונגער ווין אין ווין־פעסער: זי שוימט ווי א גוטער מאזל־ווין; א זאפט, וואס די ערד זאפט אים איין ווי א הייס געטראנק — זי ווערט שכור, די ערד, פון דעם טרינק! וויפל א שטאטגאסט לאזט נישט איבער ביים צאלטיש איבערן ווינטער, דאס וואס ער לאזט אין שטיבל איבערן גרוב האט מער די ווערט ..

• • •

ווען איך בין אראפגעקומען פון הייבוידעם אן אויסגעשלאפענער, מיט א קלארן קאפ, מיט הייעלעך, שטיקלעך שעצקע אין מיינע צעשויבערטע האר, שטייענדיק א געבויגענער ביי דער פלומפ מיך וואשנדיק, איז דער בעל־הבית ארויסגעקומען א פארקאטשעטער אין א שמוציקער שירץ און א בעזעם אין האנט: „הא, זיך אויסגעביקעוועט .. אריינגעכאפט יענע זיסע חלומות פון די „מיישיעס“?

נישט ווי א בעל־הבית, ווי א „באס“, האט ער צו מיר גערעדט, נאר ווי אן אייגענער מיט אן אייגענעם; מיט א האטעל־גאסט; וואס מאכט זיין טואלעט, אראפקומענדיק צום פרישטיק .. אבער פון זיינע אויגן — מיך שארף אנקוקנדיק, צו כאפן וואסער מין פארשוין דאס איז, צו וויסן ווי מיט אים צו האנדלען — האט שוין ארויסגעלאכט דאס, וואס ער האט שוין געהאט אפגעמאכט נאך נעכטן ביינאכט ביי זיך: ער איז גאלע ... ער וועט שוין דעם „גרוב“ אויסלעקן מיט דער צונג .. איך ברויך נאר דאס פאס מיט דער טאטשקע צוצוגרייטן ..

„קום דאך אריין. וועסט עפעס צוקייען און מיר וועלן פארדרייען א שמועס“...

ער האט מיר אויפן זעלבן פלאץ הינטן ביים טיש, וואו כ׳בין נעכטן געזעסן, אנידערגעשטעלט די זעלבע פארציע צוויי לחמאס דיקע שטיקער ברויט מיט פוטער. אבער די פוטער איז נאך געווען דיקער אנגעשמירט ווי נעכטן.

„דער „מעניר“ איז שוין אויפגעשטאנען נאכן מארגן־קאפע, שוין צום צווייטן פרישטיק,“ האט ער מעשה גרויס־שטאטישער קעלנער, מיטן שפיץ־שירץ אונטערן ארעם, זיך פאר־

בויגן און מיר אנידערגעשטעלט א גרויס גלאז ביר.

ער איז ארויסגעגאנגען און מיך געלאזן אליין. די דארף־שענק איז געווען פריש אויסגעקערט. מ׳האט נאך אנגעגאסן אויף דער פאדלאגע די געשפרענקעלטע וואסער־פלעקן, אז ס׳זאל נישט שטויבן. די זון האט ערבפרילינגדיק אריינגעשיינט דורך די אפענע פענסטער. די פעלכלדיקע פארהעגלעך האבן אריינגעבלאזן דעם פרישן ערד־ריח פונדרויסן און געריצט דעם אפעטיט. איך האב דאס ברויט געגעסן מיט היימישער הנאה. דאס צוגעטרונקענע ביר האט מיך אויפגעהייטערט, מיר געמאכט קוראזש. איך האב ארויסגענומען פון טאש דאס נעכטיקע שרייבעכטס, א ביס און לייען און ביס און לייען און נישט ווייניקער הנאה געהאט פונם געשרייבעכס ווי פונם געשמאקן, פרישן ברויט מיט פוטער:

וואס איך מוז יעצט האבן איז אן אדרעס! איך מוז אהיימשרייבן! כ׳בין דאך ממש א רוצח. זיי גייען דאך אויס נאך א בריוו .. און וועוואטשען האב איך נאך קיין איין ווארט נישט געשריבן זייט אוועק פון דארטמונד ... ער האט א גלייכן שכל, ער האט מיך געווארנט: „אברהם נחום, ס׳איז נישט פאר דיר .. איך בין שוין א געפראוואטער . דו ווייסט נאך נישט וואס עס מיינט קאזארמע . ציוניזם? קאמוניזם? וואס מיר ווילן אצינד, נאך די פינף יאר מלחמה, איז שפילן סאלדאטשינע שטיוול ... עס ליגט שוין אין אונז .. אפשר פון אייביק אן .. דאס בעסטע שפיל ביי קינדער איז אין זעלבער ...

איך האב שוין, פארטראכט אזוי, ביים ארויסנעמען די בליישטיפט נישט געמערקט, אז ער איז צוגעקומען צום עק טיש מיט צוויי שוימיקע גלעזער ביר — איך האב גארנישט געהערט ווי ער איז צוריקאריינגעקומען און נישט דאס אנצאפן דאס ביר — איינס אנידערגעשטעלט פאר מיר. דאס צווייטע האט ער געהאלטן אין האנט און זיך אנידערגעזעצט קעגנאיבער. איך האב שנעל דאס שרייבעכטס פארשטעקט אין טאש אריין.

„הא, א ליבע? דאס גייט מיך נישט אן, איך בין נישט פון די נייגעריקע .. אבער עפעס איז דאך נישט אין ארדנונג. אינמיטן ברען פון דער ארבעט זיצט מען אין זונטאגדיקן העמד אין שענק“. עס האט געזאלט קלינגען היימיש־וואוילעריש, אבער דער טאן איז באלד אריבער אין האלב ערנסט: „איך זוך טאקע גראד איינעם. ווען דו ווילסט קאנסטו דא בלייבן. עסן קאסט דא נישט און א פאר גולדן טאשנגעלט וועט אויך זיין“. ער האט געשמייכלט נאר ס׳איז ארויסגעקומען ביטערלעך־זויערלעך מיט געמאכטער גוטסקייט—אפנים עפעס צו פארדעקן . . .

„אשטע בעליף“, האב איך אים מיט מיין צופרידענעם שמייכל אנגעקוקט, וואס כ׳האב אים נאך געהאט אויפן פנים בשעתן לייענען מיין שרייבעכטס.

„קיין קאנטראקט האבן מיר נישט צו מאכן . . . קאנסט שוין אנהייבן“.

„אשטא בעליף“, האב איך ווידער געזאגט דאס איינע ווארט, וואס ס׳האט זיך מיר ארויסגערעדט גאנץ האלענדיש, ס׳האט זיך מיר געלייגט אויף דער צונג.

ארויסגייענדיק, האט ער אנגעהויבן, ווי פארלעגן, ווי וועלנדיק עפעס פון מיר א טובה — ניט פאר זיך נאר עמעץ אנדערש! זיין רעדן האט זיך איבערגעהאקט, און ווי אינמיטן א שמועס: „דער אקער דרויסן ווארט אויך אויף זיין טרינק, אויף א געשמאקן ביסן ... ראשית מוז מען א פעלד באמיסטיקן“.

ווען מיר זענען ארויסגעקומען, האט דער הויף איצט א גאנץ אנדערן אויסזען געהאט — ווי א סצענע אויף א בינע ווען בשעת דער פויזע איז דערווייל א קוליסע געענדערט געווארן — הינטן, ארויס צו דער אפענער לאנקע, ביי דער זייט פון דער שטאל און שפייכלער, איז געווען אן אפענער גרוב. די ברעטער, וואס זענען פריער אויף אים געלעגן, זענען איצט אויס־

געליגט ווי א סטעזשקע צום טויער צו ביז העט צו די לאנקעס ארויס. ביים אפענעם גרוב איז געשטאנען א טאטשקע מיט א גרויס ביר־פֿאס אן אפֿנס, אן איבערשטן בוידעם און מיט א קראן דערין. דערויף א קליין פעסעלע אן א דנא, ארומגענומען מיט א שטריק, איז געלעגן ביים ראד פון דער טאטשקע.

אין אפֿענעם גרוב האט געשוימט א גענאיעווקע און זיך פֿעטלעך געשפילט אין דער זון אין גאלדענע און אין בלויע קאלירן. דער שארפֿער גערוך האט א זעץ געטון אין נאז אריין, אז ס׳האט דעם אטעם פארכאפֿט; ס׳האט ווי ביים האלז ווי מיט הענט אנגעכאפט און געשטיקט. מ׳האט געהערט ווי עס זויערט און זידט.

זעעסט. אויף דעם אפגעקאכטן פֿאנטש ווארט דרויסן די לאנקע און דאס פעלד הינטן". דער ביטערער שמייכל איז אויף זיין פֿנים נישט מער געווען, אבער אויך די נאנטקייט, די היימישקייט צווישן אונז איז געווען פֿארשוואונדן: „בראם, — כ׳גלויב, אז אזוי האסטו נעכטן ביינאכט געזאגט הייסטו — קאנסט אנהייבן", די לעצטע צוויי ווערטער זענען שוין קלאר ארויסגעזאגט געווארן פון א בעל־הבית, פון א „באס" צו זיין פֿרישן קנעכט.

„אשטע בעליף", האב איך נאך א ברום געטון ווי אונטער דער נאז — און אפֿשר איז שולדיק געווען אין דעם דער זויערער, שארפֿער ריח, וואס האט מיר א זעץ געטון אין נאז אריין ווי מיט א פֿויסט — דאס זעלבע ווארט פון די זעלבע ליפן, אבער ווי האט עס ערשט פאר א האלבער מינוט צוריק אנדערש געקלונגען און אויך ווי גאר אן אנדערן טייטש געהאט. ווען איך האב אויפֿגעהויבן דעם קאפ בין איך אליין געשטאנען פֿארן אפענעם גרוב ..

דערזעען דאס גרויסע, אפענע פֿאס מיטן קראן שטיין אויף דער טאטשקע, וואס איז געשטאנען אויף דער אקארשט געליגטער ברעטער־סטעזשקע, וואס פֿירט ארויס פֿון הויף אויף דער לאנקע, דאס קליינע פֿעסעלע אויפן שטריק ביים ראד פון דער טאטשקע איז ווי פֿארטשאדעט מיין קאפ איז נישט געווען פון מאוסן גערוך, האב איך דאך באלד באנומען די שייכותן — גאר פשוט: מיט אט־א דעם קליינעם פֿעסעלע מוז מען די פֿעטע, שוימיק־זידנדיקע יוכע אפשעפן, אריינגיסן אין גרויסן פאס, אנגעמען ביידע הענטלעך און קאטשען די טאטשקע שארפֿע „געטראנק", דעם „פאנטש" .. די גענאיעווקע וועט פֿון טרוקענעם, „דורשטיקן" גראז איינגעזאפט ווערן; געדיכטן גנאי קאן מען נישט פארשפרייטן אויף לאנקעס — דאס געדיכטע קומט ערשט שפעטער, פֿאר די פֿעלדער פארן גארטן, אונטערצואקערן, אונטערצושפיטן, צו דעם מוז מען האבן א לאפאטע, א ווידלע ... און זע די ווידלע, מיט דער לאפאטע ליגן אויך שוין גרייט אויף דער צווייטער זייט פונם גרוב ..

כ׳האב מיך דערפֿרייט פֿונם איינפאל, פֿונם אויסגעפֿירטן פשטל! און אומר ועושה! און ס׳איז געגאנגען ווי א מזמור: א שעפ מיטן קליינעם פעסעלע א גיס אין גרויסן פֿאס, א פֿאר אויף דער האלצערנער סטעזשקע, אויפגעדרייט דעם קראן און די יוכע האט געפֿלאסן ווי שוימיק ביר — דאס פֿארן איבער דער אויפגעטייערטער לאנקע איז שוין שווער געווען — אבער ס׳איז געגאנגען! שנעל ארויף און ווידער צוריק; פֿארשטייט זיך ס׳מוז פֿארטיילט ווערן איבערן גאנצן גרויסן פירעק. און אודך, ווידער צוריק: א שעפ א גיס, א פאר א דריי ביים קראן און כ׳הער ווי דאס שוימענדיקע געטראנק זידט, ווי די ערד טרינקט עס זאפנדיק, הנאהדיק, תאווהדיק—די ערד לעבט! איבער מיר די יונגע פרילינג־זון, אונטער מיר אן אומענדלעכקייט פֿון גרינס. דער ריח פון דער ערד איז שטארקער געווען פֿונם מאוסן מיסט־גערוך — כ׳בין שכור געווארן פֿונם ארום, פונם שפיל איז געווארן א האזארד — א צעהיצטער, אן אנגעגאסענער פֿון שוויס: א שעפ, א גיס, א פֿאר און

מיט אלע כחות איבער דעם פֿירעק איבער דער גאנצער לענג און ברייט און נישט געשפירט ווי די צייט גייט אוועק.

מיטאג איז דער בעל־הבית ארויסגעקומען, מיך אנגעקוקט מיט א צופֿרידן שמייכעלע: „כאט פֿארדאמע!" דאס ביטערע שמייכעלע האט אים ליסטיק ארויסגעסיקעט פֿון די אויגן: פֿריי דיך, ברודערל, ס׳געדיכטע קומט ערשט שפעטער ...

ער האט מיך נישט אריינגעפירט אין קיך אריין: ער האט מיר די „מיכע" אויף „מיין" פלאץ ביים עק טיש אין שענק ארויסגעשטעלט און באלד צוגעטראגן צוויי גלעזער שוימיק ביר — ער האט זיך נישט אנידערגעזעצט מיר קעגנאיבער .. כ׳האב די צוויי גלעזער ביר אויסגעטרונקען מיט איין זופ נאך איידער מיך גענומען צו דער מיכע.

צום פעשבער האט ער מיך שוין אין שענק אריין אויך נישט אריינגעפֿירט, ווייל איך בין שוין, מסתם, געווען אדורכגעזאפט מיט דעם שארפֿן השתנה־ריח, אז ס׳האט געאווירט פון מיר פֿונדערווייטנס.

די לחמא ברויט, וואס ער האט מיר ארויסגעברענגט, האב איך שוין נישט אנגערירט, ווייל וויאזוי זי אנרירן מיט מיינע מגועלדיקע הענט. אבער דאס גלאז ביר מיט איין זופ אויסגעטרונקען — ער האט מיר ארויסגעברענגט נאך איינס!

איך האב שוין געארבעט ווי א גולם, ווי אן אויטאמאט אהער און אהין, אהער און אהין — אן ארעסטאנט צוגעבונדן צו זיין טאטשקען איך האב שוין נישט געקענט מער שעפן מיטן קליינעם פעסעלע אויפן שריק, ווייל די גענאיעווקע איז געווען מער צואה ווי השתנה.

כ׳האב ארונטערגעלאזן צוויי ברעטער אין דער טיף, אין ביידע זייטן פֿון גרוב און אויף דעם געפֿארעמטן דרייעק געשטאנען צעשפרייט מיט מיינע צוויי פיס און געארבעט מיט דער גראביע, מיט דעם שאוול — בלויז דער קאפ מיינער האט נאך ארויסגעסטארטשעט פֿונם גרובן. דאס פנים מיינס האט געגליט, די אויגן געברענט, איך האב מיך געשפיגלט אין דער זון, וואס איז קעגנאיבער מיר, מסתם אויך אין עפעס א „גרוב" געזונקען אלץ טיפער און טיפֿער —

איך בין נישט מער איך, איך בין יאשו, דער „נארישער יאשו", וואס האט איין מאל אין יאר, פורים צייט ביי אונז אין הויף, אין טשעלאדזש גערייניקט ס׳בית הכסא. די פֿענסטער אין הויף ארויס זענען געווען צוגעמאכט, פֿארהאנגען מיט קאלדרעס. דעם טאג האט מען נישט געדאוונט אין שטיבל — דער גאנצער הויף האט געאווירט; יאשו האט געשלעפט די וויאדרעס צואה פון גרוב ארויס און זיי געטראגן צום מיסטוואגן — ער אליין איז געווארן אזא טריפנדיקע וויאדרע!

נישט איין מאל — איז עס געווען אויס רחמנות, אויס קינדערישער נייגיריקייט, אויס משוגעת?— האב איך מיך ארויסגעגנבעט אין הויף ארויס צו אים .. דער שטייענדיקער ריח, די פֿארהאנגענע פֿענסטער און יאשו שווימט ווי עפעס א שד איבערן גרוב .. איך האלט צו די וויאדרע בשעת ער קריכט ארויס .. און ווען ס׳איז געווארן נאכט — א לאמפ שטייט אין פענסטער און באליכט דאס אלץ — עס איז נישט יאשו, עס איז א גלגול, וואס גייט איבער די ידישע הייזער און רייניקט זייערע בית־הכסאות — א גרויס רחמנות נעמט מיך ארום צו אים, טרערן ברענען מיר אין די אויגן.

און זע, איבערן גרוב שטייט דער בעל־הבית מיט אן אנגעצונדענער לאמטער אין האנט: „בראם, וועסט שוין היינט פערטיק מאכן, נאך מארגן פֿארשטינקן דעם גאנצן הויף ... ס׳שמעקט קיין קונה נישט אריין אין שענק"..

ער האט די ווערטער געזאגט בעטנדיק, פארשעמט ווי ער וואלט א טובה געבעטן.

ס׳האט שוין געהאלטן ביי חתימת הגולה! כ׳בין שוין געווען מיטן גאנצן לייב און לעבן אין גרוב און האב

ארויפדערלאנגט דאס פעסעלע און דער בעל־הבית האט עס צוגעהאלטן — ווי איך יאשוס עמער ..

„דאברי, דאברי" ... קייעט יאשו דאס שטיק קאלבאס, וואס איך האב אים ארויסגעברענגט. א פאר רויט־ברענענדיקע, גוטע אויגן קוקן אויף פון דעם קייענדיקן, צואה־באשמירטן פנים: „דאברי, דאברי מאלי זשידעק" — ער לאכט צו מיר .

פארן בעל־הבית האב איך נישט אויסגענומען מיט מיין ארבעט. א פויער א בעל־גוף איז געוואוינט צו ארבעט. ביי א פויער איז צואה נישט קיין מאוסע זאך — עס איז גאלד! דאס מאכלמלאכים פון דער מאמע־ערד. זי עפנט אויף דאס מויל און מ'קארמעט זי אן ווי א קינד . עס איז געווען מיין ווילדער שפרונג ארויס פונם גרוב און מיין אויסגעשריי „דאברי, דאברי!" א ווארף־אראפ געטון פון מיר די בגדים און מיט איין שפרייז שוין געלעגן אדם־נאקעט אונטערן פלומפ און צו אים, צום „באס" א געשריי געטון גארנישט מעשה קנעכט: „אשטע בעליף"!

ער האט געפלומפט און געפלומפט, און איך האב מיך געפליעסקעט און געפירסקעט מיט דער נאז ווי א שווימענדיקער הונט, געריבן מיט די הענט מיר דאס נאקעטע לייב, דעם נאס געווארענעם שויבער־האר, און ארויסגעלאזן פון מיר חיהשע קולות פון הנאה, פון שטארקייט, פון פילן מיך, מיין לייב און לעבן, די ערד אונטער מיר; דעם ערב־פרילינג, צעשטערנטן הימל איבער מיר ... יא, כ'בין א יאשו, א גלגול, א דבוק .. „דאברי, דאברי" האב איך געפירסקעט אין דער נאכט אריין ווי א הונט, וואס בילט קיגן דער לבנה, „דאברי, דאברי". איך שפיר מיינע כחות, איך קאן ארבעטן, איך בין א יאשו, איך קאן אויסרייניקן א יידיש בית־הכסא ביזן דנא .. „דאברי, דאברי", איך האב אן אדרעס! מארגן שרייב איך אהיים .. און דער בריוו צו וואוטשען וועט טריפן פון השתנה און צואה — ער וועט זיך באלעקן; אין פאלעסטינע, אין ארץ־ישראל .. אין גלות דארף מען אויך קאנען ארבעטן! מוז יאשו טון פאר דיר די ארבעט ?..

איך בין שוין געווען אויפן לייטערל צום בוידעם ארויף, און איך האב נאך געהערט זיין פלומפן . . איך האב מיך אריינגעווארפן אין א קופע היי א נאסער, א נאקעטער, מיט א מידקייט איבער מיין גאנץ לייב מיט א ברענען אין אלע גלידער: „כל עצמותי תאמרנה"

מיט דעם פסוק אויף די ליפן בין איך געזונקען, געזונקען אין א טיפן שלאף אריין, אין א ברענענדיקן קאשמאר אריין, ווי מיט א צוואנג איז מיר דער קאפ געווען ארומגענומען און אין די שליפן האט עס געקלאפט ווי מיט האמערס —

די שווערע ארבעט א גאנצן, גייענדיקן טאג, די שארפע־זויערע מיסטגאזן, און איצט דער שטארקער היי־גערוך, דאס בורטשענדיקע ביר אין ליידיקן מאגן. א צעהיצטער, א צעגליטער האט מיין גוף געשוויצט ווי א שטיק אייזן, וואס גליט און מ'טונקט עס אין א צעבער וואסער. עס צישט עס שפריצט און פאר די אויגן פליען פונקען, שטיקער חלומות און כסדר זי מיט איר מאמעס זשאבע־אויגן, פוכלע און זונטאקדיק אויסגעפוצט .. כ'וויל זי אנכאפן, האלט איך גאר „מילקען" ביי דער אייטער. כ'מעלק אויס דעם לעצטן טראפן .. כ'האב געשפירט ווי עס גיסט זיך פון מיר, ווי כ'צערין אין גאנצע עמערס שווייס.

א ווילדער, א צעהיצטער יאגט זיך יאשו מיט דער ווידלע נאך א קוויטשעדיקן ראט, זיינע לאכנדיקע, ברענענדיקע אויגן — פונם צואה־באשמירטן פנים ארויסשרייען: „דאברי, דאברי, מאלי זשידקו".

כ'האב די אויגן אויפגעריסן, און איך שרעק מיך אויפגעכאפט. ארויס פון דער היי־קופע, מיין גאנץ לייב איז ווי באוואקסן מיט האר; אינם אויסגעטרוקנטן שווייס קלעבן טרוקענע היי־

גרעזלעך — א ריכטיקער עשיו! א יאשו מיט די ביינערן! צעלאך איך מיך.

אין הויף, אונטן איז נאך שטיל געווען. איך האב ארויסגענומען דאס בליישטיפטל מיטן פאפיר און קודם אנגעשריבן דעם בריוו אהיים. אבער מקצר געווען, ווייל דער קאפ איז פול געווען מיטן בריוו צו וואוטשען. אבער אויך דער בריוו איז ארויסגעקומען קורץ — נאר א פאר ווערטער, כדי ער זאל וויסן מיין אדרעס — ווייל עפעס אנדערשט האט זיך געריסן אין מיר, נישט ווייסנדיק נאך — וואס.

אלץ פון דער גאנצער צייט האט זיך אין מיר צוזאמענגענומען ווי אייטער אין א בלאטער — צום אויפפלאצן!

אין דער גרויסקייט פון פארטאג, וואס איז אריינגעדרונגען דורכן בוידעם־פענסטערל און פול געמאכט דעם גאנצן ארום מיט איין גרויסן שאטן, זענען שורות געלאפן אויפ ווייסן בויגן פאפיר ווי די שטיקער קאשמאר־חלומות אין דער נאכט. איין געשטאלט האט מיך נישט אפגעלאזט און זיך געפלאנטערט און געבארעט מיט אן אנדערן און מיך מיטאריינגעשלעפט אין דעם געפלאנטער —

כ'האב מיך געוויקלט און געדרייט ביי שכוינענפעלדן שוין אין שטאל און איצט אין דער גרויער שטילקייט, נאך דעם ווילדן און צעריסענעם קאשמאר, איז מיר ווי קלאר געווארן —

יא, דאס אייזל האט גערעדט מיט בלעמ'ן, רעד איך נישט מיט „מילקאן"?.. און מיטן ביק פארשטיי איך מיך דען נישט אויפן וואונק.. ס'קאן ליב קריגן א בהמה ביז צו וועלן שלאפן מיט איר .. ווער ווייסט די גרענעץ פון זאכן ווען זיי הייבן זיך אן? געזעצן האבן גרענעצן, אבער נישט די נאטור —

דאס איז, מסתם, דער גאנצער אונטערשייד די מחיצה, דער איבערגאנג פון בלעם דעם נאטור־נביא צו משהן דעם נביא פון געזעץ.

איך האב דאס ליד — „בלעם און זיין אייזל", א מין באלאדע אין ברייטע שורות — אריינגעלייגט אין בריוו צו וועוואטשען.

ווען כ'בין אראפגעקומען אין הויף, איז שוין געווען גרויסער טאג. א שעצקע־מאשין האט געארבעט אין שפייכלער. כ'בין אהין אריין. דער בעל־הבית איז געשטאנען ביי דער מאשין און „געהאקט" שעצקע. בשעת ער האט אויפגעקניפעט א סנאפ האבער, האב איך שוין געהאלטן דאס הענטל פון דער שעצקע־מאשין אין איין האנט און געדרייט: „כוי מארכען, באס". ער האט מיך, א פריילעכער אנגעקוקט: „בראם",

דעם ערשטן בריוו וואס איך האב באקומען אויף מיין נייעם אדרעס, איז געווען פון וועוואטשען, פון דארטמונד.

● ● ●

מיט די ווערטער. „א מענטש מאכט זיך משוגע", האט זיך אנגעהויבן וועוואטשעס לאנגער בריוו, מיט דער טעאריע, קודם, וואס מיינט אזוינס פראדוקטיוו זיין?.. „זאגט מען דען נישט 'א פראדוקטיווער שרייבער'?.. כ'פארשטיי דיך, ס'יידישע פאלק אלס אזעלכעס .. ווער זאגט דאס? יידישע שונאים זאגן, אנטיסעמיטן ... האבן מיר נישט אין טשענסטאכאוו טויזנטער יידישע ארבעטער און אין לאדזש צענדיקער טויזנטער?.. ס'איז שוין צייט זאלסט וויסן וואו די האלטסט אין דער וועלט ... וויסן דיין אויפגאבע אין לעבן , דו ווילסט אליין, בידים, צעשטערן דיין טאלענט .. ס'איז ווי זעלבסטמארד באגיין . ס'ליגט אין דער מענטשלעכער טבע .. יא, מכוח דיין ליד, אשכולי איז נתפעל דערפון! אשכולי, דאס איז דער וויינטרויב. ער קען דיך, ביסט מיט אים צוזאם געפארן פון בויטן קיין בערלין, און פלוצלינג ביסטו פארשוואונדן .. ער איז יעצט דא אין דארטמונד און מיר שטעלן צוזאם דעם זשורנאל .. דיין ליד, „בלעם און זיין אייזל", ווערט גיין דאס ערשטע. מיר זענען דא אין רהיינלאנד א גאנצע חברה . יאנקל אדלער, דער לאדזשער בארימטער מאלער

וואוינט אין דיסלדארף .. און מכוח עקזיסטענץ האסטו גארנישט וואס צו זארגן. דו וועסט זיין מיט אונז .. מיר בידע וואוינען ביי דעם זגראבנעם ווייבל, מיט די פאלקסלידער. איר מאן ארבעט יעצט אין שארל־לערוא אין בעלגיען .. מיר פארן ארום, איך מיט אשכולי, א צוויי־דריי שעה מיט א וועגעלע קויפן אלט אייזן און שמאטעס — דו ווייסט דאך פאר דעם רייכן ייד, אונטערן בערג, דער גבאי אין „דיין שול“: .. און דאס זגראבנע ווייבעלע, פאר א שבוש מאכט זי מעדנים . איך בין ממש פארליבט אין איר. זי איז דאך אן אוצר פון ידישן פאלקלאר“. .

איך וואלט מיך אפשר, מיישב געווען און מיך צוריקגעשמוגלט קיין דארטמונד דער בריוו פון וועוטשן האט, ממש מיך אנגעצונדן! קריג איך דעם צווייטן טאג א בריוול פון טאטן: „איך שיק דיר ארויס די טעג געלט אויף הוצאות אהיימצוקומען ... וואס דו האסט אויף דיר גענומען איז נישט פאר דיינע כחות .. דו ביסט פאר עפעס אנדערש באשאפן . אסך פון דיינע חלוצים זענען צוריקגעקומען קראנק און צעבראכן; און דערנאך קומען פסוקים און מאמרי־חז״ל. „אל־תעלו .. מען טאר דאך נישט מדחיק זיין דעם קץ . און דער עיקר דו טוסט אן עבירה אין דער מאמען .. זי גייט ממש אראפ פון זינען, גאנצע טעג טראכטנדיק פון דיר . זי שלאפט נישט די נעכט“.

ס׳איז ביי מיר געווען ווי אין דער מעשה פון שלמה המלכס גאלדענער קרוין, וואס האט געוואויגן צוואנציק צענטנער. איין מאגנעט איז געווען פון דער זייט און איין מאגנעט פון דער אנדערער, און אזוי האט זיך די שווערע קרוין געהאלטן, שוועבנדיק אים איבערן קאפ ..

דאס ציען אהין און אהער, דאס נישט קענען קומען צו א באשלוס: די חברותא אין רהיינלאנד, דער זשורנאל, די מעדנים ביים זגראבנעם ווייבל! אירע פאלקסלידלעך, דאס פריילעכע רעדן אירס ... און צוריקגעשמועסט, וואס וועל איך טון אין דער היים? מיך זעצן צו דער גמרא, ווערן א קעסט־איידעם“, א „ווידענער יונגערמאן“? סוחרעווען .. פאסקעווען? פסקענען שאלות, אז איך אליין פרעס טרפות ?

מיינע בריוו צום טאטן האב איך אויך באשמאלצן מיט פסוקים, מיט מאמרי־חז״ל: „פשוט נבלה בשוק“.. „פון גאנץ סדר זרעים פון אויסנווייניק וועט נישט אויסוואקסן קיין איין **גרעזל** אויף דער האנט, און פון דער גאנצער פרה־אדומה און פון אלע עגלות־ערופות און פון דער סוגיא טפות־חלב וועט מען נישט אויסקוועטשן קיין איין טראפן מילך“.

אויף דעם איז פון טאטן אנגעקומען א פרישער בריוו: „כל העוסק בתורה לשמה איז מלאכתו נעשתה על־ידי אחרים . און איז דאס טאקע דער תכלית פון לעבן צו זיין אן עושה ואוכל?“ —

די שווערע ארבעט, דאס שרייבן בריוו אהין און אהער האבן אויסגעפילט מיינע טאג, באוואיקט מיינע בענקענישן.

נאך דעם ווי די „גרוב“ איז שוין געווען אויסגעלידיקט, האט דער בעל־הבית מיך נאך נויטיק געהאט אויף אפאר וואכן די קארטאפל צו זעצן, די צוקער־ריבן צו פלאנצן, אבער דער עיקר דעם גארטן ארונטערצושפיטען— וואס איך האב אים געגעבן אין נדן אריין ...

דעם היי־בוידעם האב איך שוין קונה שביתה געווען און געהאט אויך מיין אדרעס און פאר דעם האב איך פארטאגס געהאלפן ביים קי־מעלקן ביים שעצקע שניידן. און ווען כ׳האב געזען אז איבערן טאג בין איך דא דאס פינפטע ראד פון וואגן, האב איך געפונען ארבעט אין דער גרויסער גערטנעריי הינטערן דארף, קעגנאיבער דעם דערוועגטער משוגעים־הויז.

ווען ס׳איז געקומען צום אראפנעמען פון די ביימער דאס אויבסט, האט דאס משוגעים־הויז אריינגעשיקט די האלב־

משוגענע, די היפאכאנדערס אין גארטן אריין ביים העלפן אראפנעמען פון די קושאקע־ביימלעך די וויינפערלעך, די חזירלעך, און איך האב געזאלט זיין זייער פארארבעטער.

די ערשטע טעג איז עס געגאנגען גוט. אבער וואס ווייטער — שטענדיק צווישן זיי — בין איך ממש געווארן ווי איינער פון זיי. כ׳האב אנגעהויבן צו גיין מיט זייער גאנג, שמייכלען זייער שמייכל, געפילט ווי א מרה־שחורה קוקט מיר ארויס פון די אויגן .. עפעס ווי כ׳וואלט אנגעשטעקט געווארן מיט זייער היפאכאנדערישקייט:

און אפשר בין איך טאקע אזא איינער. מיין צעריסנקייט שטענדיק, מיין שטיין תמיד על פרשת־הדרכים, דאס נישט אנטשליסן קענען .. שוין אין דער היים! דוד ריכטער האט געוואוסט אז ער איז א קאמוניסט, לאזער פלאצקער — אז ער אי א ציוניסט; וואראטשע ווייסט געגנוי וואס ער וויל .. שרייבן!

די תמוז־היץ די שווערע ארבעט, דאס נישט האבן מיט וועם א ווארט אויסצורייידן. און אפשר איז שיצא־פרין טאקע אן אנשטעקנדיקע מחלה ?

אהיימקומענדיק פון דער ארבעט, האב איך מיך אריינגעווארפן אויפן בוידעם אין דער קופע היי, פארגעסן אפילו צו עסן אויפגעהערט בריוו צו שרייבן .. געלעגן און געקוקט אין איין פונקט אין פינסטערן ווינקל אריין, וואו א גרויסע, פעטע שפין וועבט א פרעכטיק געוועב א מין גרויסן דיוואן ...

ליג איך נישט דא ווי די מאמע ביים פענסטער ארויסקוקנדיק צום קוילן־סקלאד, מרה־שחורה זיצן בלייבנדיק אינמיטן צערעווען.. כ׳האב געשפירט ווי טרערן האבן זיך מיר אנגעהויבן גיסן פון די אויגן.

האט עס טאקע שוין אזוי ווייט געהאלטן, אז איך האב שוין אפילו אויפגעהערט צו גיין צו דער ארבעט. אדער ווייל אויפן הויף האט זיך געמאכט מער ארבעט: דאס זומער־קאשען, גראביען, איבערווארפן, די קארטאפל אויסגראבן, די צוקער ריבן? אזוי אדער אזוי, דער בעל־הבית פון דער שענק, „ביי דער קו אונטערן עק“, האט סוף זומער צו דער זשניווע געמוזט האבן א קנעכט, און אפשר נישט אזוי פאר דער זשניווע — מיט דעם ביסל ארבעט וואלט ער אליין געקענט פארטיק ווערן — ווי פאר זשניווע־פעסט. ווי ער האט נויטיק געהאט אין ערב־פרילינג א פארשוין צו רייניקן „דעם גרוב“ האט ער אזא פארשוין אויך נויטיק געהאט פאר זיין „רעבעקא“, די מאדעל מילך־קו, די שטאם־בוך קו מיטן ערשטן פרייז ארומצופירן צווישן די טישלעך באדעקט מיט פאן־קוכנס, „מיט לעקער“־קוכנס צום איינברעכן, צווישן יום־טובדיקן עולם, א באשנאשקעטן, א פייערלעך צעטומלטען, מיט שווער־לייביקע ווייבער און צייטיק איבערגעוואקסענע, פוכלע טעכטער איינגעשנירטע אין זייערע זונטאג־קליידער צום פלאצן.

און באמת דאס פירן אהין און צוריק די שווערע טאטשקע מיטן צואה־פאס איז מיר לייכטער אנגעקומען ווי דאס גולמדיקע ארומדרייען, ווי א נאר אויפן יאריד צווישן די טישן מיט די טומלדיקע הורא געשרייען. מיר האבן זיך איינער מיט דעם אנדערן, איך מיט דער „רעבעקא“, אנגעקוקט און זיך פארשטאנען אויפן וואונק: קוקעס אן, א חברה לצים .. א שמחה די באבע האט זיי געהאט .

אינמיטן דער שמחה, ווען דאס גערודער האט דערגרייכט צום הויך־פונקט, האט זיך עמיל פיסער באוויזן, אנפארנדיק זיך אויף זיין בריטשקעלע. מסתם צו זיין מסחר איז נויטיק געווען אין אזא טאג מיט זיינע קליענטן אויסצוטרינקען א גלעזל, שטעלן א פונדע פארן גאנצן דארף; אין איין וועגס טאפן דעם דופק וואו ס׳געפינט זיך א פלייש־קו צו פארקויפן, א יונג ביקל, א יאלעוקע ..

איך האב אים באלד דערקענט אין זיין „אינטעליגענטן“ אראפגיין פון דעם בריטשקעלע אין זיין ברייט־לאכנדיק פנים, אין די גאלד־געראמלטע ברילן;

שפעטער ער מיך, מסתם אויך דער־קענט —
אן אויפהער האט ער געהאלטן אין איין ווישן די ברילן־גלעזלעך. ווי נאר כ'בין געקומען מיט דער באקראנצטער „רעבעקא“ אין זיין שכנות, האט ער א בליק אריבער געגעבן איבער די ברילן, זיי שנעל א כאפ אראפ געגעבן און גענומען ווישן די גלעזלעך: דער שידוך האט אים נישט געפאסט: אים, דעם האלענדישן ייד .. א ייד א קנעכט . אן עבד ביי א גוי . א סטודענט־אגראנאם, א פראקטיקאנט, א פאלעסטינע־פיאנער פארן הייליקן לאנד איז עפעס אנדערש! אבער אזאן?!.

ווי וועט ער אויפהייבן זיין פנים פאר די פויערים? זיי זענען גערעכט, די חברים אין חלוצים הויז .. א פרא־אדם, א באלשעוויק, מסתם .. אזא מאטעריאל קאנען מיר נישט געברויכן ... און ער האט זיך שנעל אפגעטראגן.

איך האב אבער אויך שוין געוואוסט, אז איך וועל מיך בקרוב אויך באלד מוזן אפטראגן. מיין אדרעס איז אנטדעקט געווארן! אדער עס וועט זיך א חבר פון חלוצים־הויז באוויזן מיך אהין צוריקצוברענגען אדער א פאליציסט וועט מיך צופעליק אנטרעפן און פרעגן אויף א פאס ..

פ א ר י ז

ווידמונג

„שויתי ד'..“ געשוואוירן א שבועה,
שטענדיק שטיין די שרעק שוידערלעך פאר די אויגן;
אז אזעלכעס געקענט געשען אויף קיילעך ערד,
איז וואס קען ער שוין דער גאנצער מין מענטש טויגן?

איך הרוג נאר, אפשר אונטערגעווארפן גאר,
און אן עגלה־ערופה די שטאט מוז ברענגען —
פארוואר, ווער ווייסט וויפל דא דעם דייטש געהאלפן
צום געיעג־גרויל — גאנג אויף פארגאזן, אויף הענגען.

אבער מיט אייגן לייב־ן־לעבן איינגעשטעלטן
אזויפיל געראטעוועט יידישע קינדער — —
פאר אט די־א, נישט נאר בלויז פאר די קדושים,
מיט טיף געבויגענעם קאפ כ'שטיי שטיל אצינדער.

ביים מאנומענט, 31סטער מאי, 1966.

1

די באסטיליע ..

מיט כבוד פאר פראפעסאר קוליאלי

די באסטיליע א ציגל אויף א ציגל,
צענומען זי מיט די אייגענע הענט,
און אצינד וואוינען אין היקוער אזעלכע,
מיט געשפאלטענע, צעפאלענע ווענט?

איז עס ווייל צו וועלן געהערן מען וויל
צו די מעכטיקע, צו די שטארקע פיר?
וואס ערשט דעמאלט ווען לבנה־זיכטיק ווערן,
צו וועלן זיין קאסמאנאוטן־פליער?

ווי דער אטאם ס'שפאלט זיך שוין מענטשס מחשבה!
אויב מיר וועלן אזוי ווייטער אנגיין,
ס'וועט באלד דער ערד־קיילעך צענומען ווערן,
ווי די באסטיליע — א שטיין אויף א שטיין.

2

צווישן אזויפיל גענעראלן אין פאנטעאן,
בלויז פיר שרייבער: זאלא, הוגא, רוסא, וואלטער;
און דאס זעענסווירדיקסטע — ווי ביי אונז אין לאנדאן —
די מאדאם־טוסאד — אין פאריז די סאקרא־קער

און פונקט ווי אויפן הר־ציון לויפן ארום דא
די טוריסטן פון די פאריייניקטע שטאאטן;
ס'רוישט ווי א מוראזשקע־קופע דער בארג סאקרע־קער,
אנטציקט צוקן די פאטא־אפאראטן.

פארן טויער אין טרויער שטייט יונג א מאנאשקע,
און פארקויפט דאס בילד פון „דער הייליקער מאמע“
אינדרויסן שפרינגט אונטער א הויקערל מיט בילדלעך,
אינגאנצן אין בלויזן, צומאל אן פיזשאמע.

3

ווי זיי וואלטן געטראגן פענער אין די הענט,
גייען זיי מיט די לאנגע ברויטן־שטאנגען;
פארנאכט אין פאריז, ווען ס'פאלק גייט פון דער ארבעט,
מען הערט נאך דעם אויפמארש און די געזאנגען —

די ערד האט איינגעזאפט יענעם הייליקן הילך,
און אויף אייביק זי קאן אים נישט פארגעסן!
אז וואס קאן שוין זיין וואר'ער, וואס וואונדערלעכער
ווי א גאנץ פאלק פון איין ווילן באזעסן?

פאן פארוויקלט קאן ווערן פון ווילדע ווינטן,
אבער שטאנג פון האנט ס'פאלק וועט נישט אפלאזן!
מיטן לאבן־ברויט דריקט זי די פאן צום הארצן,
אטעמדיק־צעפלאטערט, פלאמיק־צעבלאזן.

דאס פלעצל

1

צוויי שוחטים ווערטלען זיך אויפן פלעצל,
ווי צוויי נישט־דערקוילעטע הענער;
מען דערקענט ווער דער ליובאוויטשער און
ווער דער סאטמארער — אין די טענער.

דאס כשרות זשומט ארויס פון די פענסטער:
„אפילו למהדרין, פארלעסלעך“!
אין א היימישן ריח־נחוה,
פרעגלען זיך אין דער זון די געסלעך.

און פאר דער פאוע־שול שטייט דער שמש,
בעט אריין א צענטן צום מנין — —

אויף רעדער גייט פאריז און ס׳פלעצל שטייט
אויף היגערשע פיסלעך — א בנין.

2

פונם פלאץ דא לא קאנקארד ביז צו פלעצל,
דאס געוואלטיק גרויסע וואונדער פאריז;
די אלטיטשקע אויבן אין דער פאוע־שול,
ווי אין לוואווער לעאנארדאס מאנא־ליז.

שעהן אזוי זיצן און ארויפקוקן,
לייענען פון יעדן פעלטל, פון יעדן קנייטש;
איר פנים אן ארויסגעריסן בלעטל
פון א צעווייינטער תחינה אויף עברי־טייטש.

די שיין פונם נר־תמיד אויף איר שטערן,
דאס טיף טונקעלע ארום ווינקל פון איר מויל,
מ׳לייענט ארויס דערפון, מיט פארטרערטע אויגן,
פון די היטלעריסטן טעג דא דעם פינסטערן גרויל.

3

געווידמעט פראפעסאר דערטשאנסקי

אין שוואלב קאן קיין פרילינג נישט מאכן,
אבער פריילעך אויפן הארצן ווערט;
סוף־כל־סוף זיינען שוואלבן פאראן
ערגעץ־וואו דאך אויף אונזער ערד.

און אז איינער איז אנגעפלויגן,
וועלן שוין קומען נאך און נאך — —
ווי פריילעך אויפן הארצן עס ווערט,
ווען מען דערהערט דעם פליגל־פאך.

אויב נאך נישט דא, איז דאך ערגעץ־וואו,
פרילינג־פרייד און א פויגל זינגט —
און דעם איינציקן שוואלב א צווייטער —
דאס הארץ פריילעך אקייגנשפרינגט.

ב ע ל ו ו י ל

1

בעזרת־השם, מ׳האט זיי נישט אויסגעהרגעט,
דאס מוטערלאנד זיי מאמעדיק אויפגענומען;
די לידיק געווארענע בענק אויף בעלוויל,
ווי געווארט אויף זיי און צום גרייטן געקומען.

זיינען פול אצינד גאנצע טעג און נעכט
די שפיל־קאפעס, די ביליקע ביסטרא־שענקלעך;
— שבת פילן זיי אויס די לידיקע שולן,
נאך האלבער נאכט — אויף מאנפארנאס די בענקלעך—,

עס ארבעטן די אויטאמאטן, די שפיל־קעסטלעך,
ווי ס׳תהלימל פון האנט צו האנט — ס׳פעשל קארטן!
און דרויסן צווישן דיביימער די ווייבער,
ווי אונטער שול־גראטעס, ווי אין הארעם־גארטן.

2

„ניין מעסטלעך רייד האט באקומען די פרוי״ —
ניין מאס שיינקייט די פרויען פון פאריז!
שטארק די בחורים די שווארץ־געלאקטע,
א שמשון הגבור יעדער — א ריז.

דלילה איר גבור צו באזיגן,
די האר שערט זי אים אפ מיט שארפער שער;
די פרוי פון פאריז אויף אין לאק ויינעם,
זי ברויך נאר לאזן טריפן בלויז איין טרער.

ווי וואונדערלעך געלאקט אין נאטרע־דאם,
שטייט פארוויינט־פארוואונדיקט „די סינאגאג״ —
אבער אין דער שול ווארט מען נאך אלץ אפ
די געוואלטיקע מלחמת גוג־מגוג.

3

ס׳פלאנטערט זיך, ס׳דריוולט אין אונזער לייב,
אדערן פארקניפט נערוון פארשפונגען;
ס׳גייט אונטער מיט פינסטערע שקיעות,
אויף גייט עס מיט ליכטיקע זונען,

וויאזוי מיט ליפן אויפקניפן,
מיט מענטשלעכן אויער דערהערן,
ס׳ווארט געבוירן אין געברויז פון בלום,
געצוואגן אין זידיקסטע טרערן?

ווי אויף א וויע ס׳ציטערט א טרער —
צווישן די צווייגן דער לאמטערן;
כ׳זע איר בליק אין מיין צאפלדיק הארץ,
און ווי ס׳וואלט צו קלאפן אויפהערן.

דע לא קאנקארד

פאר ניקאל

1

דער בליק איבער פלאץ דע לא קאנקארד!
כאטש ארויפקריכן אויפן אייפל,
און א סאלטא־מארטאלע מיט איין שפרונג
ליגן צו בלייבן שטויב א הייפל.

אונטער טויזנט רעדער וואס לויפן,
ווער ווייסט וואהין, צו גאט, צום טייוול? —
דער בלוי־לויפנדיקער טאשמע־באנד,
דער נולן־אין־נולן געכפל —

וויעטנאם? ס׳גייט שוין אין גאנצן ערד־קיילעך!
צעשאטן צו ווערן א הייפל —
שטויב פון אונטער לויפנדיקע רעדער,
נישט צו בלייבן פון זיי א שרייפל.

2

אין שטילן בין־השמשות סקווער,
שטייען די פיר בוימער פאַרטראַכט;
א גאַנצן טאג חלומען זיי
און כאַפּן זיך ערשט אויף פאַרנאַכט.

שושקעט זיך פאַרליבט פּאַרל,
איינס ס׳אַנדערע צום האַרצן פּרעסט;
אין בגדים אַטלעס און זײַדן,
שאַרכן שאַטנס — חתונה־געסט.

זיי וואַלטן א מצווה־טענצל,
געגאַנגען אַרום לאַמטער,
זעען זיי אויס די פיר בוימער,
אינם שטילן פירשטנבערג־סקווער.

3

עס איז נישט די נאָטרע־דאַם, די מאַדלעין,
די וואונדערלעכע רעליעפן, די קאַרניזן,
אפשר איז פּאַריז גאָרנישט אַזוי שיין,
ס׳איז דערפאַר ווײַל דו האָסט די שטאָט מיר געוויזן

א והא ראיה דײַן אונטערגעסל!
אַז א שפּערל צומאָל זאָל זיך דאַ באַווייזן,
ווער רעדט א טויב צי א זינג־פויגל גאָר,
מאַטאָר־געשטאַנק, שמאַטעס און פאַרזשאַווערט אײַזן.

און זע: ווי די סעמיראַמיס־גערטנער,
הענגען בלומענטעפּ פאַר די פענסטער־גראַטעס,
און פון דײַנע, ווי וואונדערלעך הילכן,
ווי אויפן פּלעצל ייִדישע לידער־פּלאַטעס.

ממעמקים

1

איבער דריי הונדערט סאָנעטן פאַר מײַן געליבטער,
און גרייט אויעקצושענקען איר מײַן גאַנץ לעבן;
אָבער דאָס מיידל אין ראָג, אין טונקל געהילטן,
געאייביקטע רגע מנוחה מיר געגעבן.

און איך פראַנציסקאַ די פּעטראַרקאַ, איר מוזט׳ס וויסן,
איך בין נישט דער גרינגסטער צווישן די פּאָעטן,
און נישט נאָר בלויז א פערצן־שורהדיקן סאָנעט,
ס׳מינדסטע פרויען גליד ווי א ליד כ׳קאָן אויסגלעטן.

דעריבער ווען איר גייט פאַרבײַ ס׳פאַרהילטע געסל,
און ס׳מיידל לאָזט אַראָפּ פּונקט איר נאָזטיכעלע,
מיט א קניקס עס אויפהויבן, ווי פאַר א פּרינצעסין,
און א ליד שרײַבט אַרײַן אין איער ביכעלע.

2

מיינט עס נישט שרײַבן ליבע־לידער,
געשווירן נישט אויפהערן קראַצן?

געשניטן, געלעכערט, געסילעט —
פּערל פאַר מבינים אָפּצושאַצן.

ווען נישט דו, מײַן דיק ווײַב, מאַטילדע,
מײַן קויש שיין־שמעקנדיקע בלומען,
אין שטאָט פון שמינק־צישנדיקן קוש,
שוין לאַנג בנשיקה אומגעקומען.

לײַכטער צו זײַן א וואָלף צווישן וועלף,
ווי א פּאַיאַץ צווישן פּאַיאַצן —
בלויז מײַנע מאַטראַצן־לידער איצט,
ווער ווי איך, ווייס זיי אָפּצושאַצן?

3

דאָ בײַם סען־ברעג ערשט מוראדיק דערשפּירט,
נישט נאָר דאָס ממעמקימדיקע גליק,
צו שלאָפן מיט א נפש טיף דערפילט —
מיט קלאָשאַר באַטרונקן אונטער דער בריק!

ווי וואַקלדיק געזונקען, נישט פון ווײַן —
געווײַן דערטרונקען ווען ס׳העכסטע מ׳דערגרייכט!
נישט צום צלם־אלקים — צום צלם!
צום דאָריאַן גרעי־בילד, דאָרן־קרוין דערהייכט.

„ואהבת לרעך כמוך“,
עס מיינט אונטערשטעלן די צווייטע באַק,
נישט פאַר א קוש, חלילה — פאַר א פּאַטש!
סאַלאָמע, מײַן קאָפּ האַק אָפּ מיט דײַן האַק.

* * *

מיט כבוד פאַר הרב טשאַסקאַלאַ שליט״א

נאָך פאַרענטפערט מען דאָ תוספות א קשיא,
מיט א ראַקאַקאַ־דריי מיטן גראָבן פינגער,
און אויף אן אָרעם בוידעם־שטיבל באַזינגט נאָך
דײַן שיינקייט, פּאַריז, א ייִדישער זינגער.

פונם רבינו תם, פון רשב״ם און רלב״ג,
ביז צו א שאַגאַל סוטען א מאָגע קאַצן,
ביז צו וויזען, צוריקקומענדיק פון אוישוויץ,
און ייִדישלעך נאָך שלייפנדיק זײַנע זאַצן.

און ווי אין דער היים, בײַ א שבתדיקן טיש,
יאַ לויתן, שור־הבר, ווי אין גן־עדן —
גאָט, אַזויפיל שבת־קודש פרייד אין אויגן
נאָך אַזויפיל יסורים־קשים און לײַדן.

קרופּניק

— פאַר וויעוויאַרקעס קינדער און אייניקלעך —

דער צימעס, די שטרודלען, די קאָמפּאָטן,
כל מיני מטעמים — אַזש סטראָפּעט פון זיי!
שוין די פאַרשפּײַז, געהאַקטע לעבערלעך,
געהאַקטע הערינג — זיס־זויערלעך כל־ערליי.

א ציבעלע, ס׳געלעכל פֿון אן איי,
און פֿעט באשמאלצן מיט הינערישן שמאלץ,
אפאר געגזענע גריון, אינערלעך,
אז ס׳גליטשט זיך אליין שוין אין געשמדטן האלז.

און ערשט דאס געבראטנס, דאס געזאטנס,
קודם־כל די היימישע, געפֿילטע פיש;
פֿון די מעגעלעך, מילצן און קישקעס,
ברעכט זיך דעמבענער און מאהאגאני טיש.

ס׳ביסל ברוין אויסגעשמאלצענע קאשע,
אויסגעפארעט, ווי אין באד גוט אויסגעשוויצט;
גאלדענע רענדלעך? פארגאפֿטע אויגן?
ווי פֿארשטייט ס׳ווינקט, ווי ס׳גליצערט, פייערדיק ס׳בליצט —

זופן; קרעפלעך, קנידלעך, לאקשן, פֿערפֿל,
צוקער־באבעס שילגערלעך אונטער דער יויך,
רויטער בארשט! וואס זעען מיינע אויגן?
צווישן די מעדנים דער קרופניק גאר אויך —

די יידישע הארעפאשנע מאמע,
וואס אלץ נישט אריינגעלייגט אין טאפ אריין,
אן ארעמע מאלצייט אפצוקאכן —
פֿון טשאלנט צומאל געבליבענעם מארך־ביין!

פון נעכטיקער פאטעלניע אויסגעקראצט
ס׳ביסל ריישעכטס־באשמעלצעכטס פֿארקוילט שווארץ;
און ווען זי האט שוין גארנישט מער געהאט,
אין טאפ אריינגעווארפן האט זי איר הארץ.

אז די פאר קרישקעס זאלן אויך אויסגעפֿעלט,
איז זי געשטאנען איבערן זידיקן טאפ
און די טרערן אין אים אריינגעציילט,
זאלציק שווער געפאלן אזוי טראפ נאך טראפ.

* * *

מאמעס קרופניק אין א פאסנעם מיטוואך,
טויזנט יידישע טעמים האט ער געהאט,
נאך היינט, אז כ׳דערמאן מיך, דאס ווארט נאר בלויז,
די סלינע איך שלינג, כ׳באלעק מיך און כ׳בין זאט.

א פארשטריקטער שבת אין שטריקער-פעראיין . . .

נאריטש — —— —— ——

נישט אין סאקרא־קער די הונדערטער, די טויזנטער,
די קאנפראמאציע־קינדער גאנץ אין ווייס —
א פֿאנטאזיע אפֿשר, א פאטאמארגאנאם —
אז דא פאר מיינע אויגן גאר — גיי ווייס?

„ממצרים ועד הנה ושם נאמר" —
פֿון טשעלאדזש, איבער טוניס, ביז פאריז,
ס׳איז פאלג מיך א גאנג — געראטעוועט, א פליט,
כ׳דערקען אים, כ׳ווייס געני אצינד ווער ר׳איז.

גאנצע היים, מיין קינדהייט שטייט מיר פֿאר די אויגן,
ווי אין חלום, וונדערלעך, שטייגט אלץ אויף;
ס׳שטיבל, די אפֿעציע די סוכה, דער שלאק,
„קאמער קאמער טיר", קעלער .. גאנצער הויף!

אויבן אין שטיבל, אינמיטן דער „עבודה",
די געוויינען רייסן די הימלען אייך!
מיר אונטן, חתן־כלה אונטער דער חופּה,
פירן מיט געפויק אין קעלער אריין.

אין פינסטערן קעלער, אין זיין ווייס אנטועכץ,
צומאל זיינע שיך אזוי ווייס — א גייסט!
די שרעק כ׳שפיר נאך איצט — פֿון אשוויץ געראטעוועט,
דאס ווייסע אנציעכץ מסתם — ווער ווייסט?

„טאטע דו האסט מיך דעהאט דעמיר א דאשן",
אט צעלאך איך מיך מיטן רעפעראט,
ווי אונזער גאנצער הויף דעמאלט פון קינדס חכמה,
איז הילכיק צעלאכט: „ס׳וואקסט א יונג א סוואט!"

„בעד נעולים!" . . . הילכן מיינע געהירן.
און מיין שטעל טשעלאדזש שטייט פאר מיין בליק!
יא, אז אהער דא קיין פאריז געמוזט קומען,
מיין היים מיין קינדהייט געפֿינען צוריק.

זע מיין ליכטיקער טאטע, מיין שיינע מאמע,
מיין שוועסטער צימעלע אין אשוויץ ברענט —
ווי אפלעשן זי כ׳וואלט געוואלט, זי ראטעווען —
„וויטשעפל איצט!" כ׳היץ מיך, כ׳מאך מיט די הענט.

"בעבור נעלים", איבער איין פאר שיך,
דער בארג שיך אין אשוויץ — א סאקרא־קער!
„וויטשעפן איצט, אמאל" — כ׳היץ מיך כ׳מאך מיט די הענט!
גאנצער ארום צערינען אין א טרער.

באלאדע

— פאר דיין פלימעניקל —

וואס איז דאס אזא אנלויף אויפֿן מארק?
דער הייליקער בעל־שם אנגעקומען!
קינד און קייט האבן, ווי מיט א קייט שוין,
ס׳פֿערד און וועגעלע ארומגענומען.

דעם קמיעלע, א היעלע,
קארזשאך־ווארצלען, צנדלעך אויסצובייסן;
אט וואלגערט זיך א דבוק אויף דער ערד,
ווארט, אז ארויסגיין ער זאל אים הייסן.

און אין דעם „אויפן הימל א ירידʺ
שטייט א יינגיטשק גויקעלע אינמיטן;
פון איר בליק קומט ארויס אזא ווייטאק,
דאס פנים פון יסורים צעליטן.

ווי וועט זי וואגן מיט נאקעטע פיס
צו דעם הייליקן נאנט צוצוטרעטן?
אויף די קני וואלט זי געפאלן פאר אים,
ווי פארן „הייליקן בילדʺ געבעטן.

מיט איין בליק אלעמען נעמט ער ארום,
און אויף איינער בלייבט ער שטיין א ווײַלע:
איבערן שטערן, ביז צו די אויגן,
פארוואָרפן א גויאישקע פאטשיילע —

„קום דאך אהער, שעם דיך נישט,ʺ רופט ער זי:
ʺדי מאטקע ווײַנט דאך פון דײַנע אויגן!
דא האסטו א וואָרצל־קזשאק, א וואלפס־צאן
און נישט נאר פאר צײַנדלעך ווערט עס טויגןʺ.

מיט איין האנט נעמט זי און מיט דער צווייטער
וויל זי אויף איר הארץ מאכן א צלם;
פאר שרעק איז דער רוח פון דיבוק ארויס!
בלויז דער בעש״ט נישט ארויס פון די כלים:

„טאטע־פאטער, יידע כל פעול,
אז בלויז נאר דו אליין ביסט פאראנעןʺ.
און שטילינק, שעפטשענדיק זיך גענומען
דאס פערד און וועגעלע אײַנצושפאנען.

* * *

ניינציק יאר שוין אלט געווען דער פויער
ווען געזעגן אמאל ס׳האט אים מײַן טאטע,
די ציין פון זיין מויל נאך ארויסגעקוקט,
ווי נײַע שינדלען איבער א כאטע.

א. מ. קיזער

ירוחם דעם מלמד׳ס פרנסות

(אויסצוג פון א גרעסערער הומאָרעסקע)

.. אז איך זאל איך נעמען דערציילן פון די אלע פרנסות, וואס איך האב זיך געכאפט בעת איך בין אנגעקומען אין דער־א מדינה, וואלט אן האלבע נאכט נישט געסטייעט. געקומען בין איך נישט אליין, נאר מיט א ווייב און קינדער, און אלס צולאג — א שוויגער מיט א טשיפיק! איך בין געווען, ווי איר הערט, א רעכטער בעל־מטופל, געהאט די אמתע המוציא מיט האניק.

און אזוי ווי כמעט אלע מײַנע לאנדסלייט דא האבן זיך גענומען צו דער נאדל, האבן זיי מיך אויך צוגערעדט דערצו. זאג איך צו זיי:

— איר זענט משוגע צי חסר־דעה? וואס ווייס איך פון א נאדל? חוצדעם בין איך גאר געשלאגן אויף דער ראיה; איך זע נישט, לא־עליכם, פאר די אויגן, און ביז איך וועל ארײַנציען א פאדעם אין דער נאדל, איז אויס ראש־חודש.
— ווער דארף ציען פעדעם ווער

א מאשינער! — אזוי עצה׳ן זיי מיר, און זיי דערציילן מיר, אז דאס גאנצע געניטעכץ ווערט דא געמאכט אויף א

מאשין, וואס גייט אויף „לעקטרעʺ. מע דארף בלויז דעם בגד אונטערשטופן און ס׳שטעפט זיך אליין.

בין איך, אין א מזלדיקער שעה, געווארן א מאשינער, א מאשינער אויף גאנצע צוויי טעג, ווייל אויפן דריטן טאג האב איך שוין געבענטשט גומל, וואס איך בין פון דער מאשין ארויס א גאנצער.

הערט א מעשה: ווי איך זיץ אזוי אריבערגעבויגן איבער דער מאשין און שטופ א מאנטל אונטער דער נאדל — א פרויען־מאנטל איז עס געווען — איז פלוצים פיל איך ווי די מאשין נעמט מיך ארײַנציען, אלץ מערער און מערער און איך קען שוין דעם קאפ נישט רירן.

מאך איך א געוואלד: „יידן, ראטעוועט!ʺ. האבן אלע אפגעשטעלט די מאשינען, און זיך געגעבן א לאז צו מיר, נאר א קוק טוענדיק אויף מײַן פארצוף־פנים, האבן זיי זיך רעכט צעלאכט, געחוזקט:

— דער גרינער חסיד האט זיך צוגעטשעפעט צו א נקבה; ער האט די בארד זײַנע צוגעטשעפע צו א „לײדיס־קאוטʺ.

— זי וועט האבן א פיין שטיקל פוטער אויפן קאלנער.

— מלמדים־האר וועט איצט זיין די לעצטע מאדע!

און, אז מע האט זיך שוין גוט געהאט אנגעלאכט, האט דער „באסʺ געהייסן ברענגען די גרויסע שער. איצט, זאגט ער מיט זיין פאסקודנעם שמייכל, ווערט מע מאכן „על המילה!ʺ, און ער האט די בארד מײַנע פשוט מל געווען, אפגעשניטן פון דער מאשין און באפרייט דעם קאפ מײַנעם. דריי־פערטל פון מײַן בארד איז פארבליבן אויף דער פרויס מאנטל, בעת ביי מיר איז פארבליבן א מחק פון א בארד, א זכר־לחורבן!

אט אזא סך־הכל האט מע געמאכט פון דער שיינער בארד, וואס איך האב געבראכט פון דער היים א גאנצע, וואס די פוילישע האלערטשיקעס, די בערד־רײַסער, האבן נישט באוויזן צו מאכן, האט א לאנדאנער מאשין געמאכט. נאר א דאנק דעם בורא דעם־פאר, ווייל איך בין אפגעקומען מיט נסים. וויפיל מיינט איר, האט געפעלט אז איך זאל בלײַבן בלי־נאז?

— זאלן מײַנע שונאים — האב איך געזאגט, — זיין מאשינערס. איך וועל זיך בעסער זוכן אזא מלאכה, פון וואס מע איז נישט אויסגעשטעלט מיטן לעבן.

און איך בין געווארן א משגיח אויף כשרות אין א כשרן רעסטאראן, וואס איך בין דארט אויסגעשטאנען, איז א מעשה פאר זיך.

יוסף ד. באסט

טרוימערײַ

דאס איז געווען מיט דרײַסיק יאר צוריק. איך בין דאמאלט געווען מיטארבעטער אין עטלעכע צײַטשריפטן. מײַן אינטערעס פאר מוזיק האט צוגעצויגן די אויפמערקזאמקייט פון איינעם פון די רעדאקטארן און ער האט אויף מיר ארויפגעלייגט א באזונדערע אויפגאבע. זי איז באשטאנען אין דורכפירן אינטערוויוען מיט אנגעזעענע ווירטואזן, וועלכע האבן באזוכט אונזער לאנד. איינער פון זיי איז געווען דער בארימטער יוגאסלאווישער וויאלאנטשעליסט, פאנברייטיטש.

דאס איז געווען א זקן פון איבער זיבעציק. זיין אויסזען האט לחלוטין ניט אפגעשפיגלט די אדעלישקייט פון זיין שפילן; ער האט געהאט א פנים פון א טיפישן הויפקערער און אזא איז אויך געווען זיין אפשטאם. אויסער דעם איז ער געווען א קינסלער ווי אלע קינסטלער: מיט ליבע צו זיך אליין און צו זיין קונסט, מיט א שטענדיקן שעפערישן אומרו און מיט אן אייגענעם, אריגינעלן משוגעת.

פאנברייטיטשעס משוגעת איז באשטאנען דערין, וואס די צאלרייכע ביסן, וועלכע מען פלעגט ביי אים פאדערן, האט ער פארענדיקט שטענדיק מיט דער

זעלבער זאך: מיט שומאנס „טרוימעריי״. נאך זיין אפשפילן אט די קליינע קאמפאזיציע האט מען שוין רואיק געקאנט פארלאזן דעם זאאל. ווייל נאך דער זאך האט ער שוין יענעם אוונט מער גארנט געשפילט.

אט דער קאפריז זיינער האט מיך אינטריגירט. ס'האט ניט אונטערליגט קיין ספק, אז אין זיין הינטערגרונט ליגט עפעס אן אינטימע איבערלעבונג, ווייל „טרומעריי״ כאטש חנודיק און ליריש געהערט דאך ניט צו די מייסטערווערק פון קורצע מוזיק־שאפונגען. איך וויל ניט באלעסטיקן דעם לייענער מיט דער אויסדייטונג פון די מיטלען, מיט וועלכע איך האב זיך באנוצט, כדי צו דערגרייכן מיין ציל. גענוג אז עס איז מיר געלונגען צו באקומען פון פאנבראטיטשן די פאלגנדע אויפקלערונג:

„איך האב דאס ערשטע מאל געהערט „טרוימעריי״ אלט זייענדיק אכט יאר. מיין פאטער איז געווען הויפקערער אין א קליין שטעטל הינטער בעלגראד. בעת די זומערדיקע פעריען. ווען די באוואלדיקטע בערג זענען באדעקט געווען מיט גרינס, פלעגן אין דער ווילע אנקומען דאטשניקעס. אין איינעם א פרימארגן האב איך זיך דערנענטערט צו אן אפן פענצטער, פון וועלכן ס'איז דערגאנגען קלאוויר־מוזיק. ס'האט געשפילט א פריילן מיט לאנגע, שווארצע האר. ווען זי האט פארענדיקט און אויפגעשטאנען פונם אינסטרומענט, האב איך דערזען איר שיינעם. מילדן פנים, און זיך פארליבט. פארשטייט זיך כ'האב דערפון ניט געוואוסט. מיין ליבע צו דער פיאניסטין האט זיך אין מיר צענויפגעגאסן מיט דער גערירטקייט פון שומאנס ליד ..

פון דאמאלט־אן בין איך געווארן אן אפטער צוהערער פון מייקאס שפילן. זי האט דאס באמערקט געשמייכלט צו מיר און איינמאל מיך אריינגערופן אין שטוב. איך בין אין מיין שמוציק אנטועכץ געזיצן אויפן געבעטן פאטעל, האב געגעסן זיסקייטן און געהערט פיאנא־מוזיק. די זיסקייט. די מוזיק און דער שיינער פנים און שלאנקע געשטאלט פון דער ניינצן־יעריקער מייקא האבן מיר אריינגעבראכט אין א צושטאנד פון גליק. מיינע וויזיטן זענען געווארן טאג־טעגלעכע, מיין ליבע צו דער שפילערין איז געוואקסן און .. כ'האב אנגעהויבן טרוימען.

איך דארף איך זאגן, אז מיין קינדהייט איז געווען א ביטערע. כ'האב געהאט א טאטן א שיכור און א מאמע וואס האט מיך ניט געליבט. איך בין אפט געווען געשלאגן אפט קיין עסן ניט באקומען ארומגעלאפן שמוציק אן השגחה. אבער אויסער די ווירקלעכע אומפריינטלעכע וועלט האב איך געהאט נאך אן אנדערע — די וועלט פון מיינע פאנטאזיעס. איך — זייער העלד — האב אפט געטוישט מיינע דמיונישע פראפעסיעס כ'בין געווען א מיליאנער, א רויבער, א מכשף און — זייט איך האב מיך באקענט מיט מייקאן — א פיאניסט. און אויב ,איך בין היינט א וויאלאנטשעליסט און ניט א פיאניסט, איז עס בלויז דערפאר, ווייל ווען איך בין עלטער געווארן און אנגעהויבן ארבעטן, איז מיר לייכטער געווען צו קויפן אן אפגענוצטע פידל איידער א קלאוויר. און פון דער פידל בין איך שפעטער איבערגעגאנגען צו דער וויאלאנטשעלא.

ווען מייקא האט זיך מיט מיר באפריינדעט, האט זי אויף מיין בקשה געשפילט די דורך מיר אויסגעוויילטע זאכן און אלס די לעצטע — שטענדיק „טרוימעריי״. צי דארף איך זאגן, אז כ'האב מייקאן אין מיינע טרוימען פון לאנג באשאנקען מיטן כבוד צו זיין מיין פרוי און צי דארף איך צוגעבן, אז איך האב אונזער פריינטשאפט, וועלכע איך האב אומבאוואוסטזיניק באנומען אלס קעגנזייטיקע ליבע, פארשטאנען ערנסט א קינד באנעמט שטענדיק ערנסט זיינע באציאונגען מיט אדערע סאי אין דער ווירקלעכקייט סאי אין שפיל סאי אין זיינע פאר זיך אליין געשפינטע פאנטאזיעס. דאס איז דער אונטערשיד צווישן קינדער און דער־

וואקסענע, און דעריבער האב איך געמוזט זיך אנטוישן . .

דאס איז געשען איינעם א פרימארגן, ווען צוגעקומען צו מייקאס פענצטער האב איך דערזען אין צימער לעבן איר אן עלעגאנט־געקליידעטן בחור. זי האט מיך באמערקט, צו מיר א שמייכל געטאן, אבער מיך ניט אריינגעבעטן. איך בין געווארן טרויעריק. כ'האב אומקלאר פארשטאנען, אז זי האט מיך היינט ניט אזוי ליב ווי שטענדיק, און באקומען א פארנעפלטן איינדרוק, אז דאס איז געבונדן מיט דער אנוועזנהייט פונם בחור. איך האב זיך דערווייטערט פון פענצטער אויף א פופציק טריט און שטיין געבליבן. כ'האב אומקלאר געפילט א שנאה צום עלעגאנטן, יונגנמאן, וועלכער האט מיר געשטערט צו געניסן פון מייקאס זיסקייטן, אירע מילדע רייד צו מיר און איר שפילן. נאך א פערטל שעה ווארטן האב איך זיי דערזען ארויסגייענדיקע פון שטוב. איך בין זיי מאכינאל נאכגעגאנגען. ווען מיר זענען אזוי זאלבעדריט ארויס אויף דער גאס, האט דער בחור אויסגעדרייט דעם קאפ און מיך דערזען.

— וואס קריכסטו אונז נאך?— האט ער בייז א פרעג געטאן. — טראג דיך אפ פונדאנען!

— מ'דארף ניט . . — האט אים מייקא געלאסן געמאכט א פארוואורף. זי איז צוגעגאנגען צו מיר, מיר א גלעט געטאן איבער דער באק און געזאגט:

— גיי, ליבער, שפילען זיך מיט אנדערע קינדער. ס'איז ניט שיין נאכצוקוקן דערוואקסענע.

כ'בין אוועק א פארשעמטער. אבער אפגעגאנגען א צען טריט, האב איך. ווי געצוואונגען דערצו אויסגעדרייט דעם קאפ. דאס, וואס איך האב דערזען, האט מיר פארדריקט ביים הארצן: דער בחור האט געהאלטן מייקאן ביים ארעם און זי .. זי איז געגאנגען מיטן קאפ אנגעבויגן אויף זיין אקסל . . .

צומארגנס אין דער פרי בין איך ווידער געווען לעבן מייקאס שטוב, אבער ניט געוואגט דערנענטערן זיך צום פענצטער. פונדערווייטנס האב איך געהערט איר שפילן, אבער ניט געוואוסט צי איז זי אליין ... נאך א געוויסער צייט האט דאס שפילן אויפגעהערט און פון צימער איז ארויסגעקומען דער באקאנטער בחור, ער האט זיך געווענדעט אין מיין ריכטונג און דערזעען מיך איז ער שטיין געבליבן מיט א רויט פנים און פארפרעסטע ליפן.

— ביסט ווידער דא, דו ראצער! טראג זיך אפ פונדאנען איידער איך דריי דיר אן די אויערן!

כ'האב אפגעטראטן א דערשראקענער, אבער נאך א ווײלע זיך אומגעקוקט. דער בחור האט זיך דערווייטערט. דאמאלט נאך איידער איך האב זיך אפגעגעבן דין־וחשבון פון דעם וואס איך טו, האב איך אויפגעהויבן א שטיין און א ווארף געטאן נאך אים. דער שטיין האט אים געטראפן אין דער פלייצע.

כ'האב זיך אויסגעדרייט און אנגעהויבן אנטלויפן. הינטער זיך האב איך געהערט זיינע האסטיקע טריט. ער איז שנעלער פון מיר און האט מיך דעריאגט. זיין האנט האט מיך אנגעכאפט פארן קאלנער פון העמד און אים איינגעריסן. ער האט אפגעלאזט דעם קאלנער, מיך אנגענומען פארן אויער און אים ווייטאקדיק אויסגעדרייט.

— פיר מיך צו דיינע עלטערן!— האט ער באפוילן.

און אזוי זענען מיר ביידע — מיט מיין אויער איינגעקלעמט צווישן זיינע פינגער — דערגאנגען צו אונזער כאטע. מיין מוטער האט אונז דערזען דורכן פענצטער און איז ארויסגעקומען. דער טאטע איז אין שטוב ניט געווען.

מיין פייניקער האט מיך באפרייט און א ווארנק געטאן צו מיין מוטער, געבנדיק איר צו פארשטיין אז ער וויל מיט איר רעדן.

— שטיי דא! — האט זי באפוילן, ווארפנדיק אויף מיר א בייזן בליק.

ביידע זענען זיי אריין אין דער כאטע. נאך אפאר מינוט זענען זיי פון דארט ארויסגעקומען. מיין מוטער האט פארדרוקט אין בוזעם עטלעכע באנקנאטן, וועלכע זי האט געהאלטן אין האנט און ער האט אריינגעלייגט זיין געלט־ביטעלע אין טאש. אויסמיידנדיק מיך, האט ער אויף מיר א קוק געטאן מיט פארניכטנדיקן שפאט

— ווארט דא ביז איך וועל קומען — האט געזאגט צו מיר די מוטער, גלאנצנדיק מיט אירע שלעכטע, פארזשמורעטע אויגן. כ'האב געווארט גאנץ לאנג. זי איז ענדלעך צוריקגעקומען, פירנדיק נאך זיך א טשערעדע קינדער.

מען האט מיך אויסגעצויגן אויף דער באנק לעבן דער כאטע און אינמיטן העלן טאג, הפקר פאר אלעמענס אויגן, אין דער אנוועזנהייט פון קינדער, וועלכע זענען ספעציעל פארזאמלט געווארן, כדי צו זעען מיין שאנד האב איך באקומען פון מיין ביז היינטיקן טאג געהאסטער מוטער, די העסלעכע שטראף..

פלוצלונג איז א ווייטערדיקער געשריי דערגאנגען צו מיינע אויערן. כ'האב דערקענט די שטים פון מייקאן. זי האט זיך פון איר חתן דערוואוסט וואס דא קומט פאר און געקומען צו לויפן. זי האט ארויסגעריסן די רוט פון מיין מוטערס האנט, זי אפגעשטופט פון מיר און צעטריבן די קינדער. זי האט מיך אויפגעהויבן פון דער באנק מיר געהאלפן ברענגען זיך אין ארדנונג און ווען איך האב אויפגעהויבן די אויגן, האב איך דערזעען איר פנים באגאסן מיט טרערן. זי האט געקניפט לעבן מיר, מיך ארומגענומען, געקושט און געוויינט צוזאמען מיט מיר.—

פון יענעם טאג אן האב איך מער מייקאן ניט געזען. איך האב שוין ניט געוואגט צו דערנענטערן זיך צו איר שטוב. נאר ווען דער זומער איז פארביי און די דאטשניקעס זענען זיך צעפארן בין איך יעדן טאג געווען ביים הויז, וואו זי האט געהאט געוואוינט שוין לאנג ארומגעגאנגען הינטערן פארלאדנטן פענצטער, פארזונקען אין בענקשאפט נאך איר, איינגעהערט אין איר שפילן וואס האט געקלונגען אין מיין מוח און געטרוימט, געטרוימט..

אט די בענקשאפט נאך מייקאן, מיין ערשטע און, דעם אמת געזאגט, איינציקע ליבע, אט די טרוימען אין וועלכע דאס בילד פון איר געשטאלט האט זיך געאייניקט מיט די טענער, וואס פלעגן ארויסשווימען פון אונטער אירע פינגער האבן אויסגעפורעמט מיין צוקונפט. שומאנס „טרוימעריי" — פאר מיר דאס שענסטע ליד אין דער וועלט, ווייל מייקא האט עס אלעמאל געשפילט פאר מיר — איז פארבליבן אויף שטענדיק דער סימבאל פון מיין קינדהייט, דער סימבאל פון ליידן און טרוים, וועלכע שאפן דעם קינסטלער".

ש. י. דארפסאן

ש. איזבאן — אין העברעאיש

אינעם פארלאג „אחיאסף", תל־אביב־ירושלים, איז דערשינען א בוך דערציילונגען פון דעם באקאנטן יידישן שרייבער שמואל איזבאן, א. נ. „מספרי ניו־יארק" איבערזעצט פון יידיש־אין העברעאיש, פון שמשון מעלצער. דאס איז ניט דאס ערשטע בוך פון ש. איזבאן, וואס דערשיינט פון יידיש־אין העברעאיש. א צאל פון זיינע פריערדיקע ראמאנען „די קעניגין איזבל", למשל איז אויך דערשינען אין העברעאיש, אין דעם פריער־דערמאנטן פארלאג".

אין דער יידישער ליטעראטור איז שמואל איזבאן באקאנט, ווי א קרעפטיקער ראמאניסט און אויף אנדערע שרייבערישע געביטן. ער איז א בן־בית ביים אלזייטיקן עמוד פון דער יידישער ליטעראטור.

אין דעם נייעסטן העברעאישן בוך זענען פאראן ניין גרעסערע דערציילונגען, וואס אנטפלעקן פארן לייענער אינ־

טערעסאנטע, פסיכאלאגיש־פארטראכטע פערזאנאזשן פון דער וועלט־שטאט ניו יארק. ס'איז א געזאמל פון אינטערנאציאנאלע מענטשן, יידן־ספרדים און אשכנזים; איטאליענער, דייטשן, כינעזער און פון אנדערע נאציאנאליטעטן, וואס פלאנטערן זיך ארום דעם גיגאנטישן שמעלצטאפ וואס וויל זיי איינשלינגען, צוזאמען מיט זייערע צרות און ביסעלע פריידן, וואס זיי געפינען זעלטן אין זייער גרויען לעבן.

שמואל איזבאן איז א גוטער, ס'ווילט זיך אונטערשטרייכן — גלענצנדיקער באאבאכטער פון דעם אוניווערסאלן לעבן. ער קאן די מענטשן און זייערע אייגנארטיקע סביבות, געפארט מיט קאנפליקטן און אויפברויזן, חלומות און דורכפאלן. אבער ש. איזבאנס שטארקייט איז ווען ער שילדערט די אריענטאלישע יידן, מיט וועלכע ער האט פסיכאלאגיש און גייסטיק זיך באהאפטן פון דער צייט, ווען ער האט געלעבט אין ארץ־ישראל. די דאזיקע אייגנארטיקע עדה לעבט אין דער ניו־יארקער וועלט־שטאט. זיי האנדלען און וואנדלען און זענען זיך מפרנס פון זייערע מאדערנע פרנסות. אבער זיי זענען פארבליבן, טיף פארווארצלט אין זייער אייגנארט, ווי דאס איז דער פאל מיט די כינעזער, שפאניער, דייטשן און איטאליענער.

הגם א צאל פון די דאזיקע דערציילונגען זענען שוין פריער געווען פארעפנטלעכט אין פארשידענע יידישע אויסגאבעס, זענען זיי אבער ניט דערשינען אין העברעאיש און זיי זענען פאר דעם העברעאישן לייענער „נייע", אינטערעסאנטע שאפונגען, דורך זיי באקאנט ער זיך מיט א נייער, פאר אים אומבאקאנטער וועלט, פון וועלכער ער האט נישט געהאט די מינדעסטע השגה. בעיקר איז דאס געזאגטע נוגע דעם העברעאישן לייענער, וועלכער וועט דאנקבאר זיין איזבאנען פאר דער דאזיקער מתנה, אין אן אויסגעצייכנטער איבערזעצונג פון שמעון מלצר.

אונזער אנגעצונדן ליכטל צו דער פופציקסטער שלום־עליכם יארצייט

ווילאנג איז ווי מיר האבן יום־טובדיק געפייערט און ברוב עם, דאס הונדערטסטע געבוירן־יאר שלום־עליכמס?

— קוים זיבן יאר — מיט באנקעטן, מיט מאסן־פארזאמלונגען און יעצט קיין איין פראגרעסיווע פארטיי אין לאנדאן וואס טוט נאך אקטיווע קולטור־ארבעט.

— די „קולטור געזעלשאפט" ביי די פועלי ציון מאכט עס חצי שלי און חצי שלך — האלב יידיש, פאלאווינע ענגליש — פון די בונדישע, אנארכיסטישע, קאמוניסטישע, פון די אלע דריי גרופן איז נאך געבליבן א מזומן: „רבותי לאמיר בענטשן". און ביי די יידיש־ליטערארישע שבת־נאכמיטאגס האלט עס אויך שוין באלד, אז מ'זאל דינגען „מנין מענטשן".

איז דאך א שטיקל נחת־רוח וואס אחוץ אונזער „שלום־עליכם שבת", וואס איז געפייערט געווארן אנצוהויבן דאס שלום־עליכם יאר, און אלע שבת ווערט געלייענט און וועט געלייענט ווערן א גאנץ יאר א קאפיטל שלום־עליכם, האט דער שרייבער־פאריין צוזאם מיטן וועלט־קאנגרעס געמאכט א לעבעדיקע צייטונג לכבוד דעם שלום־עליכם יארצייט; און דער בן־אורי צוזאם מיטן „דזשואיש קווארטערלי" האבן איינגעארדנט אן אימפאזאנטן שלום־עליכם אוונט.

דאך — ווי בשפל המצב אונזער קולטור־ארבעט זאל נישט דא זיין!— זענען מיר מיטבאטייליקט אין דער גרויסער שלום־עליכם פייערונג, וואס נעמט איצט ארום די גאנצע וועלט, וואו ס'געפינען זיך נאר יידישע ישובים. טאקע קליין אונזער עולם, אבער גרויס די שמחה, אונזערע, אז מיר זענען מיטבאטייליקט. אין איר. אונזער ליכטעלע איז אויך אנגעצונדן צו דער פופציקסטער יארצייט פון אונזער גרויסן קלאסיקער שלום־עליכם.

ערעק וואטערמאן

עלעק וואטערמאן איז געווען דער פירער פון לינקן פליגל פונם יידישן קלאסן־באוואוסטזיניקן ארבעטער, אויף וויפל מיר האבן נאך אזוינס אין אונזער ישוב דא אין ענגלאנד. אין זיין מויל איז מארקסיסטישע טערמינאלאגיע און אפילו פראזעאלאגיע ארויסגעקומען יידישלעך, פאלקסטימלעך.

מיט עלעקס טויט איז דער פליגל געבליבן געלעמט, אויב נישט איינגאנצן אפגעהאקט. אזוי שטארבט ער אפ אונזער יידיש־רעדנדיקער גוף דא אבּרים־וויז.

וויאזוי דערלעבט מען טויט? וויאזוי קאן דער שטערבלעכער מענטש דערלעבן טויט? אז מ'איז געשטארבן, לעבט מען דאך נישט מער. מיטן טויט פון א נאנטן, א פריינט, דערלעבט מען איבערלעבט מען אים, דעם מאיעסטעט טויט.

ערעקן, ע״ה

אויב דאס לעבן א חלום,
איז דער טויט שוין זיין פתרון,
און אויב א הארבע חידה,—
דער אייביקער „מה יתרון"—

וועט דער טויט שוין לייכט און גרינג
שווערן רעטעניש לעזן;
אויפהערן וועלן אלע
טעזן און אנטיטעזן.

ס'איז דער טויט די סינטעזע,
ער ענטפערט אלס פראגעס:
פונם קאפ נעמט ער אראפ
גרויל־זארג און גורל־דאגות.

וואס איז חלום, וואס איז וואר,
וואס איז טויט, וואס איז לעבן?
אלט ווי די וועלט די קשיא,
ווער קאן די תשובה געבן?

געשטויגן און געפלויגן,,
שווינדלדיק זיך אויסטויגן;
טויט — איין רגע ס'הארץ בלייבט שטיין —
לעצטער שווינדל פאר אויגן!

אזא שלאכט־פעלד דאס לעבן,
אן אייביקער געראנגל,
קומט דער טויט מיט דער קאסע,
יעדער פון אונז — א זאנגל.

"אשרי האיש", וואויל דעם מענטש
ס'געמוטשעט ביסל לעבן,
אויסגעמליטשעטע קערנער,
זיך גאנץ אוועקצוגעבן.

רויט לייכט ארויס די מאן־בלום,
זיך וויגנדיק אין קארן,
און פון געפלאכטענעם קראנץ,
ליגנדיק אויפן ארון.

TOWER HAMLETS LIBRARIES

וועגן יידיש־לשון אין לאנדאן

„אלס דיסערטאציע צוגעשטעלט אין סארבאנע אן ארבעט וועגן סאציא־לינגוויסטישע פארשונגען וועגן יידיש־לשון אין לאנדאן". די ארבעט פון דער סטודענטין ניקאל זשארעס איז באאורטיילט געווארן פון פראפעסאר דערטשאנסקי, דאצענט פאר יידיש אויפן פאריזער אוניווערזיטעט און פון פראפעסאר קוליאלי אויף דער סארבאנע.

מ'האט באדארפט זעען דעם נחת פון פראפעסאר דערטשאנסקי, וואס אויף זיין גורל איז אויסגעפאלן צו זיין דער שליח־מצווה און דווקא אין די שווערע גורל־יארן פון אונזער יידיש־לשון. אויך דער בארימטער לינגוויסט האט דערפילט אונזער יום־טובדיקייט און מיט אונז באמת זיך מיטגעפרדט. מ'האט עס געקענט זעען אין זיינע אויגן, ס'האט ארויסגעשפרודלט תלמיד־חכם־עספרי פון זיין בליק. איך בין דאנקבאר די צוויי חשובע פראפעסארן וואס כ'בין געווען איינגעלאדן ביי דעם וויכטיקן געשעעניש, אין דער סארבאנע אין פאריז.

מיט איבער זעכציק יאר צוריק האט מען שוין דער סארבאנע צוגעשטעלט א דיסערטאציע איבער יידיש און באקומען דערויף דעם דאקטאר־מיטל. און דאס איז געווען ד״ר פינעס אין זיין דיסערטאציע איז שפעטער געווארן זיין בארימט בוך "די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור".

ווינטש איך „דאס נעמלעכע" דער יונגער סטודענטין פון דער סארבאנע, ניקאל זשאראס, צו אירע פארשונגען וועגן יידיש־לשון אין לאנדאן.

א גוטער גרוס געברענגט פון דר. יעקב י. מייטליס

פון דר. יעקב י. מייטליס' גרוס פון זיין לעקציע טור איבער אמעריקע קאנאדע, מעקסיקע האבן מיר געהערט אז אויף פערזאמלונגען וו די רעדנער רעדן רק יידיש קומט אן עולם פון הונדערטער יידן כן ירבה.

מאמע יידיש איז נאך נישט טויט,
ס'איז נאך — לא אלמן ישראל!
וואס אן אמת איז אן אמת
ס'איז טאקע נישט דאס וואס אמאל ...

„כי לא על הלחם לבדו"
מיט א ביסל עברית א לעק —
העברעאיש, ענגליש, אוי יידיש
מילא — זאל שוין זיין א דריי־עק ..

קאן א שפחה זיך איינרעדן?
ווי עס איז מוז נעבעך גוט זיין!
ס'קינד זאל לעבן זיין געזונט,
וויל דען א מאמע עפעס מיין?

א ברכה אויף דיין קעפעלע!
לאמיר אלע זאגן אמן

ש.

טיף מיטלייד דריקן מיר אויס צו פריינט **שלמה ראזענפארב** איבער טויט פון זיין שוועסטער **חנה פעלדמאן**. פריינט פון יידיש־לשון.

י. ריכטיגער

דער ווארשעווער געטא

דער טרויעריקער סוף פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד וואס האט זיך געענדיקט מיט דער באמבארדירונג פון דער געטא און אומקום פון טויזנטער יידן, רופט ארויס די פראגע — צי דער אויפשטאנד דארף באטראכט ווערן אלץ אן אקט פון „קידוש השם" אדער פון "מסירת נפש"? און אפשר גאר „זעלבסט־פארניכטונג".

די ערשטע צוויי טערמינען זענען באנוצט געווארן, אין דער מיט טרערן און בלוט דורכגעווייקטער געשיכטע פון יידישן מארטירערטום, כדי אויסצודריקן דעם שטייגער פון אומקום. דער טערמין קידוש השם דריקט אויס די אידיי פון — פאלן אין קאמף קעגן טיראנען אדער באצווינגער,— אזוי ווי די חשמונאים זענען געפאלן, און דער טערמין מסירת נפש דריקט אויס די אידיי פון — זיך לאזן אומברענגען ניט שטעלנדיק קיין ווידערשטאנד צו די טיראנען אדער באצווינגער,— אזוי ווי חנה מיט אירע זיבן קינדער האבן געטוען. די ביידע פארעמס פון אומקום זענען הערא‍אישע אקטן אין דעם באנעם פון יידישן פאלק. ווייל ביידע גרופעס האבן געקאנט בלייבן לעבן אויב זיי וואלטן אנגענומען דעם יונישן געצנדינסט.

אבער די זעקס מיליאן יידן, וואס דער היטלער גיהנם האט פארצוקט, האבן ניט געהאט די ברירה צו בלייבן לעבן. דעריבער פרעגט זיך — צי דער אומקום פון די ווארשעווער געטא העלדן דארף באטראכט ווערן אלס אן אקט פון קידוש השם, אזוי ווי דער אומקום פון די חשמונאים העלדן, כאטש די חשמונאים האבן געהאט א ברירה צו בלייבן לעבן און די געטא העלדן ניט. צי ווייל, זיי וואלטן יעדנפאלס אומגעקומען אין די גאז קאמערן איז זייער אומקום געווען א מסירת נפשדיקער, אזוי ווי דער אומקום פון חנה מיט אירע זיבן קינדער? צי ווייל עס איז געווען א אומזיסטער אויפשטאנד דארף מען אים רופן זעלבסט־פארניכטונג? אין אמתן איז, ניט די ברירה פון בלייבן לעבן די ריכטליניע פעסטצושטעלן אויב מען זאל אן אומקום אנרופן קידוש השם אדער מסירת נפש, ווידערשטאנד איז די ריכטליניע! יעדער ווידערשטאנד קעגן טיראנען און באצווינגער ווערט אנגערופן קידוש השם. ווייל דערמיט ווערט דערהויבן און געהייליקט דער נאציאנאלער גייסט אדער די שכינה אין די אויגן פון אנדערע פעלקער.

ווי מען זעט דאס פון קאמענטאר וואס די חכמי התלמוד האבן געמאכט אויף דער נביאות פון יחזקאל. יחזקאל הנביא ענדיקט דאס ערשטע קאפיטל פון זיין נביאות אויף דער מלחמה קעגן גוג ומגוג — „ונשפטתי אתו בדבר ובדם — איך וועל זיך משפטן מיט אים, מיט פעסט און מיט בלוט מיט פלייצרעגן און מיט האגלשטיינער, פייער און שוועבל וועל איך גיסן אויף אים און אויף די מחנות פון די פעלקער וואס וועלן זיין מיט אים, כדי איך זאל געגרויסט, געהייליקט און באקאנט ווערן אין די אויגן פון א סך פעלקער" ... (יחזקאל ל"ח) קאמענטירט דערויף רבי שמעון בן יוחאי — "אין שמו של הקב"ה מתגדל בעולם אלא כשהוא עושה משפט ברשעים"— דער נאמען פון אלמעכטיקן ווערט נאר דעמאלט געגרויסט צווישן די פעלקער פון דער וועלט ווען ער טוט באשטראפן די רשעים, און ער ציטירט נאך אנדערע פסוקים פון תנ"ך אלץ באווייז. (ילקוט שמעוני יחזקאל ל"ח) דערפון איז קלאר אז מיטן טערמין קידוש השם ווערט אנגערופן אויפשטאנד און קאמף קעגן די רשעים.

פאקטיש האט טאקי דער ווארשעווער געטא אויפשטאנד און דער קאמף פון די ווארשעווער געטא העלדן קעגן די דייטשע בעסטיעס, דערהויבן און געהייליקט דעם נאציאנאלן גייסט אדער

די שכינה פון יידישן פאלק אין די אויגן פון די ציוויליזירטע פעלקער. פרעזידענט קענעדי האט אפיציעל איינגעשטעלט אין אמעריקע דאס געדענק טאג פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד און דער אנדענקונגס טאג ווערט אויך געהאלטן אין אנדערע לענדער. עס איז דעריבער קיין ספק ניט, אז ווען ניט דער ווארשעווער געטא אויפשטאנד וואלט דער אומקום פון די זעקס מיליאן יידן העכסטנס באדויערט געווארן און אפשר אויך ארויסגערופן א געפיל פון רחמנות ביי די אנדערע פעלקער פון דער וועלט, ניט די באוואונדערונג און פארהערלעכונג פון נאציאנאלן גייסט, אדער די שכינה פון יידישן פאלק, ניט דעם קידוש השם.

אויסער דעם, איז מיטן געדענק טאג פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד. אויך פאראייביקט געווארן דער אנדענקן פון די אומבאקאנטע קעמפער. צווישן די זעקס מיליאן יידישע קדושים זענען זיכער געווען צענדליקע טויזנטער מענער און פרויען, וואס האבן פארלוירן זייער לעבן בעתן ראנגלען זיך מיט די דייטשע בעסטיעס כדי צו באשיצן זייערע משפחות. דער איינציקער זכר פון זייער הערא‍איזם בליצט אמאל אויף אין די פארגיפטעטע מוחות פון די איבערגעבליבענע נאצים, וואס זענען דערביי געווען, און קומט צום אויסדרוק אין א טייוולאנישן גרימאס. די פארהוילענע העלדישקייט דינט איר תיקון אין דער באוואונדערונג און פארהערלעכונג פון נאציאנאלן גייסט אדער די שכינה פון יידישן פאלק אין געדענק טאג פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד. זייער הערא‍איזם ווערט פאראייביקט צוזאמען מיטן הערא‍איזם פון די ווארשעווער געטא העלדן, ווייל זיי זיינען אויך געפאל בעתן פארטיידיקן דעם כבוד פון זייער פאלק.

דער געדענק טאג פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד איז אויך א פארזיכערונג, אז אלע אומגעקומענע אין היטלער גיהנם וועלן ניט פארגעסן ווערן ווען טויזנטער יארן וועלן פארגיין און די מאנומענטן, וואס מען האט אויפגעבויעט צום אנדענקען פון די זעקס מיליא יידישע קרבנות, וועלן שוין לאנג האבן צונויפגעפאלן און פארשווינדן פון דער ערד, וועט נאך בלייבן דער געדענק טאג ביים יידישן פאלק פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד, אזוי ווי פסח האט איבערלעבט די מאנומענטן פון גלות מצרים, אזוי וועט דער געדענק טאג פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד איבערלעבן די מאנומענטן פון גלותדיקן אומקום. דער געדענק טאג פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד וועט דערפאר אויך זיין אן אנדענקונגס טאג פון די זעקס מיליאן יידן וואס זענען אומגעקומען אין נאצישן גיהנם. צוזאמען מיט די העלדן פון ווארשעווער געטא אויפשטאנד און די צענער טויזנטער אומבאקאנטע קעמפער, וועלן זיי פאראייביקט זיין ביים יידישן פאלק. זייערע נעמען וועלן זיי פאראייביקט זיין ביים יידישן פאלק. זייערע נעמען וועלן אין משך פון צייט פארגעסן ווערן אבער זייערע נשמות וועלן בלייבן אומשטערבלעך, ווייל זיי זענען פארבינדן מיט דעם לעבנס מקור פון נצח ישראל, מיט דעם נאציאנאלן גייסט אדער די שכינה פון יידישן פאלק, וואס זיי האבן מיט זייער אין ברירהדיקן אומקום פארהייליקט.

אז דער אין ברירהדיקער אומקום, אזוי ווי דער פון דער היטלער עפאכע — וואס דער איינציקער וועג איז געווען דער טויט, ווערט ביים יידישן פאלק אויך פארעכנט אלץ קידוש השם, איז א פעסטשטעלונג פון די חכמי התלמוד פון דעם פסוק — „ונקדשתי בתוך בני ישראל" — כדי איך זאל געהייליקט ווערן צווישן די קינדער פון ישראל. (ויקרא כ"ב) דרינגען זיי ארויס אז מסירת נפש: לאזן זיך אומברענגען איז מער נאך מחויב ווען מען צווינגט איינעם צו „עבודה, זרה, גילוי עריות ושפיכת דמים", ניט אויף אנדערע איסורים פון דער תורה. אבער ווען די באצווינגער אפערן ניט די ברירה פון שמד אדער טוי"ט, נאר זיי

זענען אויסן צו הרגענען איינעם כדי צו קאנפיסקירן זיין פארמעגן, זאל ער ניט עובר זיי אפילו אויף אן איסור מדרבנן, כדי צו פאציפיצירן די באצווינגער מיט דער האפענונג אז עס וועט געשען א נס און זיי וועלן זיך מרחם זיין אויף אים, ער דארף וויסן אז א נס געשעט נאר אומפארהאפט, דעריבער איז גלייכער ער זאל זיך לאזן אומברענגען ניט ברעכענדיק קיין געזעץ כדי ער זאל מיט זיין אומקום מקדש השם זיין. אזוי ווי די צוויי ברידער פפוס און יוליאנוס האבן געטוען קורץ פאר דעם בר כוכבא אויפשטאנד (תורת כהנים אמור פרק ט׳) דערפון איז צו זען, אז אויך דער אין ברירהדיקער אומקום ווערט ביים יידישן פאלק פארעכנט אלץ א קידוש השם . . .

אין אמתן איז דער אומקום פון די זעקס מיליאן יידן געווען דער גרעסטער קידוש השם פון אלע צייטן. אז מען בלעטערט אדורך די עלעגיעס פון ערשטן און פון צווייטן חורבן, וואס געפינען זיך אין די קינות און אין מדרשים, דערוועקט זיך א מאיעסטעטישער יראת הכבוד פאר די אומגעקומענע אין היטלער חורבן, אין איינמאל דערזעט מען אז זיי זענען געווען א דור דעה — ציוויליזירטע מענטשן פון דער העכסטער מדרגה. די וואגשאל פון אזא איינזען איז דער פארגלייך פון צוויי גרופעס מענטשן, וואס האבן זיך אין א געוויסער צייט געפינען אין אן אויסערגעוועלעכער שלעכטער לאגע, און די גרופע וואס האט ניט פארלוירן איר מענטשלעכקייט איז וואגיק די בעסטע, על אחת כמה וכמה נאך ווען די גרופע וואס האט צו מיינסטן געליטן איז געבליבן מענטשלעכער פון דער גרופע וואס האט ווינציקער געליטן.

די אומדערטרעגלעכע צרות און פיין וואס די יידן האבן געליטן אין די קאנצענטראציע לאגערס, האבן זיכער ניט געליטן די יידן פון ערשטן חורבן, און כסדר דעם טויט פאר די אויגן, ווי זיי האבן געזען, האבן זיכער ניט געזען די יידן פון צווייטן חורבן, דאך האבן זיי ניט פארלוירן דעם צלם אלקים, די עלעמענטארע צורה פון מענטש, אזוי ווי די יידן פון ערשטן און פון צווייטן חורבן האבן פארלוירן. געיאגטע און געשלאגענע, בארוועסטע און נאקעטע, הונגעריקע און דארשטיקע זענען זיי געבליבן מענשלעך. די נאצישע טיראנען האבן געוואלט זיי זאלן דעגענערירט ווערן, מיט די טיראנישסטע מיטלען האבן די דייטשע בעסטיעס אונטערגעמינעוועט זייער מענשליכע באוווסטזיניקייט, דאך איז ניט געלונגען צו דעגראדירן זיי, אז זיי זאלן פארלירן די מענטשליכע ווירדיקייט.

דער פראפעסאר פון די איכה עלעגיעס קלאגט אויף די יידן פון ערשטן חורבן — „נתנו מחמדיהם באכל להשיב נפש" — זיי האבן זיך איבערגעגעבן צו פראסטיטוציע פאר שפייז צו דערקוויקן זייער פארחלשטן לייב. (איכה א׳) אדער — „אם תאכלנה נשים פרים עללי טפחים" — אז פרויען עסן די פרוכט פון זייער בויך, די נאר וואס געבוירענע. (איכה ב׳) און — „ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן, היו לברות למו" — די הענט פון דערבארימדיקע מוטערס האבן אפגעקאכט זייערע קינדער געמאכט פון זיי א פאטראווע פאר זיך (איכה ד׳) עס איז קיין ספק ניט, אז דער הונגער אין מאנכע קאנצענטראציע לאגערס האט א סך פרויען געטריבן צו א ווילדן משוגעת, אזוי, ווי די פרויען פון ערשטן חורבן. אבער מען האט פון זער ווייניקע פאלן געהערט אז זיי זאלן זיך האבן פארקויפט פאר שפייז. צו שטילן זייער הונגער. אדער זיי זענען געווארן קאניבאלן, געגעסן די פרוכט פון זייער בויך, די נאר וואס געבוירענע נפללעך. און אוודאי, און אוודאי ניט האבן זיי געבראטן און געפרעגלט זייערע קינדער צו האבן א געשמאקע מאלצייט פאר זיך.

ווען קיין מילך איז ניט מער געווען

אין זייערע ברוסטן האבן זיי געלאזט די קינדער זייערע, אויסציען דאס בלוט פון זייער הארץ כדי ניט צו זען ווי זיי גיין אויס פון הונגער.

און וועגן דעם צווייטן חורבן ווערט געזאגט אי די מדרשים, אז זיי האבן פארראטן דאס פאלק און לאנד פאר געלט ווייל זיי האבן איינער דעם אנצווייטן פיינד געהאט בחנם. (בבלי יומא ט׳ ירושלמי יומא) אמת בעתן היטלער חורבן זענען אויך געווען א געוויסע צאל יידן, וואס האבן פארראטן די איינוווינער פון זייערע שטעדטלעך פאר געלט. זיי זענען געווארן קאפים אדער יודן־ראט מענער און געהאלפן די דייטשע מחבלים בארויבן און אויסמארדן דאס יידישע פאלק. מיט צוויי יאר צוריק האט א יידישע שרייבערין ארויסגעגעבן א בוך אין אמעריקע אין וועלכן זי דערציילט וועגן די יידישע ווערם, וואס האבן געפרעסן דעם יידישן קערפער בעת דער חורבן קראנקייט. און מיט עטלעכע וואכן צוריק האט א יידישער שרייבער פארעפנטלעכט א בוך אין פראנקרייך אין וועלכן ער זאגט, אז דער קאנצענטראציע לאגער פון טרעבלינקע איז אנגעפירט געווארן פון יידישע פאראזיטן וואס האבן זיך געקארמעט מיטן אייטער פון די יידישע מכות.

אבער מען דארף ניט פארגעסן, אז דער גרעסטער טייל פון די בריאים זענען נאך פאר דעם חורבן געווען דאס אויסוואורף פון יידנטום, נאבאלניקעס, בארדעלניקעס, און זייערע גלייכן. ווען אין דער צייט פון צווייטן חורבן זענען געווען די פאררעטער פון יידישן פאלק א טייל פון דער אנטעליגענץ, ווי יוסיפון פלאוויוס, רבי יוחנן בן זכאי און דעסגלייכן. צו דער הויכקייט אין היטלער חורבן, אז די בוגדים זאלן נאר זיין דאס פסולת פון פאלק, האט אליין דאס יידישע פאלק דערגרייכט, ניט קיין אנדער פאלק. דער שלאנגען גיפט פון די נאציס איז ניט בכח געווען אדורכצוברעכן דעם פאנצער פון מענטשלעכקייט מיט וועלכן דאס יידישע פאלק האט זיך באשיצט אין משך פון דורות. א דורכצוגיין די שבעה מדורי גיהנום, ווי דאס יידישע פאלק איז אדורכגעגאנגען, און ארויסגעקומען מיט דעם צלם אלקים, ווי דאס יידישע פאלק איז ארויסגעקומען, איז טאקי דער גרעסטער קידוש השם. דער גרעסטער נצחון פון נאציאנאלן גייסט אדער די שכינה פון יידישן פאלק.

איינע פון די שטעכעדיקסטע קשיות, וואס מען האט געפרעגט און מען וועט פרעגן, איז — פארוואס האט זיך ערשט נאך דריי און א האלב יאר דייטשע באזעצונג, אין יאנואר 1943 אנגעהויבן דער ווארשעווער געטא אויפשטאנד? אבער דער איינציקער און אמתדיקער ענטפער איז — אז די סיבה איז געווען דער גלויבן אין מענטשלעכקייט. ניט קוקנדיק וואס עס האבן אריינגעדרינגען דורך די געטא ווענט קלאנגען וועגן די ברוטאלע מעשים פון די נאציס, מען האט אויך געהערט וועגן גאז קאמערן און אנדערע פארניכטונגס פלעצער, דאך האט דער שכל הישר בשום אופן ניט געוואלט מודה זיין אז דאס דייטשע קולטור פאלק איז באמת פארוואנדלט געווארן אין א מחבל. און ווען אפילו יא, האט מען געטענהט — וועלן די אנדערע פעלקער פון דער וועלט דאס צולאזן? אזוי זענען פון טעג געווארן וואכן, פון וואכן — חדשים און פון חדשים — יארן. דערווייל איז אונטער דעם שאטן פון טויט אנגעגאנגען דער מלחמה שאכער מאכער אין גאסן פון דער געטא און דער געראנגל צווישן די פארטייען פאר „מי בראש" ווער עס זאל שטיין אין דער שפיץ פון אן אויפשטאנד.

זענען דען אנדערע פעלקער פרייער געקומען צום באוווסטזיין? אדער וועלכע אנדערע באזעצטע באפעלקערונג פון א באזעצט לאנד האט אפילו אזוי שפעט אנגעהויבן אן עפנטליכן קאמף — א רעגולערע מלחמה קעגן די נאציס? אמת אין יעדן לאנד איז געווען אן אונטערגרונד באוועגונג און פאר־

טיזאנען קאמפֿער. אבער מען קאן די גערילע אנפאלן, ווי העלדיש זיי זאלן ניט האבן געווען, ניט פֿארגלייכן צו די שלאכטן וואס זענען פֿארגעקומען בעת דעם קורצן ווארשעווער געטא אויפֿשטאנד. אפֿילו דער פאלקס אויפֿשטאנד אין יוגאסלאוויע איז ניט צו פארגלייכן צום ווארשעווער געטא אויפֿשטאנד. די יוגא סלאוון האבן באקומען מאדערנע וואפֿן פון די אליאירטע און זייענדיק פֿארשאנצט אין בערג, וו אויך זייערע פֿרויען, קינדער און פארוונדעטע האבן זיך געפֿונען, איז פאר זיי מעגלעך געווען צו באקעמפֿן דעם שונא מיט סוקסעס.

דעריבער אזוי לאנג ווי די פירער פֿון דער ווארשעווער געטא האבן געגלויבט אז עס איז נאך פארן א מעגלעכקייט צו בלייבן לעבן, האבן זיי ניט געוואלט אנהייבן א פֿאראויסזעענדיקן פֿארלוירענעם קאמף. ערשט ווען עס איז ביי זיי ניט מער געווען קיין מינדסטער ספק, אז די דייטשע בעסטיע וועט זיי, זייערע פֿרויען און קינדער פארניכטן, האבן זיי באשלאסן צו נעמען באצאלט פֿאר זייער לעבן און דעם לעבן פֿון זייערע משפחות וויפֿיל עס וועט נאר מעגלעך זיין. יעדער איינער פון זיי האט אונטערדריקט אין זיך די נאטירלעכע האפֿענונג, טאמער וועט אים געלונגען צו אנטרינען פֿון אומקום אויב ער וועט שפענדן זיין צייט אויסצוטראכטן תחבולות זיך ארויס צו גנבענען פון דער געטא, און אנשטאט דעם גענומען אויספֿירן דעם גרעסטן אקט פון קידוש השם: „תמות נפֿשי עם פלישתים“.

מאיר באגדאנסקי

דער ציל פֿון דער פייערונג

יאר יערלעך קומען מיר זיך צונויף און פֿייערן דעם אנדענק פֿון אונזערע 6 מיליאן קדושים, ביי דער געלעגנהייט פֿונעם יארטאג פֿון דעם אויפֿשטאנד אין ווארשעווער געטא.

אבער אויפשטאנדן זיינען פֿארגעקומען אין אסאך געטאס און אין אסאך קאנצענטראציע לאגערן. די יידישע ענציקלאפאציע ווייסט צו דערציילן וועגן 32 — לייען און שרייב 32 אויפשטאנדן אין געטאס און קאנצענטראציע לאגערן. אבער אזוי ווי דער אויפֿשטאנד אין ווארשעווער געטא איז פארט געווען דער גרעסטער אין אלע הינזיכטן און האט אויך געהאט דעם גרעסטן אפקלאנג אין דער וועלט איז דער טאג פֿון זיין אויסברוך געווארן די סימבאלישע יארצייט אין וועלכער מיר דערמאנען אלע אויפֿשטענדלער אין אלע געטאס און קאנצענטראציע לאגערן; און איז אויך די סימבאלישע יארצייט פֿאר אלע 6 מיליאן קדושים אונזערע.

אבער וואס אייגנטליך איז דער זין פֿון אט דער פייערונג? צי קומען מיר אהער כדי צו לויבן די ווידערשטענד־ זיך צונויף בלויז צו טרויערן בציבור? לער פֿאר זייער גרויסקייט? ניין. פונקט אזוי ווי קיינער פון אונז, וועלכער איז דארט נישט געווען, קען נישט באנעמען די ליידן וואס זיי זיינען אויסגעשטאנען — אזוי קענען מיר נישט דערשאצן זייער גרויסקייט — און זיי נויטיקן זיך נישט אין אונזער לויב. און כאטש דעם טרויער פון אונזערע הערצער קען גארנישט באזייטיקן — איז אויך דאס אליין אויך נישט דער ציל פֿון אונזער צונויפֿקומען זיך דא. ביי אונז יידן איז פֿאראן דער מנהג פון גיין אויף קבר אבות און אפהאלטן די יארצייט נאך די פֿארשטארבענע. מיר דערמאנען זיי אויך אין די ימים טובים און בעת שמחות. נישט כדי צו פארביטערן זיך אונזערע שמחות און ימים טובים, נור כדי זיך גייסטיק צו באהעפֿטן מיט זיי. כדי צו געדענקן אונזער „מאין אתה בא“ פון וועמען מיר שטאמען אפ. זיי האבן פאר אונז אויסגעפֿלאסטערט א וועג. און אז מען פֿארט אדורך א ליניע צווישן די צוויי

פֿונקטן — פון זייער פֿארגאנגענהייט און אונזער קעגנווארט — איז לייכטער צו געפונען דעם דריטן פֿונקט, דעם „לאן אתה הולך“ — וואוהין דארף מען גיין. און אז קיין קברים פון זיי זיינען נישט פאראן — קומען מיר אהער דא, צו די 6 אנגעצונדענע ליכט — דאס איז אונזער קבר אבות.

זייט יארן גייט אן א געשריי, אז עס איז געקומען שוין די צייט צו פארגעסן די מעשים טעטעים און צו פארגעבן די וועלכע האבן זיי אויפֿגעטון. מילא, אז די דייטשן וואלטן שוין זייער גערן פֿון דעם ענין פטור געווארן — דאס איז צו פארשטיין. אבער די נישט דייטשן, וועלכע לאזן זיך אזוי הויך הערן — וואס האבן זיי דערוועגן צו זאגן? פארגעבונג אז טאקע א גרויסע א גרויסע מעלה, אבער וואס איז דער ציל דערפֿון? דער ציל איז צו געבן דעם פֿארברעכער א מעגלעכקייט צו ווערן א נוצלעכער און גוטער מענטש און דערמיט. אויף וויפיל דאס איז מעגלעך, גוטמאכן די עולה וועלכע ער האט געטון זיין קרבן. אבער מען לויפֿט נישט בעטן ביים פארברעכער, אז ער זאל טון די געפעליקייט און אננעמען די פֿארגעבונג. אויף פֿארגעבונג מוז ער זיך פארדינען און אויך בעטן. אבער האט ווער פון די וועלכע האבן אויסגעפֿירט דידאזיקע ווילדע טאטן, איבער די וועמענס אנדענק מיר פֿייערן היינט, אויסגעדריקט זיין חרטה? האט שוין ווער פון זיי געבעטן פארגעבונג? טויזנטער און טויזנטער פֿון אט די מנוולים לעבן אין דייטשלאנד און אין אנדערע לענדער א גוטן טאג און זיי האבן נישט דעם מינדעסטן געוויסנביסן. עס ווערט דאך פֿשוט א חרפֿה צו זיין א מענטש ווען מען קוקט זיך צו ווי דאס הייפֿעלע פון זיי, וועמען עס איז געלונגען צו ברענגען צו געריכטלעכער פאראנטווארטלעכקייט, האבן אויף זייערע געריכטס פראצעסן נישט ארויסגעוויזן קיין ניצוץ פֿון חרפֿה און פון חרטה, קיין ניצוץ פון שולד געפֿיל ווען עדי ראיה האבן דערציילט וועגן די שוידערלעכע זאכן וואס זיי האבן אפגעטון.

די זאך איז אבער, וואס קיין אנדערע וועלט ווי די אין וועלכער מיר לעבן האבן מיר נישט. און אין דער וועלט זיינען מיר א קליינטשיקער וועלט. צאלמעסיק זיינען מיר אזוי גרויס ווי א טראפן אין ים. און אונזער דערפֿארונג לערנט אונז, אז אין א וועלט פֿון רשעות ווערן מיר טאקע אומגעברענגט. און אונזער איינציקע האפנונג איז, אז דאס רשעות וועט פֿארשווינדן און אז די צייט פון פֿארגעבונג וועט קומען א יידיש ווערטל זאגט „אויף פֿארגעבונג שטייט די וועלט“.

גאר אן אנדערע זאך איז אבער מיט פארגעסן. אויב פארגעבן איז א מעלה — איז אבער פֿארגעסן א פֿארברעכן נישט נור טאר מען נישט פֿארגעסן, נור מען טאר נישט אויפהערן צו דערמאנען אונזער חורבן. דעם יידישן פֿאלק און אלע פֿעלקער; נישט ווי א פארווורף — נאר צו ווארענען צו ווארענען אז קיין שום פֿאלק איז נישט אימון צום באציל פון וואנזיניקער שנאה. און אז איראציאנעלע שנאה קען דערפירן יעדעם פֿאלק, אומאפהענגיק פֿון דער הויכקייט פֿון זיין קולטור, צו דער זעלבער דעגענעראציע צו וועלכער די דייטשן זיינען דערפירט געווארן.

און אויך זיך אליין מוזן מיר כסדר דערמאנען וועגן דעמדאזיקן חורבן אונזערן. אונזער יוגנט — די יידישע יוגנט — דא אין ענגלאנד ווייסט גארנישט וועגן דעם ביטערן קאפיטל פֿון אונזער איצטיקער געשיכטע. אפילו די דא געבוירענע פֿונעם זעלבן דור וואס מיר ווייסן נישט דערוועגן און באציען זיך דערצו ווי עס וואלט מיט זיי קיין שום שייכות נישט געהאט.

די, וועמענס הייליקן אנדענק מיר פייערן דא היינט, רופן צו אונז, נישט נאך קיין נקמה און נישט נאך קיין טרערן. זיי רופֿן צו אונז אז מיר זאלן נישט לאזן אפמעקן אזא גרויסן שבט בישראל. און ווייל דאס איז די איינציקע וועלט, וועלכע איז געגעבן געווא־

רן פאר אלע מענטשן צו לעבן אין איר — אז עס גארנישט אויסער דעם מענטשלעכן שכל צו גלויבן, אז די מענטשן וועלן סוף כל סוף איינזען, אז זיי האבן מער צו געווינען פון טאלערירן איינער דעם צווייטן און איין גרופע דער צווייטער, ווי פון האסן זיך. און לאמיר האפן אז אונז וועט געלונגען אנצוהאלטן אונזער אזוי גרויסע קולטור ירושה. און ווען ס׳וועט קומען דער טאג ווען אומעטום — אויפן גאנצן ערד קיילעך — וועלן אלע פעלקער מארשירן — נישט אונטער די קלאנגען פון מיליטערישער מארשן און מיט מלחמה וואפן — נור ווי גלייכע מיט גלייכע וועלן זיי דעמאנסטרירן אויף דעם ברידערלעכסטן אופן זייערע קולטור דערגרייכונגען, וועט אין דער מוזיקן מארש אויך „א פויק טון אונזער טראט“ — און צו אונזערע 6 מיליאן קדושים וועלן מיר קענען זאגן „מער זיינען דא“.

ייווא טעטיקייט אין ענגלאנד

מיט א קורצער צייט צוריק איז אפגעמערקט געווארן אין ניו־יארק דער 40־יאריקער יובל פון יידישן וויסנשאפטלעכער אינסטיטוט — ייווא, וועלכער איז געגרינדעט געווארן אין 1925 אין ווילנע.

די הייאריקע ייווא־קאנפערענץ, וואס האט באצייכנט אפיציעל דעם יובל פון פערציק יאר ייווא, האט געגעבן א געלעגנהייט צו מאכן א סך־הכל פון דעם ייווא אויפטו און טעטיקייט אין די פארגאנגענע יארן. א ריי באקאנטע היסטאריקער האבן באריכטעט וועגן די דערגרייכונגען פון ייווא אין דער צייט. עס זיינען אין די טעג פון דער יובל־קאנפערענץ פארגעקומען א ריי אפענע זיצונגען פון די פארשיידענע וויסנשאפטלעכע סעקציעס ביים ייווא און עס איז אין בנין פון ייווא אין ניו־יארק געעפנט געווארן א גאר אינטערעסאנטע אויסשטעלונג פון דאקומענטן און בילדער וועגן אימיגראציע פון מזרח־אייראפעישע יידן במשך פון די לעצטע הונדערט יאר.

די יידישע פרעסע אין ניו־יארק האט אויספירלעך איבערגעגעבן וועגן דער ייווא־קאנפערענץ און אויך וועגן די אויפטוען פון דעם אינסטיטוט אין די יארן 1925־1965, וואס געהערן אגב צו די וויכטיקסטע און רייכסטע אין אונזער געשיכטע. גענוג צו דערמאנען דעם יידישן חורבן אין אייראפע, דעם נס פון מדינת ישראל און דעם איבערגאנג פון דעם גרעסטן יידישן צענטער פון פוילן קיין אמעריקע.

מיר וועלן ניט אריינגיין אין פרטים וועגן די אויפטוען פון ייווא אין ערשטן פעריאד אין ווילנע, שפעטער אין ניו־יארק. מיר ווילן נאר ביי דער געלעגנהייט דערמאנען די ביבליאטעק און ארכיוו, וואס געהערן צו די רייכסטע זאמלונגען, וואס מיר פארמאגן היינטצוטאג אין דער יידישער וועלט, די הונדערטער אויסגאבעס פון ייווא אויף פארשיידענע וויסנשאפטלעכע טעמעס און ועל כולם, דער וויכטיקער פאקט, וואס דער ייווא האט אריינגעפירט די יידישע וויסנשאפט ווי אן ארגאניזירטן נאציאנאלן כוח אין דער יידישער געזעלשאפט.

נאכן חורבן איז צוגעקומען א באזונדער קאפיטל פון זאמל־ און פארש־ארבעט, דאס איז אין שייכות מיט דעם גרייסן יידישן חורבן אין דער נאצי־תקופה. עס זיינען פון ייווא ארויסגעגעבן געווארן א גרעסערע צאל ווערק וועגן חורבן, א חוץ דעם גייסט אן במשך פון יארן א בשותפות׳דיקע פארש־ארבעט אויף דעם געביט צווישן ייווא אין ניו־יארק און יד ושם אין ירושלים.

די דערגרייכונגען פון ייווא אין די פערציק יאר זיינען אן ספק א גרויס היסטאריש געשעעניש, מיר פרייען זיך מיט דעם גרויסן דערפאלג און האפן, אז אויף להבא וועלן די דערגרייכונגען זיין ניט קלענער ווי ביז איצט.

מיר אין לאנדאן האבן היינט א באזונדערע סיבה צו דערמאנען די טע־

טיקייט פון דעם לאנדאנער אפטייל פון ייווא, דאס איז אין שייכות מיט דעם בוך „יידן אין ענגלאנד“, וואס האט זיך באוויזן אין דער צייט פון דער יובל־קאנפערענץ אין ניו־יארק. דאס איז פאר אונז אין לאנדאן א יום־טוב פאר זיך, און אזוי ווי מיר האלטן פון אלטן כלל — אין מערבין שמחה בשמחה, וועלן מיר טאקע זיך אפשטעלן מער אויף דער ייווא־טעטיקייט פון ייווא אין אונזער לאנדאן.

עס איז וויכטיק צו דערציילן אין אלגעמיין וועגן דער טעטיקייט פון לאנדאנער ייווא שוין צוליב דעם, וואס א לענגערע צייט האבן מיר ניט באוויזן צו רופן אן אלגעמיינע פארזאמלונג כדי צו באריכטן וועגן אונזער ארבעט.

א ודאי וואלט מען אפטער געדארפט באריכטן וועגן אונזער טעטיקייט, עס וואלט אויך וויכטיק געווען ארויסצוגעבן פון צייט צו צייט א ביולעטין מיט איינצלהייטן וועגן אונזערע אויפטוען. דאס איז ליידער ניט געשען צוליב פארשיידענע שטערונגען און סיבות, וועגן וועלכע מען דארף דערמאנען.

א ריי יארן האבן מיר געהאט אונזער לאקאל אויף יוסטאן ראוד, דאס איז געווען א באקאנטער אדרעס און א צענטער פאר אונזער ארבעט. אבער שוין איניקע יאר ווי מיר האבן געמוזט פארלאזן דעם לאקאל, די הייזער פון דער גאנצער געגנט זיינען פונאנדערגענומען געווארן און מיר זיינען געבליבן אן אן אדרעס.

א צווייטע סיבה פון אונזער צייטווייליקער סטאגנאציע איז געווען דאס כסדר׳דיקע אפשטארבן פון א צאל טיכטיקע און אקטיווע מיטגלידער. ליידער איז זייער פלאץ געבליבן ביז היינט ליידיק, ניטא די נייע מענטשן, וועלכע זאלן איבערנעמען די אחריות און זיין טעטיק לטובת דעם ייווא אין לאנדאן.

ניט האבנדיק צו דעם קיין געזיכערטן בודזשעט, וואלט דער ייווא אין לאנדאן, אגב דער איינציקער ייווא־אפטייל אין אייראפע, געדארפט זיך שוין לאנג ליקווידירן. אבער ניט געקוקט אויף די אלע שטערונגען, האבן מיר מיט דער הילף פון געציילטע און איבערגעגעבענע מענטשן, באוויזן ווייטער צו עקזיסטירן און ווייטער צו פירן די ארבעט.

מיר האבן אפעלירט צו א ריי אינסטיטוציעס וועגן אן אדרעס פארן היגן ייווא. אפגערופן האט זיך די „ווינער לייברערי“, וועלכע האט מסכים געווען אריינצונעמען אונז אין זייער אייגן בנין, זיי האבן געוווסט ווי וויכטיק עס איז ווייטער צו פירן די ייווא־טעטיקייט אין לאנדאן. דאס איז אגב די א יידישער אינסטיטוציע אין לאנדאן, אן אדרעס מיט אלע באקוועמלעכקייטן, גרעסטע שטיצע, וואס מיר האבן פון וואס קאסט ניט קיין איינאיינציקע פעני. אן דער הילף וואלטן מיר שוין לאנג ניט עקזיסטירט;

עס איז פאר אונז א גרויסע פרייד צו באריכטן וועגן דעם באנד „יידן אין ענגלאנד“, וואס איך האב שוין פריער דערמאנט. צוויי צענדליק יאר זיינען אין לאנדאן געמאכט געווארן באמיונגען ארויסצוגעבן א בוך וועגן יידן אין ענגלאנד, אין די יארן 1880־1915. עס האט זיך געהאנדלט דער עיקר וועגן דער השפעה פון די יידישע אימיגראנטן פון מזרח־אייראפע אויף דעם לעבן פון יידן אין דער מדינה. עס האט גענומען א לאנגע צייט, אבער מיר האבן דערגרייכט אונזער ציל. דאס בוך איז ארויס אין ניו־יארק, מיט דער מיטהילף פון אמעריקאנער ייווא.

דער אינהאלט פון בוך איז פאלגנדיקער:

אהרן שטיינבערג —— אריינפירווארט,

ד. ב. האלפערן —— יידישע אימיגראציע קיין ענגלאנד,

יעקב הדס —— צו דער געשיכטע פון דער ענגליש־יידישער פרעסע,

יוסף פרענקעל —— פון דער ענגלישער חיבת־ציון־באוועגונג ביז צו דער באלפור־דעקלאראציע,

ב. האמא — ארטאדאקסיש יידנטום,

איגנאץ מייבוים —— רעפארמיזם און קאנסערוואטיזם אין ענגלישן יידנטום,

פ. ל. ס. קווין —— א קאפיטל אין דער געשיכטע פון יידישער דערציונג אין ענגלאנד,

ארטשיבאלד זיגלער —— דער יידישער צושטייער צו קונסט אין ענגלאנד,

ש. י. הארענדארף —— יידיש טעאטער אין ענגלאנד,

מיכאל זילבערבערג —— קריסטלעכע מיסיעס און מיסיאנערן אין ענגלאנד,

אהרן ר. ראלין —— בלעטלעך צו דער געשיכטע פון דער יידישער ארבעטער באוועגונג אין ענגלאנד,

ז. שייקאוסקי —— יידישע דיפלאמאטיע — קאטאלאג פון דער דוד מאוושאוויטש קאלעקציע אין ייווא —.

א ווארט וועגן דער לעצטער ארבעט פון ז. שייקאווסקי. דער קאטאלאג באשטייט פון פערזענלעכע דאקומענטן, ארבעטן און קארעספאנדענץ פון לוסיען וואלף, פערזענלעכע דאקומענטן, קארעספאנדענץ און ארבעטן פון דוד מאוושאוויטש, דאקומענטן פון „פאריז דזשוינט קאמיטי״ אין לאנדאן. די גאנצע זאמלונג איז פארטיילט אין 171 טעקעס, וואס באשטייט פון 28.433 בלעטער.

ביז דער צייט, ווען מיר האבן אין הסכם מיט דער צוואה פון פארשטארבענעם דוד מאוושאוויטש איבערגענומען פון דער אלמנה דעם גרויסן אוצר, איז אין לאנדאן ניט געווען קיין איינאיינציקע אינסטיטוציע. וואס זאל זיך אינטערעסירן מיטן אפהיטן היסטארישע זאמלונגען פאר דער צוקונפט. מיר זיינען באמת שטאלץ, וואס די דאקומענטן, ווי א סך אנדערע היסטארישע זאמלונגען, האבן מיט דער הילף פון ייווא, באקומען דעם ריכטיקן תיקון. עס איז געשען א נס, וואס די אותיות פורחות זיינען אפגעראטעוועט געווארן פאר דער יידישער פארשונג.

שוין יארן ווי מיר טוען א זייער וויכטיקע ארבעט אין די פוילישע ארכיוון אין לאנדאן. דארט געפינען זיך גרויסע זאמלונגען וועגן חורבן פון יידן אין פוילן און שכנות׳דיקע לענדער. די דאקומענטן ווערן פון אונז צוגעגרייט און איבערגעשיקט צום ייווא אין לאנדאן און יד ושם אין ירושלים. דאס איז א זייער דעליקאטע ארבעט, וואס ווערט אן איבערגרייס געפירט די גאנצע צייט.

פאראן א צווייטע וויכטיקע ארבעט, וואס דער ייווא אין לאנדאן פירט אויס אין משך פון יארן. עס ווענדן זיך צו אונז כסדר יורשים מיט דער בקשה איבערצונעמען ביכער און ארכיוון, וואס זיינען פארבליבן נאכן טויט פון זייערע עלטערן. דאס זיינען אפט אוצרות, וואס די פארשטארבענע האבן געזאמלט זייער גאנץ לעבן, ממש אפילו מיטגעבראכט מיט זיך פון דער אלטער היים.

מען דארף דא ניט ריידן וועגן דער באציונג פון אונזערע מענטשן פון יידן אין מזרח־אייראפע, צו דעם געדרוקטן ווארט, זייער דרך ארץ צום ספר און צו דעם מחבר. די יורשים קאנען אפט ניט קיין צורת אות און אז דער הילף אונזערער, וואלטן אוצרות פון היסטארישן ווערט זיכער געגאנגען לאיבוד.

שוין א לענגערע צייט פארנעמען מיר זיך מיט דעם ארכיוו פון שלום אש. עס געפינען זיך דארט הונדערטער בריוו פון באקאנטע יידישע פערזענלעכקייטן צום שרייבער. א חוץ דעם האבן מיר דארט א זאמלונג פון ארום 400 בריוו, וואס שלום אש האט געשריבן במשך פון איבער 50 יאר פון פארשיידענע לענדער צו זיין פרוי. דאס איז א זאמלונג פון א קאלאסאלן היסטארישן ווערט, מיר האפן בקרוב צו האבן די מעגלעכקייט ארויסצוגעבן די בריוו אין בוכפארם.

א ווארט וועגן אונזער צוזאמענארבעט מיטן בריטישן מוזיי.

מיט א צייט צוריק האבן מיר געשאנקן א אמלונג פון איניקע הונדערט היסטארישע ביכער פארן בריטישן מוזיי, אין אנדענק פון פארשטארבענעם קאסירער פון ייווא, יונה פאדאלסקי. אין דער זאמלונג איז געווען מזרח־אייראפע. עס איז ביז גאר וויכטיק, אז אין א ביבליאטעק אין לאנדאן זאלן זיך געפינען די אלע יזכור־ביכער, וואס האבן א קאלאסאלן ווערט פאר דער געשיכטע פון אונזער חורבן אין אייראפע. אין טאקע צוליב דעם שטייען מיר אין כסדר׳דיקן קאנטאקט מיט די לאנדסמאנשאפטן אין דער וועלט, וועלכע גיבן ארויס די יזכור־ביכער פון זייערע היימשטעט, מיר באמיען זיך צו באקומען די ביכער פארן בריטישן מוזיי. דאס לעצטע יזכור־בוך וואס מיר האבן די טעג איבערגעגעבן דעם מוזיי איז געווען פון 23 קלענערע קהילות ארום ווילנע, מיט שוויענציאני בראש.

ניטא ביז היינט אין לאנדאן אין יידישע ביבליאטעק, וואס זאל זיך אינטערעסירן מיט אזא וויכטיקער זאמלונג פון יזכור־בוך.

דער ייווא איז היינטצוטאג אן אדרעס אין לאנדאן, צו וועמען עס ווענדן זיך יחידים, אינסטיטוציעס און ביבליאטעקן מיט פארשיידענע פראגן וועגן יידיש, יידישע ביכער און וועגן ענינים וואס האבן א שייכות צו דער געשיכטע פון אמאליקע יידישע קהילות אין מזרח־אייראפע דער אינטערעס צו דער גייסטיקער ירושה פון די פארשניטענע קהילות איז איצט א סך גרעסער ווי אין די פארשיידענע יארן.

עס ווענדן זיך אפט צום ייווא אין לאנדאן פארשטייער פון פארשיידענע קאלאדזשעס און פאבליק לייברעריס, זיי קויפן מיט אונזער הילף די נייעסטע ביכער אין יידיש, וואס באוויזן זיך אין אנדערע לענדער.

ניט לאנג צוריק האט די „באדלייען לייבראריי״ פון אקספארד געקויפט א גאנצן גאנג ייווא בלעטער אין יידיש און די שטאטישע ביבליאטעק אין דער איסט־ענד האט דורך אונז ווידער געקויפט פון איבער הונדערט יידישע ביכער. עס ווייזט זיך ארויס, אז די דערמאנטע ביבליאטעק האט נאך היינט איניקע הונדערט לייענער אין יידיש.

ווי שוין דערמאנט, איז די עקזיסטענץ פון לאנדאנער ייווא אין א גרויסער מאס דערמעגלעכט געווארן א דאנק דעם, וואס מיר האבן די מיטהילף פון דער „ווינער לייבראריי״. מיר האבן אויך לעצטנס באקומען פון דער אינסטיטוציע א מתנה פארן ייווא אין ניו־יארק, א זאמלונג פון איניקע הונדערט ביכער, דופליקאטן פון אויסגאבעס פון נאצי דייטשלאנד, פון די יארן 1933־1945, אן אוצר פאר דער געשיכטע פון די יארן.

אודאי ראנגלט זיך דער לאנדאנער ייווא פאר ווייטערדיקער עקזיסטענץ, ניט געקוקט אויף דער שטיצע אין דער לעצער צייט פון א ריי אינסטיטוציעס ווי די יידישע אגענץ, יי.וו.ק. און דער באָרד אוו דעפיוטיס.

אונזער פארמעסט איז א באשיידענער, מיר זיינען ווי תמיד אפטימיסטן; מיר ווילן האפן, א מיט דער דערשיינונג פון באנד „יידן אין ענגלאנד״ וועט דער אינטערעס פאר דער טעטיקייט פון ייווא אין ענגלאנד וואקסן. עס וועלן זיך געפינען יחידים און אינסטיטוציעס וועלכע וועלן דערמעגלעכן די ווייטערדיקע עקזיסטענץ פון ייווא אין לאנדאן, וואס איז געבליבן דער איינציקער אדרעס פון דעם וויכטיקן אינסטיטוט אין אייראפע.

מ. ז.

אברהם סילקעס (פאריז)

ראמען ראלאן (עסיי צו זיין הונדערטסטן געבוירנטאר)

מיט א גרויס פארנעם האט איצט, נישט בלויז פראנקרייך — נאר כמעט די גאנצע וועלט געפייערט דאס הונדערטסטע געבוירנטאר פון דעם אומשטערבלעכן, גרויסן, פראנצויזישן שרייבער ראמען ראלאן.

אין דער פרעסע פון כמעט אלע שפראכן, וואס דערשיינען איבער דער צעשפרייטער וועלט, האבן געווידמעט דער דאזיקער דערשיינונג גרויסע אפהאנדלונגען און ארטיקלען.

אין אסך ליטעראטור אינסטיטוטן, ווערן געהאלטן ספּעציעלע לעקציעס געווידמעט דעם גרויסן שרייבער ראמען ראלאן. עס ווערן צוגעגרייט אויסשטעלונגען, טעאטערס פירן אויס זיינע פּיעסן, ספּעציעל געווידמעט דעם בארימטן מחבר פון „זשאן קריסטאף“ און אנדערע אומשטערבלעכע ווערק זיינע.

די אויסווירקונג פון דעם קלאסיקער ראמען ראלאן און פון זיינע ווערק, שטייגט אפילו היינט, נאך אזויפיל אפגעלאפענע יארן, ווייט אריבער די גרענעצן פון אייראפּע. ער געהערט צו די גייסטער, וועלכער איז פארשטאנען און גוט אפגעשאצט געווארן פון אלע פעלקער.

ראמען ראלאן איז געבוירן געווארן דעם 29־טן יאנואר 1866 אין קלאמסי (דעפּארטעמענט ניעוור). ער קומט ארויס פון אן אנגעזעענער, רייכער משפחה. ווען ער איז אלט געווען 14 יאר, האט זיך זיין פאמיליע באזעצט אין פּאריז. ער האט זיך זייער אפט באגעגנט מיט וויקטאר הוגא — וועלכער האט שטארק געווירקט אויף אים, און זיין שרייבערישער טעטיקייט. ער איז אויך געווען א גרויסער פארערער פון דעם רוסישן, גרויסן קלאסיקער לעוו טאלסטאי. וועגן וועמען ער האט אנגעשריבן א וויכטיק, זייער רייך ביאגראפיש בוך.

ראמען ראלאן האט אנגעהויבן שרייבן זייער יונג. זיינע ערשטע דראמעס און שאפונגען, די אממיינסטן באקאנטע זענען מערסטנטייל געבויט אויף טעמעס, וואס האבן א שייכות צו דער פראנצויזישער רעוואלוציע, ווי צ.ב.; „ראבעספּיער“, „דער 12־טער יולי“, „וועלף“, „דאנטאן“ און אנדערע.

ער איז אבער גאר בארימט געווארן פאר זיין קרוין־ווערק „זשאן־קריסטאף“, וואס ער האט געשריבן אין דער צייט פון גאנצע 10 יאר. „זשאן־קריסטאף“ איז א ווערק פון 10 בענדער. דער הויפּט־העלד איז זשאן, א יינגער מוזיקער, א פּראטאטיפּ פון בעטהאווען. אין דעם דאזיקן ווערק ברענגט ראמען ראלאן ארויס זיינע אידעען וועגן פריינטשאפט, פארברידערונג און הומאניזם צווישן פארשיידענע פעלקער און מענטשן.

ראמען ראלאן האט אויך געשאפן ערשטקלאסיקע ביאגראפישע ווערק פון אזעלכע גרויסע פּערזענלעכקייטן ווי; טאלסטאי, זשאן זשאק רוסא, בעטהאווען, מאהאטמא גאנדי, און אויך וועגן גרויסע מוזיקער.

אין יאר 1915 איז ראמען ראלאן אויסגעצייכנט בעווארן מיטן נאבל־פּרייז פאר ליטעראטור.

ראמען ראלאן איז געווען א גרויסער הומאניסט, און אויך געווען א שונא פון אנטיסעמיטיזם. ער האט ארויסגעוויזן אסך אינטערעס און פארשטענדעניש פאר יידישע פּראבלעמען.

ווען היטלער איז געקומען צו דער מאכט אין 1933, האט ראמען ראלאן געשטעמפּלט און פאראורטיילט די רדיפות קעגן יידן, און ער איז געווען א גרויסער קעגנער פון דער היטלעריסטישער מאכט. ווייל ער איז געווען א קעמפער פאר גערעכטיקייט, און א גרויסער קעגנער פון מענטשלעכער רשעות

און אפגעשטאנענקייט. ער האט שטענדיק געשטרעבט צו שיינקייט און דערהויבנקייט צווישן מענטשן. ער איז אין תוך געווען און געבליבן שטענדיק אן אינדיווידואליסט מיט א זייער שארפן אינטערעס פאר סאציאלע, מענטשלעכע פּראבלעמען. צווישן די פיל פּראבלעמען, וואס ער בארירט אין זיינע ווערק, זענען פאראן פּערזענלעכע און איניווערסאלע ענינים; מאטיוון פון עראטיק, עקזאטיק, סאציאל און סאציאל־פּסיכאלאגישע, באציאונגען צווישן מענטש און מענטש און אויך מאטיוון פון קלאסן־צוגעהעריקייט.

ער איז געווען א פארשער און שילדערער פון טיף ערנסטע מענטשלעכע פּראבלעמען. א קינסטלער מיט שטרענגע פאדערונגען צו זיך אליין און צו דעם גאנצן ארום פון זיין צייט. זיין פּענזל איז געווען שארף. מיט פיינע, פארביקע שפּראך־בילדער, האט ער געשילדערט די שארפע סאציאלע קאנטראסטן אין דער קלאסן־געזעלשאפט. ער האט געזען און געוויזן דעם אנקום פון גרויסע סאציאלע איבערקערענישן אין דער וועלט.

אין א גרויסער צאל פון זיינע רעאליסטישע שאפונגען, האט ראמען ראלאן ארויסגעבראכט שיינע, ליכטיקע מענטשלעכע געשטאלטן, און זיי געגעבן קינסטלערישן אויסדרוק צום טיפן מענטשלעכן צער, צו גייסטיקע יסורים, צום רירנדיקן טראגיזם. ער אנטפּלעקט זיך אין זיינע שאפונגען, נישט בלויז ווי א ליטעראַרישער פּסכאלאג אוין פּסיכאאנאליטיקער, נאר אויך ווי א שרייבער מיט א גרויס,ווארעם, מיטפילנדיקן הארץ פאר דעם געליטענעם מענטשן בכלל.

איינע פון זיינע וויכטיקסטע ביטראגן פאר דער וועלט־ליטעראטור, באשטייט אין דעם, וואס ער האט געגעבן שטיקער פראנצויזיש און אלגעמיינעם, מענטשלעכן לעבן אין זיינע ווערק, רייכע בילדער און שילדערונגען פון שטעט און שטעטלעך, פון מענטשן און פּראבלעמען, פון דעם לעבעדיקן מענטשן צו יענער צייט.

ראמען ראלאן איז געשטארבן אין יאר 1944 אין דעם עלטער פון 79 יאר. זיינע אלע ווערק וואס ער האט איבערגעלאזן פארבלייבן אומשטערבלעך. זיי זענען שוין פון לאנג אריינגעגאנגען אין דעם גרויסן פאנטעאן פון מענטשלעכער שאפונג און גייסטיקייט.

צו זיין הונדערטסטן געבוירנטאר גיבן אים איצטער אפּ כבוד אלע מענטשן און אלע פעלקער פון דער וועלט.

די ירושה, וואס ער האט איבערגעלאזן שפּרייט פון זיך אויס ליכט, וויסן און גייסטיקן גענוס, ווען מען לייענט און מען בלעטערט נאך היינט, נאך אזויפיל אפגעלאפענע יארן זיינע אלע אומשטערבלעכע, גרויסע הומאניסטישע ווערק.

די יידיש ליטעראַרישע שבת־נאכמיטאקס

(בערנארד באראן סעטלמענט, 33 הענריקעס סטר. א.1.—3 א זייגער)

שבת, דעם 9'טן יולי—די הערצל־ביאליק־אש יארצייטן.

שבת, דעם 16'ן—ח. נ. בענקוויטש איבער זיינע איינדריקן פון זיין איצטיקע נסיעה קיין ישראל; לייבלביילי — איינדרוק איבער שפּאניע — על רגל אחת א שפּאציר.

שבת, דעם 23'סטן—משה בעקערמאן איבער זיין נסיעה אין יוגא־סלאוויען.

דער יובל פון א. מ. קייזער, לאנ־דאנער הומאריסט, איז געפייערט גע־ווארן ביים יידיש־ליטעראַרישן שבת־נאכמיטאג. מיט רעדעס האבן זיך באַ־טייליקט: ד״ר יעקב מייטליס, י. א ליסקי חבר בירנבוים און א. נ. שטענ־צל. געלייענט קייזערס הומארעסקעס האט דער באקאנטער אקטיאר יידל גאלדבערג און אייזיק גאלדבערג. מיר ווינטשן דעם בעל־יובל נאך אסך גע־זונטע, גוטע יארן צוזאם מיט זיין פֿרוי און טאכטער.

באגריסונג צו א. מ. קייזער

דער יידישער זשורנאליסטן און ליי־טעראטן־פֿאריין אין ענגלאנד, באגריסט אונדזער חשובן פארזיצער, א. מ. קייזער, לכבוד זיין 70־סטן געבוירנ־יאר און ווינטשן אים כל טוב צו זיין ווייטערדיקער טעטיקייט אויפן געביט פון דער יידישער ליטעראטור, און לטובת דעם יידישן ישוב אין ענגלאנד.

פֿאר דער עקזעקוטיווע:

י. פֿרענקעל,

ש. י. הארענדארף

צום בעל־יובל י. מ. קייזער

אונדזערע הארציקסטע ברכות צום ווערן א בן־שבעים מיר ווינטשן אייך לאנגע יארן פֿון שעפעריש לעבן באַ־גלייט מיט געזונט, מנוחה און כל טוב צוזאמען מיט משפחה עד מאה ועשרים.

פֿארן ייווא־קאמיטעט אין לאנדאן,
מיכאל זילבערבערג.

יוסף לעפטוויטש אין אמעריקע

יוסף לעפֿטוויטש איז געווען א דע־לעגאט ביים פען־קאנגרעס, וואס איז אפגעהאלטן געווארן דאס יאר אין אמעריקע. ביים קבלת פנים איינגעאר־דנט פֿאר אים פֿונם אלוועלטלעכן יידי־שן קולטור־קאנגרעס אין דעם יידישן פען־קלוב האבן דעם גאסט באגריסט א. גלאץ־לעיעלעס, אפֿרים אויערבאך, דר שמואל מארגאשעס א.א. יוסף לע־פטוויטש האט געהאלטן א רעפעראט „די ראלע פֿון דער יידישער ליטע־ראטור אין דער וועלט״. דער פארזיץ האט געפֿירט חיים בעז.

דער חשובער גאסט איז אויפגע־נומען מיט א ברוך־הבא אין יוו״א אין אמעריקע.

לשון און לעבן

חודש־זשורנאל פאר ליטעראטור, טעאטער, קונסט און קולטור

נומער 9־8 (העפט 17־416) זיבן און צוואנציק. יאר אויג.־סעפ. 1966 לאנדאן

אינהאלט:

על חטא שנת תשכ״ו, תפילה זכה, יעקב גלאטשטיינען צום יובל־השבעים ** 1
א טייל פון זיין מי (עסיי צו יעקב גלאטשטיינס יובל) .... מאיר גערטנער 9
ראש השנה (ליד) .... יעקב גלאטשטיין 15
ווידוי, מזכיר־נשמות (לידער) .... יוסף לעפטוויטש 16
דער דיאלאג צווישן חסידים און מתנגדים (עסיי) .... יעקב ריכטיגער 17
רעגן (ליד) .... שמואל וההייט 20
רייזע איינדריקן .... משה בעקערמאן 21
די יידישע שפראך (ליד) .... מערי קאהען 27
די באלאדע פון מענדעק מעכאניקס טעכטערל, א בין־השמשות אזא...
(פראזע) .... א. נ. שטענצל 28
„אויף די וועגן פון יידישן גורל״ פון מ. צאנין (רעצענזיע)........ש. י. דארפזאן 43
ווער וועט זיי פארטרערטן? (נעקראלאג) .... הערי אריעל 46
חבר שיע בירנבוים א בן שמונים .... מאיר באגדאנסקי 48
איין יום הדין און בית־דינס אזש צוויי, דוב סדן צוגאסט אין ענגלאנד ....ש. 49
רעדאקציע נאטיץ, יידיש ליטעראַרישע שבת נאכמיטאגס
ראש־השנה־ווונטשן

רעדאקציע נאטיץ: די נעקראלאגן איבער יעקב פאט, נחמן מייזל, בערל מארק און די לאנדאנער קולטור־ידיעות אין קומענדיקן נומער.—ד.ר.

רעדאַקטירט פון א. נ. שטענצל

פרייז 2 שילינג

אבאנאמענט־פרייז:—26 שילינג פאר א יאר
אין אויסלאנד:—8 דאלאר א יאר

אדרעס פון רעדאקציע און אדמיניסטראציע:—
'LOSHN UN LEBN," 17 DELAMARE BUILDINGS.
COLLINGWOOD STREET, LONDON, E.1. ENGLAND

Published and Edited by A. N. STENCL, 17 *Delamare Bldgs., Collingwood Street, London, E.1, and printed in England by The Narod Press,* 129-131 *Cavell Street, London, E.1*